

Міністерство освіти і науки України

Уманський національний університет садівництва

Кафедра соціально-гуманітарних і правових дисциплін

ФІЛОСОФІЯ САДУ І САДІВНИЦТВА В СВІТОВІЙ КУЛЬТУРІ : ДЖЕРЕЛА ТА НОВІТНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

**МАТЕРІАЛИ ІІІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(до 175-ї річниці від заснування
Уманського НУС)**

Умань – 2019

УДК 1:712:378

Ф51

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Уманського національного університету садівництва
(протокол № 7 від 25 квітня 2019 року)*

Рецензенти:

Карасевич А. О., кандидат філософських наук, професор (Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини);

Мудрак Р. П., доктор економічних наук, професор (Уманський національний університет садівництва);

Комісаренко Н. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Уманський національний університет садівництва)

Редакційна колегія:

Машковська Л. В., кандидат юридичних наук, доцент (головний редактор);

Шатохін А. М., доктор соціологічних наук, професор;

Ямчук П. М., доктор філософських наук, професор (відповідальний секретар);

Ф51 **Філософія** саду і садівництва в світовій культурі: джерела та новітні інтерпретації: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції / М-во освіти і науки України, Уманський НУС [та ін.], За заг. ред. Л. В. Машковської. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2019. - 182 с.

УДК 1:712:378

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	7
САДИ ВАТИКАНУ: ВІД САКРАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЛІ – ДО ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНУ	
<i>Арістова А. В.</i>	10
ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ В АПК УКРАЇНИ	
<i>Білошкурська З. П.</i>	19
СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ТРАНЗИТНОГО СТАНУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	
<i>Вуйченко М.А., Шатохін А. М.</i>	31
ВНЕСОК ПРОФЕСОРА С.С. РУБІНА В РОЗВИТОК УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА	
<i>Гарбар О. П.</i>	40
ДЕРЖЗАКУПІВЛІ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ	
<i>Гейко Б. В.</i>	49
ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ ЩОДО РОЗВ’ЯЗАННЯ ОСВІТНІХ ПИТАНЬ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	
<i>Доморослий В. І.</i>	53
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САДОВОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ	
<i>Коваленко-Чукіна І. Г.</i>	61

ПОЛІТИЧНА САТИРА В ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА БУЛГАКОВА <i>Ковабчук А.В., Скорофатова А. О.</i>	67
РОЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ З'ЇЗДІВ ТА ЗЕМСЬКИХ УСТАНОВ У РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ОСВІТИ ЧЕРКАЩИНИ ПОЧАТКУ ХХ СТ. (на прикладі Уманського, Чигиринського та Золотоніського повітів) <i>Костюк М. В.</i>	70
ФІЛОСОФІЯ ДЕРЕВА ЖИТТЯ В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ <i>Лозко Г. С.</i>	77
ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ <i>Машиковська Л. В.</i>	89
ІСТОРІОСОФСЬКІ РОЗДУМИ ПРО САД ЖИТТЯ <i>Михайлова Н. С.</i>	94
УКРАЇНСЬКИЙ САД ІДЕЙ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ: ФЕНОМЕН ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА <i>Ніколаєва А.А.</i>	102
УМАНСЬКИЙ ДЕНДРОЛОГІЧНИЙ ПАРК СОФІЇВКА – СПІЛЬНИЙ ШЕДЕВР ПОЛЬСЬКОГО Й УКРАЇНСЬКОГО ГЕНІЇВ <i>Nisiewicz Przemyslaw (Gorzow Wielkopolski, Rzeczpolita Polska), Рибчак В. І. (м. Умань), Ямчук П. М. (м. Умань).</i>	108
ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ <i>Очеретенко Л. Ю.</i>	115
ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ У ВИЩИХ АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ <i>Поліщук О. А.</i>	120

ДУХОВНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ СМИСЛИ	
<i>Предко О. І.</i>	125
ФІЛОСОФСЬКИЙ ПАРК ТА МІКРОДОМА TINE-HOUSE В КОНТЕКСТІ ПРАКТИК НОМАДУ	
<i>Спаський І. Д.</i>	133
УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА: САД БОЖЕСТВЕННИХ ІДЕЙ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗУСТРІЧЕЙ В КОНСТАНТИНОПОЛІ СІЧНЯ 2019 РОКУ)	
<i>Стрикалюк Б. О.</i>	141
«САД» ЯК МІФОЛОГЕМА ТА РЕЛІГІЙНИЙ ІДЕНТИФІКАТОР ВІРИ БАГАЇ	
<i>Титаренко В. В.</i>	148
ЧИ Є І ЯКИЙ ВІН – РАЙСЬКИЙ САД НА ЗЕМЛІ	
<i>Филипович Л.О.</i>	155
ДУХОВНІ І БУТТЄВІ САДИ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА	
<i>Ямчук П.М.</i>	170

САД ЖИТТЯ АБО ІСТОРІОСОФІЯ САДУ

Старий наш сад. Старий-старий...

А ми ж колись його садили.

І знали, що етап новий

Цим садом у житті відкрили.

І всі ми. Всі свої ряди в новім саду тім мали. Мали!

Їх доглядали як могли, про розвій-ровиток їх дбали.

Зростав наш сад. І ми росли...Уже й плоди СВОЇ збирали.

І вірили, що садом тим й свою історію писали.

Бо сад той – наше все життя. Ряди – дерева родовідні.

В них вклали складнощі буття та вчинки – гідні чи не гідні.

Прадавній сад – той шлях народу – садив ще прадід. Дід садив.

За сад мав батько «нагороду» - податки з дерева платив.

Шаліло щастя тут сп'яніле. Росинки падали з-під вій,

Бо й щастя теж було зрадливе – розносив зради вітровій.

Тріпоче лист в осколках ночі, а вранці – в бісері роси –

Все пережите склеїть хоче й плести зі споминів мости.

Старіє сад. Старіють люди. Життя в історію зійшло...

Рубають сад... його не буде? То чим же житиме село?

Бо Україна – не пустеля, в якій пісків не перейти.

Багатство те, що маєм нині – родючі землі та сади.

Ніна Михайлова

Ця натхненна поезія була створена автором для III Міжнародної наукової конференції «Сад і садівництво в світовій культурі: джерела і новітні інтерпретації». За це складаємо поетові окрему вдячність.

ПЕРЕДМОВА

Писати передмову до Збірника матеріалів ініційованої мною вже III Міжнародної конференції «Філософія саду в світовій культурі: джерела і новітні інтерпретації» - справа вдячна. Вдячна тому, що завжди радієш від того, що перша в Україні і, одна, певне ж, із небагатьох у світі (якщо не єдина) наукова конференція, присвячена філософії саду, садотворення, садівництва, осмисленню феномену аксіологічної дихотомії «садівництво-садівничий» проходить в унікальному обширові єдиного в Україні ¹Уманського національного університету садівництва. Якщо вдатись до широких узагальнень, то слід відзначити, що філософія Саду в світовій культурі – напевне єдине, що єднає все людство в особливу культурну спільноту. Творенням садів займається весь цивілізований світ, незалежно від національності, регіону чи релігійних уподобань. Від індійської філософії садівництва до європейського християнського світобачення.

Едемський сад – сад творення Богом людського буття. Гетсиманський сад – сад страждань нашого Господа – Ісуса Христа. І – знаючи Святе Євангеліє – сад воскресіння. Сад, де Господь прийнявши несправедливі обвинувачення – відкрив людству й кожній людині зосібна – шлях до спасіння. В ісламській культурі – сади й садівництво – також неодмінна частина світогляду й буття мусульманина. Все сказане вище і є основами філософії саду. Це є філософією Садівника, який плекає, згідно із покликанням, кожную рослину, кожную живу істоту в Саду, перетворюючи їхнє повсякденне буття на унікальний духовно-буттєвий храм, де панує Божественна Гармонія, як заповів всім сущим на Землі Господь.

В пропонованій увазі читачів книзі зібрані ґрунтовні праці вчених, що досліджують тріаду «Сад-садівництво-садівничий» у різних науково-пошукових аспектах. Радісно відзначити, що цього року конференція вперше

¹ Не вживаємо у цьому контексті стереотипний вислів «у стінах університету», оскільки університет Садівництва є осердям наукового й навчального обширу пізнання Саду як особливого духовно-буттєвого феномену.

зібрала під своїм крилом авторитетних вчених з різних царин соціально-гуманітарних і не лише – дисциплін: філософів, правознавців, релігієзнавців, богословів, істориків, економістів, філологів, соціологів, біологів, педагогів з вітчизняних та закордонних університетів, подвижників – знавців філософії буття рідного краю, непересічних поетів, що обдарували нас своїм неповторним (мимоволі згадується метафорична філософема Ліни Костенко: «Поезія – це завжди неповторність, якийсь незримий дотик до душі...») баченням історіософії саду й садівництва, відомих сучасних мислителів із Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України. Показовою є й географія представлених робіт – від Польщі й української столиці до південних Одеси й Миколаєва, подільського Хмельницького й, звісно, Умані.

Серед репрезентованих у книзі праць привертають увагу концептуальні, на велику науково-дослідницьку перспективу спрямовані, статті доктора філософських наук, професора, завідувача відділом історії релігії та практичного релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України Л. О. Филипович «Чи є і який він – Райський Сад на Землі?», доктора філософських наук, професора кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка О.І. Предко «Духовність: сутність та основні смислові конотації», доктора філософських наук, професора, завідувача відділу соціогуманітарних наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» А.В. Арістової «Сади Ватикану: від сакралізації землі – до ландшафтного дизайну». Важливими для подальшого розвитку філософії саду й садівництва в світовому контексті є й розвідки доктора філософських наук, старшого наукового співробітника Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України В.В. Титаренко «Сад» як міфологема та релігійний ідентифікатор віри «Бахаї» та відомого в Україні та далеко за її межами, релігієзнавця, доктора філософських наук, професора Г.С.Лозко «Філософія дерева життя в народній культурі».

Слід зазначити, що авторами даного збірника наукових праць є всі без винятку члени кафедри-організатора конференції – кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського НУС – фахівці з юриспруденції, історії, філософії, педагогіки, репрезентовані студії яких засвідчують високий рівень наукової розробленості й панорамне проблемно-тематичне поле. Всі ці різнопланові за способом наукового мислення вчених, індивідуально-авторським стилем, творчими підходами праці спрямовані до прочитання, розуміння, осмислення й усвідомлення різних вимірів багатоаспектного універсуму: «Сад-Садівничий-Садівництво», що не обмежується лише вузькофаховими рамцями, а є, як належить науковому дискурсу ХХІ століття іманентно трансдискурсивним, багатополярним.

Як зазначалося вище, вагомих праць у Збірнику «Філософія саду і садівництва в світовій культурі: джерела та новітні інтерпретації» не злічити. Тож лише хочеться побажати, щоби й у наукових збірниках за наслідками наступних міжнародних конференцій циклу «Філософія саду й садівництва...» зберігався й примножувався започаткований потужний науковий потенціал, здійснювалися цікаві дослідження й оприявнювались несподівані наукові паралелі, концепції й відкриття. І так само згуртовувалась довкола Уманського Саду, довкола Уманського національного університету садівництва, довкола Умані як унікального осередку української й світової культури потужна плеяда вчених, освітян, гуманітаріїв, фахівців природничих спеціальностей – творців новітньої української й світової науки та культури.

**Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін УНУС**

Павло Ямчук

САДИ ВАТИКАНУ: ВІД САКРАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЛІ – ДО ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНУ

Арістова А. В. (м. Київ)

Постановка проблеми. Як відомо, міфологема саду в християнській культурі є широко вживаною і надзвичайно полісемантичною: Христос-садівник, Дерево Хреста, Богородиця – сад необроблений, Едемський сад, зачинений сад, наречена-сад, родючий сад тощо. Ідея саду як творіння, гармонійно улаштованого огороженого простору, кордону між порядком і хаосом втілювалася і в світському і в релігійному мистецтві, й безпосередньо у мистецтві садово-парковому. Ватиканські сади унікальні тим, що зберігають історію практично безперервного півторатисячолітнього облаштування невеликого замкненого простору. Сакральні смисли перепліталися тут із цілковито світськими потребами і амбіціями, творчі мистецькі знахідки й шедеври – з утилітарними і малохудожніми об'єктами. На різних етапах історії це співвідношення священного/мирського набувало різного характеру, що становить окрему проблему для наукового інтересу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням історії формування, видозміни, облаштування Ватиканських садів присвячено небагато спеціалізованої літератури (принаймні, доступної для вітчизняного читача). Серед поцінованих авторів: К. Річчі, Е. Бенъ, П. Гофманн, У. М. де Віллард та ін. Більшості джерел, що презентовані в сучасному інформаційному просторі, притаманний загально-оглядовий зміст: вони орієнтовані або на туристів і прочан, або мають навчальне чи словниково-довідкове призначення.

Метою статті є виділення історично та культурно обумовлених етапів розвитку садово-паркового ландшафту Ватикану, з урахуванням сакральних конотацій, якими наділений осідок перебування Римського понтифіка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш, ніж на Ватиканському

пагорбі з'явилася резиденція Римських пап, тут панували зовсім інші релігійні практики, далекі від християнства. На пагорбі, що здіймався над Тібром, здавна був осередок язичницьких етруських культів, потім – античних розваг, ще пізніше – споруди некрополю; у пам'ять цієї землі вкарбоване все – і слова оракулів, і кров жертв, і гуркіт колісниць, і плач за померлими. Назва Ватиканського пагорбу (лат. Mons Vaticanus) походить, ймовірно, від етруського «Ватикум» – так називали древнє тутешнє поселення, де віщуни складали жертви і виголошували свої пророцтва. У розмовній мові римлян слово «ватикум» відтоді й позначатиме – «місце ворожіння», «місце провіщення»; а етруські практики віщування запозичать римські авгури і гаруспіки.

В кінці 30-х років I ст. римський імператор Калігула розбиває тут сади, відомі як «сади Агрипини» (на честь своєї матері, що померла у вигнанні), а в долині Ватиканського пагорбу закладає споруду величезного цирку. Будівництво цирку завершує Нерон, але його арена стане не тільки місцем змагання конячих і слонячих колісниць, а й масового вбивства християн (60-ті рр.). Серед тих мучеників, за переказом, був страчений і апостол Петро, а потому – перші шість римських єпископів (тобто шестеро Римських пап).

Уже від середини II ст. Ватиканським цирку майже не користуються, його велетенську територію поступово «захоплюють» поховальні споруди ближнього некрополю. На початку IV ст. тут, на місці страти християнських мучеників і ймовірної смерті апостола Петра, будують капличку, а невдовзі, за наказом імператора Константина Великого, закладають базиліку (між 318-322 рр.). Минатимуть століття, і на місці базиліки виросте Собор Святого Петра, а навколо нього – комплекс оточених мурами палаців і споруд, що стануть головною резиденцією Римських пап. Від 1929 р. Ватикан, набувши державного статусу, стає суверенним анклавом всередині італійської столиці.

Археологічні дослідження першої пол. XX ст. підтвердили, що і стара Константинова базиліка і новий Собор зведені просто над античним некрополем. Вулиці «міста мертвих», на відміну від інших римських

некрополів, містять не тільки язичницькі, а й ранньохристиянські склепи і могили. Притому останні щільно зосереджені навколо деякого сакрального топосу, що його вважають похованням апостола. Над ним і розміщувались вівтарі культових споруд, що змінювали одна одну в історії церкви. А під огромом нинішнього Собору Св. Петра і прилеглій території садів Ватикану в товщі ґрунтів заховані рештки Ватиканського цирку, пагорбу, долини й некрополю, разом з їх драматичною історією.

На сучасній мапі Ватикану зелений колір переважає за будь-який інший. Складається враження, що половина теократичної держави – це суцільна паркова зона. Й насправді, близько 23 гектарів площі Апостольської столиці (із 44) займають знамениті Ватиканські сади.

За переказом, земля Ватиканських садів була присипана землею, доправленою з Голгофи Оленою Августою, матір'ю імператора Константина. Тим ритуалом творився новий сакрум – кров Ісуса Христа, пролита на Голгофі, ніби символічно сполучилася з кров'ю, пролитою першими християнськими мучениками на арені цирку.

В історії Ватиканських садів можна умовно виділити кілька етапів; на кожному з них призначення, структура і спосіб формування садів суттєво змінювалися.

Перший етап припадає на добу середньовіччя (кін. XIII – XIV ст.) і пов'язаний з ім'ям Папи Миколи III (Джованні Гаetano Орсіні, 1277-1280). Саме він переніс папську резиденцію з Латеранського палацу до Ватиканського, оточив новий осідок мурами і наказав облаштувати перші садові ділянки. Цей зародок майбутніх садів знаходився біля пагорба Св. Егідія, де нині розміщено палац Бельведер і двори Ватиканських музеїв. Дійшли згадки про три культивовані ділянки: фруктовий садочок (*pomarium*, переважно апельсинові дерева), газон (*pratellum*) і сад для відпочинку (*viridarium*). У традиціях доби середньовіччя невеликі внутрішні сади в захищених від зовнішнього нападу маєтках (а такою середньовічною фортецею був і Ватикан) виконували насамперед господарські функції: тут вирощували овочі і зелень до

столу Папи, лікарські рослини, фрукти, в т.ч. виноград. Кілька природних джерел постачали воду для саду, городів, газону, їх використання теж обмежувалося господарським призначенням. Родючий ґрунт і ретельний догляд забезпечували багатий врожай овочів, ягід, зелені, фруктів на задоволення потреб глави Церкви та його найближчого оточення [1]. Втім, обмежувати роль міні-угідь винятково господарським призначенням не варто. В тому й полягає особливість релігійних інституцій, що вони здатні поширювати сакральні смисли на будь-які сегменти середовища й ритуалізувати будь-які види діяльності. Напевне, і сад, і городи, і призмоподібні грядки з лікарськими й декоративними рослинами (мальва, полин, шавлія, мак, тим'ян, рута та ін.), укріплені в традиціях середньовіччя дереном, лозою чи жердинами, втілювали порядок і код християнської символіки.

Скоріше за все, папські сади облаштовувалися за прикладом монастирських клуатрів (чотири прямокутні ділянки, утворені перехрестям доріжок, в центрі – колодязь, хрест або трояндовий кущ як символ мученицької смерті Христа).

Другий етап пов'язаний із трансформацією колишніх «присадибних ділянок» на справжні декоративні сади під впливом садово-паркового мистецтва доби Ренесансу. Домінування ренесансного стилю простежується у XIV–XVI ст. і цілковито змінює обриси внутрішнього простору за Ватиканськими стінами [1, с. 128-142]. Важливим чинником формування садів стає факт остаточного обживання пап у Ватикані, перетворення його на політичний, адміністративний, культурний центр Папської області. На Святий Престол сходять папи, що не тільки полюбляли паркове мистецтво, а й знали на ньому (Інокентій VIII, Юлій II, Пій IV, Григорій XIII). Символічна постать Папи, котрий начебто втілював біблійний образ людини, яку Бог поставив садівником і хранителем райського саду, стає релігійною легітимацією чималих витрат на витончені розкоші паркового мистецтва.

У 1485 р. Інокентій VIII (1484-1492) ініціює будівництво палацу з внутрішнім двором (Бельведер; нині тут розміщена частина Ватиканських

музеїв). За два десятиліття потому Юлій II наймає на службу Донато Браманте для здійснення свого задуму – надати театроподібну форму маленькій долині, що пролягла між старим папським палацом і новобудовами Іннокентія VIII. Дві багато прикрашені галереї, прокладені схилами, мали сполучити Бельведер і палац (Браманте встиг завершити тільки першу з них, другу – майже цілком звели за понтифікату нового Папи). Подальші облаштування Бельведеру архітектурним декором, скульптурами, його поновлення і реставрація продовжували ціла низка понтифіків (Пій IV, Лев X, Климентій VII Павло III, Юлій III). З ім'ям Д. Браманте пов'язане і проектування лабіринту в обрамленні італійських піній та ліванських кедрів.

У XVI ст. сади і парки Ватикану, набувши власного оригінального обличчя, стають взірцем садово-паркового мистецтва. Саме в цей період створюються три внутрішні сади в пейзажному стилі Ренесансу (постійно відтворювана троїчність улаштування спонукає проводити паралелі з базовим принципом християнської доктрини): Двір Бібліотеки, т. зв. «Двір Шишки» (Cortile della Pigna) і Двір Бельведеру.

В 1559 році за часів Пія IV (1559-1565) у північній частині садів створюється декоративний парк, в центрі якого споруджується вілла – Casina Pio IV (казина – буквально, «хатинка»), що терасами органічно вписана у пагорб. Прикрашена мозаїками і скульптурами, фонтанами і штучними басейнами, вілла є доказом універсальності талантів ренесансних митців: італійський архітектор Пірро Лігоріо був на додачу майстерним художником, інженером, гідравліком і ландшафтним дизайнером. На круговій лаві німфеуму (святилища, присвяченого водним німфам) збиралися гості Папи, для яких вечорами влаштовували концерти і прийоми просто неба, коли не допікала літня італійська спека. Часом розваги церковної і світської еліти тривали до світанку, тоді ж увійшло в обіг поняття «Ватиканські ночі». У віллі зараз розміщені три з десяти Папських Академій (Папська академія наук; академія з вивчення спадщини Св. Томи Аквінського і Папська Академія суспільних наук). Щороку в листопаді академіки збираються тут на симпозіум, і на

мармурових лавах німфеуму тепер обговорюються нові джерела енергії, проблеми космофізики або ферменти, здатні розщеплювати ДНК.

У 1578 р. за наказом Григорія XIII (1572-1585) зводиться знаменита Вежа вітрів (Torre dei venti), де розміщується астрономічна лабораторія Ватикану. Здійснені звідти астрономічні спостереження дозволили розробити у 1582 р. новий – григоріанський – календар для вірного обчислення пасхальних дат. Та невдовзі вона була закрита – не з причин протиріччя церкви і науки, а через незручність – більшу частину неба затулив щойно завершений у 1590 р. купол Собору святого Петра.

Живописне оформлення Ватиканських лоджій здійснюють італійські художники Антоніо Темпеста, Джованні Маджі, Джованні Батіста Фальда. На території садів розміщуються численні фонтани і статуї. Вплив ренесансного стилю вимагав проведення складних гідротехнічних робіт для спорудження фонтанів, штучних джерел, гротів. Це потребувало додаткового підведення води, заради чого будуються спеціальні акведуки від озера Браччіано (розташоване за 40 км від Ватикану). Штучні гідротехнічні споруди зводять переважно голландські майстри – визнані фахівці цієї справи [2, с. 37-50].

Третій етап облаштування Ватиканських садів припадає на XVII ст., коли до їх естетично-декоративних функцій додаються ще й функції ботанічні. З другої пол. XVI – поч. XVII ст. в Європі поширюються практика заснування ботанічних садів, одні з найперших взірців засновані в італійських містах (Піза, Падуя). Природно, що ботанічні сади стають об'єктом цікавості понтифіків. У Ватиканських садах висаджуються рідкісні види субтропічних рослин; папам з усього світу привозять у подарунок дерева, головню субтропічні, з часом утворюється унікальна колекція кактусів.

Мури Ватикану захищали внутрішній простір від вітру та чужого втручання, що дозволяло культивувати незвичні та екзотичні різновиди рослин. Від того часу Ватиканські сади уславлені рідкісними рослинами, квітниками й розаріями. Однак, тут завжди будуть ретельно культивувати дерева, з якими Біблія порівнює праведників (кедри, пальми тощо), і сакральний зміст

рослиності й землі ніколи не буде остаточно вихолощеним. Але оформлення того змісту залежало від плинної світської моди. На цьому етапі в оформленні саду переважав французький стиль: рівні рядки висаджених кущів, геометрично вивірені, симетричні газони, чіткі обриси клумб.

На цей же час припадає спорудження фонтану Орла (поч. XVII ст.) – своєрідного географічного центру Ватикану. Зведений на честь Павла V, фонтан не тільки увічнив геральдичні символи папи (що походив з італійського князівського роду Боргезе) [3], але й став прикритим пам'ятником його пожадливості – мармур для декору насправді був не куплений, а викрадений з руїн Римського форуму. Не можна обійти згадкою ще один мистецький витвір XVII ст. – фонтан Галеру. Реалістична, прискіпливо зроблена копія галеону з вітрилами, прапорами, веслами, озброєна гарматами й укомплектована моряками пустила жарти про «власний флот» Папи. Мініатюрні гармати вистрілюють струмені води, а надпис є алюзією на миротворчу місію Церкви в світі: «Ця папська машина для військових дій вивержує не вогонь, але прісну воду, здатну загасити полум'я війни».

Четвертий етап умовно бере відлік від середини XIX ст., коли значна частина Садів улаштовується за взірцем англійського садово-паркового мистецтва. Відбувається поворот від регулярного до пейзажного принципу; з'являються дбайливо облаштовані ділянки, що справляють враження вишуканої закинутості, самотності й світлої печалі. Ретельно підібрані чагарники і мох навіюють відповідну атмосферу, майстерно втілюючи тогочасні модні тенденції.

Ватиканські сади за своїм зональним розподілом практично набувають нинішнього вигляду. Вони стають оригінальним сполученням різних історично й естетично сегментів – терасових парків, парків італійського, французького, англійського стилів, міні-садів, міні-лісу (2 гектари), окремих символічних композицій сакрального призначення.

Історичні події цього періоду обмежили можливості подальших суттєвих інновацій і змін, основні зусилля були спрямовані на утримання і збереження

паркової території. Ліквідація Папської області й добровільне «Ватиканське ув'язнення» пап (1870-1929) на довгі десятиліття відгородили їх від решти світу за Ватиканськими мурами. Друга Світова війна і важкі для Італії повоєнні часи актуалізували перед папством інші завдання.

Можна вести мову про дві інновації цієї доби. Перша пов'язана з іменем Лева XIII (відомого, до слова, своєю прихильністю до УГКЦ та планами створення Українського Патріархату, 1878-1903), за розпорядженням якого у 1888 р. було відкрито Ватиканський зоопарк: зі страусами, приматами, оленями, газелями (яких папи годували з рук). Від нього, щоправда, лишилася дотепер тільки галаслива колекція папуг, а серед насельників Ватикану і досі ходить жарт: «У нас є все, і леви і крокодили, але тільки мармурові».

Друга – створення точної копії печерного гроту поблизу французького міста Лурд, де, за переказом, 14-річній місцевій дівчинці з'являлася Діва Марія. Під час Ватиканського ув'язнення папи були позбавлені можливості не тільки служити масові меси, а й навіть давати традиційні благословення на площі Св. Петра. Тож для папських літургій і була обрана Ватиканська площа з освяченим у 1905 р. гротом, куди збиралися мешканці відрізаного від Риму місця. В часи, коли свобода папи звелася до кількох десятків гектарів, як ніколи став актуальним образ садівничого. У цей період Ватиканські сади отримали і свою небесну покровительку – Святу Терезу з Лізьє.

Безліч скульптур, які населяють територію садів в останнє століття, є не реалізацією розробленого проекту чи задуму, а вимушеним поповненням папської колекції, що їх дарують віряни-католики з різних країн світу. За останні сто років 16 зображень Діви Марії розміщені серед парків [4], кожне з яких відбиває вшанований у певній місцині образ – від Чорної Мадонни Ченстоховської до Фатімської Божої Матері.

Можливо, найбільшим досягненням сучасності стає збереження цієї унікальної садово-паркової зони в умовах зростаючого туристичного навантаження; використання новітніх технологій реставрації паркових скульптур і фонтанів; підтримання природних умов, які дозволяють

співіснувати рослинам помірного, тропічного, субтропічного, субекваторіального кліматичних поясів. Тут представлені одночасно практично всі європейські садові стилі, не обійшли Ватикан і східні впливи. Як і в попередню історію, Ватиканські сади чутливі до новітніх віянь моди – нетрадиційних оаз-квітників, яскравих кольорів, кам'яних стін, вкритих сукулентами, технологій мікроклімату. Близько 30 садівників працюють нині у парках і алеях Ватикану, щоб підтримувати дерева, чагарники, кущі, квіти в їх «природньому стані». Сади Ватикану лишаються зеленими цілорічно: кедрі і кіпариси, самшит і магнолії, оливи і пальми, інші вічнозелені рослини, втілюючи максими вічності і відродження, міцно пов'язані з історією церковного садівництва.

Серед парків і мікролісів прокладені стежки; їх різні затишні куточки, галявинки і краєвиди полюбляли різні папи: улюблена альтанка Івана XXIII чи лава Івана-Павла II; затишок для молитви й усамітнення Лева XIII; стежка, що нею любив гуляти Бенедикт XVI, готуючи промови і звернення; доріжка, якою бігає щоранку Франциск... Ватиканські сади пам'ятають і відлічують свою історію папства. А, поряд із тим, набувають і нових символічних значень – як втілення різноманітності й цілості Вселенської католицької спільноти [5, с. 96-97].

Висновки дослідження. Сади Ватикану стали не тільки взірцем того, як в часі історії розвивалося садово-паркове мистецтво і змінювалася мода на ландшафтний дизайн. Вони відобразили і символічну еволюцію папства: від наступників апостола Петра і перших єпископів-мучеників – до церковних феодалів із аграрними угіддями, світських владик з усіма атрибутами і розкошами елітного способу життя, відсторонених від влади затворників, презентаторів єдності і вселенськості світової спільноти. Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку пов'язані з вивченням Ватиканських архівів, які містять безцінну інформацію щодо способів і проектів облаштування резиденції понтифіків, символічного центру Католицької церкви.

Література:

1. The Vatican Gardens: An Architectural and Horticultural History. First Ed., Abbeville Press, 2009. 352 p.
2. Corrado Ricci, Ernesto Begni. The Vatican: Its History, Its Treasures. New York : Kessinger Publishing, 2003. 582 p.
3. Hofmann P. Glorious Gardens of the Vatican. URL: <https://www.nytimes.com/1997/07/06/glorious-gardens-of-the-vatican.html>
4. Офіційний сайт Ватикану. URL: <http://www.vaticanstate.va/content/vaticanstate/it/monumenti/giardini-vaticani.html>
5. Красиков А. А. Ватикан 2000 лет спустя. Римо-католичество между прошлым и будущим. Москва : Ин-т Европы РАН : Рус. сувенир, 2012. 104 с. (Доклады Института Европы).

УДК 346.1(075.8)

ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ В АПК УКРАЇНИ

Білошкурська З. П. (м.Умань)

Для успішного проведення господарських (комерційних) операцій в агропромисловому виробництві мало знайти вигідного партнера, укласти з ним вигідний господарський договір – дуже важливо, щоб цей договір був виконаний належним чином.

Ефективними в цьому випадку є правові способи забезпечення виконання зобов'язань. Забезпечення виконання зобов'язань за договором виступає додатковим заходом майнового впливу на боржника, що змушує його до виконання свого зобов'язання і задовольняє інтереси кредитора у випадку невиконання або неналежного виконання боржником взятих на себе за договором зобов'язань.

Українське законодавство знає чотири основні способи забезпечення

зобов'язань, а саме: неустойка, застава, порука (гарантія), завдаток. Крім того, за кордоном широко застосовується такий спосіб забезпечення зобов'язання, як резервування права власності. Забезпечують виконання зобов'язання й такі правові форми, як акредитив, страхування угоди, валютні застереження, які, незважаючи на те, що право не відносить їх до способів забезпечення зобов'язань, все ж таки мають велике значення для виконання договору.

Новим Цивільним кодексом України (2004р.) передбачено також притримання (статті 594 – 597). Оскільки названі способи забезпечення переважно встановлюються угодою сторін у формі окремого договору або як умови (елементи) основного договору, сторони мають право на власний розсуд обрати будь-який з перелічених способів забезпечення зобов'язань. Більше того, ЦК України (ст. 546) надав сторонам право обрання й інших, не передбачених законом способів забезпечення зобов'язань.

Господарські санкції у вигляді неустойки, яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання визнаються штрафними санкціями.

Законодавство, судова і господарська практика, поряд з терміном «неустойка», вживають терміни «пеня» і «штраф». Їх, на відміну від відшкодування збитків, Господарський кодекс України іменує «штрафними санкціями».

При цьому він передбачає, що штрафні санкції застосовуються до учасників господарських відносин як за невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань, так і за порушення правил здійснення господарської діяльності.

Неустойка – це встановлена законом або договором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити іншій стороні у випадку невиконання або неналежного виконання нею зобов'язання, зокрема, у випадку прострочення виконання умов договору.

Різновидом неустойки виступають штрафи та пеня. Штрафом називається

визначена договором грошова сума, яку боржник зобов'язується сплатити кредитору у наперед визначеному розмірі або в відсотковому відношенні до суми боргу або всього предмету виконання (суми договору). Пенею називається визначена договором грошова сума, яку боржник зобов'язується сплатити кредитору у процентному відношенні до суми простроченого платежу за кожний день або інший період прострочення.

Неустойка буває чотирьох видів. Законом або договором можуть бути передбачені наступні види неустойки.

1). Залікова неустойка. Згідно з правилами, якщо договором не передбачено іншого, то збитки стягуються в частині, не покритій неустойкою: $\text{відшкодування} = \text{неустойка} + (\text{збитки} - \text{неустойка})$.

2). Виключна неустойка – коли може бути стягнута тільки неустойка, але не збитки. Виключну неустойку можна віднести до категорії «наперед визначених збитків» коли сторони наперед домовляються про розмір відшкодування за невиконання або неналежне виконання зобов'язання. У цьому випадку кредитор повинен довести лише факт порушення зобов'язання з боку боржника. Відсутня потреба доводити факт настання збитків та їх розмірі: $\text{відшкодування} = \text{неустойка}$.

3). Штрафна неустойка – коли стягується неустойка і збитки понад неустойку: $\text{відшкодування} = \text{неустойка} + \text{збитки}$.

4). Альтернативна неустойка – коли за вибором кредитора можуть бути стягнуті або неустойка, або збитки: $\text{відшкодування} = \text{неустойка або збитки}$.

Найзручнішими з точки зору захисту прав підприємців є штрафна та виключна неустойки.

Варто зауважити, що при розгляді спору господарський суд у відповідності до чинного законодавства України має право зменшити розмір неустойки, що стягується, якщо вона занадто велика порівняно зі збитками кредитора. Проте, це є правом суду, а не його обов'язком. Крім того, суд може лише зменшити розмір неустойки, але він не може звільнити винну сторону від неустойки повністю.

Угоду про неустойку має бути складено у письмовій формі. Недотримання письмової форми неустойки тягне за собою недійсність угоди про неустойку.

Законом щодо окремих видів зобов'язань може бути визначений розмір штрафних санкцій, зміна якого за погодженням сторін не допускається. Застереження щодо неприпустимості зміни розміру штрафних санкцій за договором застосовується не лише у разі прямої вказівки закону на неможливість змін розміру санкцій. Згідно ч. 1 ст.231 Господарського кодексу, якщо розмір штрафних санкцій встановлений відповідним законом, то вони вже не можуть бути змінені за угодою сторін.

Законом може бути визначений розмір штрафних санкцій також за інші порушення окремих видів господарських зобов'язань. Частина 3 статті 231 Господарського кодексу передбачає можливість встановлення уніфікованих штрафних санкцій також за інші порушення господарських зобов'язань, у яких хоча б одна сторона є суб'єктом господарювання, що належить до державного сектора економіки, або порушення пов'язане з виконанням державного контракту, або виконання зобов'язання фінансується за рахунок Державного бюджету України чи за рахунок державного кредиту.

У разі якщо розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі, передбаченому договором. При цьому розмір санкцій може бути встановлено договором у відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання або у певній, визначеній грошовій сумі, або у відсотковому відношенні до суми зобов'язання незалежно від ступеня його виконання, або у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг).

Частина 4 статті 231 Господарського кодексу встановлює загальне правило, згідно з яким санкції за порушення умов договору застосовуються у розмірі, передбаченому господарським договором. При цьому сторонам надається право застосовувати різні варіанти визначення розміру штрафних санкцій: у відсотковому відношенні до всієї суми зобов'язання (незалежно від ступеня його виконання) або тільки до невиконаної частини зобов'язання; у визначеній грошовій сумі; у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг).

Як передбачає ст. 64 Господарського кодексу, підприємство може складатися з виробничих структурних підрозділів (виробництв, цехів, відділень, дільниць, бригад, бюро, лабораторій тощо), а також функціональних структурних підрозділів апарату управління (управлінь, відділів, бюро, служб тощо).

Функції, права та обов'язки структурних підрозділів підприємства визначаються положеннями про них, які затверджуються у порядку, визначеному статутом підприємства або іншими установчими документами.

Таким чином, встановлення порядку застосування штрафних санкцій у внутрішньогосподарських відносинах та їх розміру Господарський кодекс відносить до компетенції самого суб'єкта господарювання – господарської організації.

У випадках, передбачених законом, штрафні санкції за порушення господарських зобов'язань стягуються судом у доход держави.

Положення ч. 5 ст. 232 Господарського кодексу регулює питання зменшення розміру відповідальності боржника у разі несвоєчасного виконання господарського зобов'язання з боку кредитора. За загальним правилом відповідальність боржника за грошовими зобов'язаннями настає незалежно від наявності вини у його діях. Проте у разі несвоєчасного прийняття кредитором грошового зобов'язання боржник не зобов'язаний сплачувати відсотки за час прострочення.

Частина 1 ст. 223 Господарського кодексу передбачає, що при реалізації у судовому порядку відповідальності за правопорушення у сфері господарювання застосовуються загальний та скорочені строки позовної давності, передбачені Цивільним кодексом України, якщо інші строки не встановлено Господарським кодексом.

За змістом пункту 1 ч. 2 ст. 258 ЦК щодо вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені) передбачена спеціальна позовна давність в один рік.

Стаття 256 ЦК містить тлумачення терміну «позовна давність». Це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Частина 6 ст. 258 ЦК передбачає строк, у межах якого нараховуються штрафні санкції, а строк, протягом якого особа може звернутися до суду за захистом свого порушеного права, встановлюється ЦК.

Незважаючи на сплату штрафних санкцій, боржник повинен виконати зобов'язання у натурі. Частина 3 статті 193 Господарського кодексу передбачає, що застосування господарських санкцій до суб'єкта, який порушив зобов'язання, не звільняє останнього від обов'язку виконати зобов'язання у натурі, крім випадків, коли інше передбачено законом чи договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання. Так, відповідно до ч. 4 ст. 193 Господарського кодексу управлена сторона має право не приймати виконання зобов'язання частинами, якщо інше не передбачено законом, іншими нормативно-правовими актами чи договором, або не впливає із змісту зобов'язання.

Порука (гарантія). Договір поруки (гарантії) укладається між кредитором і поручником. У силу поруки (гарантії) поручник бере на себе зобов'язання перед кредитором іншої особи (боржника) відповідати за виконання зобов'язань цієї особи повністю або частково. При нестачі коштів у боржника (і не лише грошових коштів, але й іншого майна) поручник (гарант) несе субсидіарну (додаткову) відповідальність за його зобов'язаннями перед кредитором, якщо законодавством або договором не передбачено солідарну відповідальність поручника і боржника (солідарна порука).

Поручником (гарантом) можуть виступати не лише комерційні організації, але й некомерційні, наприклад, громадські чи релігійні організації, споживчі кооперативи, благодійні фонди тощо. Поручником (гарантом) можуть виступати і фінансовані власником установи, в тому числі й бюджетні, але в такому випадку установа, яка має майно на праві оперативного управління, відповідає за своїми зобов'язаннями лише тими грошовими коштами, що знаходяться у її розпорядженні, а при нестачі коштів відповідальність за зобов'язаннями установи несе власник відповідного майна.

Припускається множинність поручників (гарантів), які перед кредитором

відповідають солідарно, якщо інше не передбачено договором поруки (гарантії). Поручник (гарант) відповідає за боржника за всіма зобов'язаннями, в тому числі за сплату неустойки і процентів, відшкодування збитків і т. п., якщо договором поруки не передбачено іншого.

У випадку, якщо поручник (гарант) виконав за боржника зобов'язання, до нього переходять усі права кредитора. Поручник (гарант) має право зворотної вимоги до боржника в розмірі сплаченої за нього суми.

Кредитор, по відношенню до якого поручник (гарант) виконав зобов'язання за боржника, зобов'язаний вручити поручнику (гаранту) документи, що посвідчують вимогу до боржника, і передати права, що забезпечують цю вимогу.

Порука (гарантія) припиняється, якщо боржником виконано забезпечене порукою зобов'язання. Порука (гарантія) припиняється також, якщо кредитор не пред'явить позову до поручника (гаранта) протягом року від дня настання строку зобов'язання. Якщо строк виконання зобов'язання не вказано або визначається моментом запиту, порука (гарантія) припиняється по закінченні двох років від дня укладання договору поруки (гарантії).

Порука (гарантія) може оформлюватися через відповідну відмітку (або запис) поручника (гаранта) на договорі між кредитором і боржником, зобов'язання за яким забезпечуються поручником.

Договір поруки (гарантії) повинен містити в собі відомості про те, який конкретно договір, на який термін має зобов'язання і на яку суму гарантується. У протилежному випадку договір поруки може бути визнаний недійсним.

Застава. У силу застави кредитор (заставодержатель) має право у випадку невиконання забезпеченого заставою зобов'язання отримати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами.

Відносини застави регламентуються чинним законодавством України. Задоволення вимоги кредитора з вартості заставленого майна відбувається, якщо інше не встановлено законодавчими актами, за рішенням господарського або третейського суду.

Предметом застави можуть бути речі, цінні папери підприємства, майнові права, а також будь-яке майно, яке у відповідності до законодавства України може бути відчужене заставником.

Договором або законодавством може передбачатися залишення заставленого майна у власності заставника або заставлене майно може бути передане заставодержателю (застава).

Майно, що перебуває у загальній спільній власності, може бути передано у заставу лише за згодою інших власників.

Договір про заставу може бути укладений у письмовій формі. В договорі про заставу мають бути умови, що передбачають вид застави, суть забезпеченої заставою вимоги, її розмір, строки виконання зобов'язання, склад і вартість заставленого майна, а також будь-які інші умови, відносно яких за заявою однієї із сторін має бути досягнуто угоди.

Умова про заставу може бути включеною до договору, за яким виникає забезпечене заставою зобов'язання, але може бути оформлена й у вигляді окремого документу. Заставники – суб'єкти підприємницької діяльності – зобов'язані: вести книгу записів застав; не пізніше 10 днів після виникнення застави вносити до книги запис, який містить дані про вид і предмет застави, а також обсяг забезпеченого заставою зобов'язання; надавати книгу для ознайомлення будь-якій зацікавленій особі.

Заставник зберігає право розпорядження заставленим майном, якщо інше не передбачено законом або договором. При цьому перехід права на заставлене майно заставодержателю можливий лише у випадку невиконання боржником забезпеченого заставою зобов'язання.

Якщо предметом застави у заставлене майно, яке вже у забезпеченням будь-якого іншого зобов'язання, попереднє право заставодержателя зберігає силу. Вимоги наступного заставодержателя задовольняються з вартості предмету застави після задоволення вимог попереднього заставодержателя.

За рахунок заставленого майна заставодержатель має право задовольнити свої вимоги в повному обсязі, що визначаються на момент фактичного

задоволення, включаючи проценти, збитки, завдані простроченням виконання, а у випадках, передбачених законом або договором – неустойку.

Звернення стягнення на заставлене майно здійснюються за рішенням суду, господарського суду або третейського суду, якщо інше не передбачено законом.

Завдаток. Завдатком визнається грошова сума, що видається однією із сторін за договором в рахунок належних з неї за договором платежів іншій стороні, на доказ укладення договору і на забезпечення його виконання.

Забезпечувальна риса завдатку проявляється у двох моментах: а) частину належних контрагенту за договором платежів одна сторона сплачує наперед, і в цьому сенсі для іншої сторони забезпечується реальне виконання зобов'язання; б) якщо за невиконання договору відповідальна сторона, що дала завдаток, він залишається в іншій стороні, а якщо за невиконання вказаного зобов'язання відповідальна сторона, що отримала завдаток, вона зобов'язана сплатити іншій стороні подвійну суму завдатку.

Завдаток дуже багато має спільного з авансом або передоплатою. Проте, ні аванс, ні передоплата не грають забезпечувальної функції. Останні сплачуються лише в рахунок належних за договором платежів і не більше.

У господарському обігу інколи постає питання, як відрізнити, чи є наперед зроблений платіж авансом чи завдатком. Тут вирішальне значення має згадка про це в договорі. Якщо в договорі прямо не вказано, що внесена сума є завдатком, то її слід вважати авансовим платежем.

Резервування права власності. Даний спосіб забезпечення зобов'язання на сьогодні використовується вкрай рідко, хоча в міжнародній комерційній практиці він добре відомий, а в законодавстві багатьох країн, таких як Англія, Італія, Франція, Японія, латиноамериканські країни, цей спосіб припускається і використовується як забезпечення платежу.

Суть резервування права власності полягає в тому, що при продажу товару в кредит, коли поставка і передача товару покупцеві здійснюється раніше його оплати, в договорі робиться застереження про збереження за

продавцем права власності на проданий товар до того часу, доки покупець не здійснить по ньому останній платіж.

Таким чином, покупець, отримуючи товар, дає собі звіт у тому, що це не його майно, він не може ним вільно розпоряджатися до того часу, доки не сплатить його вартість. Даний вид забезпечення зобов'язань привабливий ще тим, що продавець може вимагати повернення йому товару у випадку неплатоспроможності і банкрутства покупця, а також титул власника на свій товар, як такий, що знаходиться у незаконному володінні.

У зв'язку з тим, що цей спосіб забезпечення зобов'язань є для нас відносно новим. В якості забезпечення платежу покупця за товар, що купується ним, сторони визначають, що право власності покупця на товар з'являється в останнього негайно після здійснення ним останнього платежу продавцеві.

До моменту повної оплати право власності на товар належить продавцеві. Покупець не має права до повної оплати товару розпоряджатися ним на власний розсуд. Сторони визначають, що товар знаходиться у покупця у володінні правомірно лише у строк, передбачений даним договором для оплати.

Договором окремо має передбачатися строк, протягом якого покупець зобов'язаний оплатити товар, а також право покупця достроково оплатити товар. Ризик випадкової загибелі і випадкового псування товару переходить до покупця одночасно з фактичним одержанням товару у володіння.

Акредитив. Акредитив є однією з форм безготівкових розрахунків, за якої банк, що відкриває акредитив (банк-емітент), зобов'язується за дорученням платника (як правило, покупця) здійснити платіж одержувачеві коштів (продавцеві) або уповноважує інший банк здійснити такий платіж за виконання всіх умов, передбачених в акредитиві.

Формула акредитиву – «гроші проти документів». Універсальність його полягає у тому, що оплата покупцем фактично вже відбувається, гроші з його рахунку вже йдуть, але на розрахунковий рахунок продавця вони ще не надходять. Продавцеві гарантується негайна оплата відвантажених товарів або наданих послуг, і він застрахований від неплатоспроможності або відмови від

оплати товарів (послуг) покупцем; покупцеві, що сплачені ним гроші не пропадуть невідомо де і надійдуть у розпорядження контрагента лише після того, як він виконає своє зобов'язання.

Акредитив – це фактично безпечна передоплата. Таким чином, акредитив у свого роду компромісом у випадку, коли продавець товару сумнівається у платоспроможності покупця і вимагає передоплати, а покупець сумнівається у надійності продавця і не наважується ризикувати своїми грошми і робити передоплату. Строк дії і порядок розрахунків за акредитивом визначається у договорі між платником і одержувачем грошових коштів, у якому необхідно зазначити: назву банку-емітента; вид акредитиву і спосіб його виконання; спосіб повідомлення одержувача коштів про відкриття акредитиву; повний перелік і точну характеристику документів, які надаються одержувачем коштів (продавцем) для отримання цих коштів за акредитивом; строки надання документів після відвантаження товару; вимога з їх оформлення; інші необхідні документи та вимоги.

Валютне застереження. При поставці з наступною оплатою зростаюча інфляція з часом може знецінити купівельну ціну, передбачену при укладанні договору. В цьому випадку можна застосувати спосіб коригування ціни з договором, який широко використовується у зовнішніх торговельних операціях і називається валютним застереженням.

При застосуванні даного способу в умові про ціну виступають дві валюти: гривня і валюта узгодженої країни.

Гривня ставиться у залежність від іншої стійкої валюти, і при цьому ціна кінцевих розрахунків визначається у відповідності до змін курсу базової валюти (наприклад, долара) до гривні.

Як різновид вищезазначеного способу в договорі інколи можна застосовувати так зване мультивалютні застереження, у відповідності з яким перерахунок суми платежу у випадку зміни курсу гривні здійснюється в середньому по відношенню до кількох наперед визначених валют.

Страховання угод. За договором страхування страхувач (страхова

компанія) зобов'язується за визначену плату (страхові платежі) при надходженні зазначеної у договорі події (страхового випадку) відшкодувати страхувальникові отримані збитки повністю або частково (сплатити страхове відшкодування в межах зумовленої за договором суми/страхової суми).

Необхідно зазначити, що в українському діловому обігу страхування комерційних ризиків набуває великого значення.

Висновок:

– при складанні договору можна запропонувати наступну методику визначення відповідальності: проти кожного обов'язку контрагента має бути передбачена певна відповідальність, в основному, звичайно, штрафна неустойка;

– з метою створення впевненості сторін у належному і своєчасному їх виконанні, а також забезпечення можливості запобігання збиткам, спричиненим невиконанням зобов'язань, необхідно застосовувати договірні оперативно-господарські санкції - заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/ВР-96 // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141; Офіційний вісник України. 2008. № 52. Ст. 1741.
2. Цивільний кодекс України // Кодекси України. 2004. Кн.1, 2.
3. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін. К.: Юрінком Інтер, 2004.
4. Господарський процесуальний кодекс // Закон і Бізнес: Збірник. – 2001.
5. Господарський Кодекс України. Науково-практичний коментар. – К. – 2004.

**СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В
КОНТЕКСТІ ТРАНЗИТНОГО СТАНУ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Вуйченко М. А., Шатохін А. М. (м.Умань)

Кожна особа належить до певних структур (незалежно від того, усвідомлює вона це чи ні), її поведінка детермінована включеністю до цих структур. І одночасно соціальна поведінка особи, соціальна дія її постійно відтворює соціальні структури, до яких вона входить, робить їх реальними.

Навіть в стабільних суспільствах соціальні зрізи, зроблені через десятиріччя, не є калькою одне з одного. А в суспільствах, котрі докорінно реформуються, коли відбувається зміна соціально-політичного ладу, соціальні структури взагалі стають надзвичайно рухомими. Зміни в соціально-економічному та політичному становищі індивідів впливають на їх соціальну поведінку, на усвідомлення свого місця в суспільній ієрархії, а відповідно на реальне існування класів, соціальних верств і груп. А ті, в свою чергу, формують вимоги до іміджу та поведінки особи. П.Штомпка називає процес взаємодії і взаємовпливу соціальних структур і соціальних діячів "інтерфейс", тобто здатністю двох різних систем до спільного оперування [1].

В соціології склалась певна традиція дослідження соціальних змін.

Найбільш широко предметову сферу соціальної мобільності визначив С.Макеєв як процес руху індивідів між ієрархічно або іншим чином організованими елементами соціальної структури: класами, прошарками, групами статусами, позиціями [2, с.333]. Тобто соціальна мобільність охоплює всі соціальні зміни, які раніше відносили до соціальних перміщувань. Сам автор терміну П.Сорокін розглядав соціальну мобільність як рух індивіда по соціальній драбині "вгору-вниз". Він уявляв структуроване суспільство як ієрархічно організоване, становище людини в якому можна порівняти із становищем точки в геометричному просторі. Але на відміну від тривимірного

геометричного простору, соціальний простір багатомірний, ґрунтується на безлічі ознак, а зміна соціального становища особи, як правило, не пов'язана із її переміщеннями у фізичному просторі.

В нормально структурованому суспільстві соціальна мобільність є важливим фактором соціального відтворення системи, підтримки її у робочому функціональному режимі. Для суспільства погано як обмеження соціальної мобільності (що спостерігалось у "економічно сплющеному", "застійному" суспільстві), так і її надмірність (що спостерігається у перехідний період від однієї соціальної системи до іншої). "Коли "економічно плоске" суспільство не гине взагалі, - вказує П.Сорокін, - то його "плоскість" швидко змінюється посиленням економічної стратифікації. Коли ж економічна нерівність стає надто сильною і досягає повної точки перенапруги, то верхівці цього суспільства судилося зруйнуватися або ж бути поваленою"[3, с.300]. Саме таке зараз становище в українському суспільстві, яке стрибнуло із "економічно плоского" в "економічно розірване", що, з одного боку, створює величезні можливості для соціальної мобільності, а з іншого, значно підвищує рівень соціальної напруги в суспільстві [4, с.57-65].

Що мається на увазі, коли йдеться про соціальну мобільність?

По-перше, мова іде про зміну особою чи групою свого *соціального статусу*. Цей юридичний термін був введений в соціологію Г.Мейном і обґрунтований М.Вебером, Р.Лінтоном, Т.Парсонсом, Ф.Меріллою та іншими західними соціологами. В закритих суспільствах соціальні статуси можуть закріплюватися навіть законодавчо, що обмежує соціальну мобільність, а у відкритих суспільствах статус найчастіше визначається громадською оцінкою: "статус створюється думкою інших" (Ф.Мерілл).

По-друге, соціальна мобільність залежить від *соціального престижу* будь-якого статусу чи виду діяльності особи. Показником високого престижу Уманського сільськогосподарського вузу, наприклад, завжди було те, що серед його випускників 22 Герої Соціалістичної праці, в т.ч. два двічі Герої. Проте останнім часом престиж сільськогосподарської праці помітно знизився. Частка

молоді все більше орієнтується на професії, які допомагають швидко "робити гроші", зокрема торгівлю, посередництво, дрібний бізнес, а іноді кримінальні або субкримінальні види діяльності.

По-третьє, на соціальну мобільність впливають *ціннісні орієнтації* суспільства, соціуму, соціальної групи та окремої особи. В.Томас і Ф.Знанецький, досліджуючи психологію селянства, підкреслювали методологічні розбіжності між соціальними *цінностями* (values) та *установленнями* (attitude), які в селянському середовищі мають надзвичайно велике значення [5, с.63].

По-четверте, механізм соціальної мобільності неможливо зрозуміти без поняття *соціальної ролі*. Значний внесок в розробку теорії ролевої поведінки особи внесли Дж.Мід, Р.Лінтон, Т.Парсонс, Т.Ньюкомб, І.Кон та інші дослідники. Сума очікувань, що відноситься до соціальної позиції, і є соціальна роль, котру людині належить грати. Вивчити ці ролі - означає отримати можливість вести себе "правильно" з точки зору суспільства.[6, с.29]. В кожній конкретній ситуації є головна роль. Т.Парсонс характеризував роль за п'ятьма ознаками: емоційність, спосіб одержання, масштаб, формалізація і мотивація.

По-шосте, механізм соціальної мобільності неможливо зрозуміти без з'ясування *мотивів* людської діяльності. В основі мотиваційного меню лежить якась спонука, якийсь нестаток, будь-який дефіцит матеріальних чи духовних ресурсів, необхідних для життєдіяльності особи. Іншими словами - потреба. Соціальні потреби є особливий вид потреб. Вони пов'язані із діяльністю людини як соціальної особи, її включеністю в систему соціальних відносин, зокрема в соціальні спільності, групи та інститути. Так, А.Маслоу визначив п'ять рівнів потреб: фізіологічні потреби, потреби безпеки і якості життя, соціальні потреби, потреби престижу, потреби в самореалізації і творчості. Ці потреби утворюють своєрідну піраміду, в якій всі наступні спираються на попередні і реалізуються неодноразово. На нашу думку, саме ігнорування дійсних потреб і інтересів селян, небажання їх знати і враховувати змушувало реформаторів різних часів нав'язувати свої інтереси і своє розуміння селянських потреб.

Звичайно, головна соціальна потреба селянина споконвіку - це земля, можливість вільно працювати на ній. На володіння землею були спрямовані інтереси селян. Селянська праця входила до ціннісних орієнтацій землеробів як найголовніша. Все це так, однак прагнення мати землю у власності, спонука працювати на ній не має абсолютного характеру. Селяни дуже обережно підійшли до приватизації землі, не поспішаючи в основній масі ставати поміщиками чи фермерами. "Битва на межі", яку дехто пророкував, фактично не сталася.

Такі, на наш погляд основні складові механізму соціальної мобільності сільського населення. Сама *мобільність* може проявлятися в різних аспектах і напрямках. Перш за все відрізняють колективну та індивідуальну мобільність. Нам здається, що у вітчизняній соціологічній літературі недостатньо уваги приділяється зокрема колективній мобільності. Проте в умовах структурних змін в економічному, соціальному, політичному та духовному житті суспільства зараз цілі соціальні верстви і навіть класи суттєво змінюють свої соціальні позиції, свій статус. Змінило свій статус в суспільстві і селянство як соціум.

Нестійкість соціальної структури як на макро, так і на мікрорівні супроводжується активним "розмиванням" традиційних груп населення, становленням нових видів міжгрупової інтеграції по формах власності, доходах, включеності у владні структури, соціальної самоідентифікації. Як відмічає М.Черниш, в умовах соціуму, що трансформується, спостерігається процес декомпозиції структури, що в ньому склалася, коли вона розпадається на декілька відносно незалежних один від одного вимірів. Це означає, що зміни матеріального становища індивіда не обов'язково призводять до змін його ніші в соціально-професійній структурі, а зміна позиції в системі управління, владних відносин не завжди пов'язана із зміною статусу. Переміщуючись в одному вимірі, можна зберегти позиції в іншому [8].

Суспільство в цілому знаходиться у перехідному періоді, коли разом з новими ціннісними орієнтаціями і життєвими стратегіями діють старі, що

залишилися від попередньої формації, відбувається маргіналізація практично всіх складових соціальної структури. Вірно відзначала О.Якуба, що маргінальним може бути навіть все суспільство, якщо перехід до нових соціальних умов здійснюється швидко, руйнуються його підвалини, та все ще продовжують діяти старі норми поведінки .

Колективна мобільність створює ще більші можливості для мобільності індивідуальної. Відрізняють вертикальну і горизонтальну мобільність. Вертикальна мобільність пов'язана із підвищенням або зниженням соціального статусу особи. В суспільстві завжди існують так звані "ліфти", "ескалатори", по яких відбувається соціальне переміщення вгору-вниз. Основними каналами таких переміщень є зміни в освіті, професії, кваліфікації, а також військова служба і політична діяльність. Рух нагору називається соціальним сходженням, або кар'єрою, рух вниз - соціальним занепадом. Висхідна мобільність, на думку С.Ліпсета, зміцнює соціальну систему, дає можливість вихідцям з "низів", завдяки своїм здібностям, досягти статусу "верхів". На цьому, зокрема, ґрунтується парадигма "американської мрії".

Однак шлях на соціальний Олімп дуже непростий. Як правило, він був пов'язаний для селянства із переходом окремих його представників до інших соціальних верств і класів. Окрім того, чим вище до вершини соціальної піраміди, тим вужче сходинки соціальної драбини. І хоча у відкритому суспільстві планка класових бар'єрів опускалася настільки, що індивід в змозі її самотійно перестрибнути, все ж таки соціальні бар'єри існують. Соціальна мобільність залежить від таких факторів як матеріальний стан, вигідні зв'язки, національна та регіону належність тощо. Син колгоспника може стати міністром, навіть президентом країни (М.Горбачов, Л.Кравчук, Л.Кучма, В.Ющенко), проте важко знайти приклади, аби син міністра або президента країни став колгоспником або навіть головою селянського кооперативу.

На жаль, більш поширеним явищем останнього часу є втрата респондентами свого соціального статусу, рух донизу, соціальний занепад. Особливо це помітно серед інтелігенції, в т.ч. і сільської. Коли людина втрачає

роботу або не може працевлаштуватися за фахом, коли заробітна плата особи з вищою освітою нижче середньої по галузі і навіть межи малозабезпеченості, виникає феномен статусної несумісності (інкосистенції).

Факторами, котрі визначають життєвий шлях особи, є соціальний стан батьків, рід їхніх занять, рівень їхньої освіти і кваліфікації, посадовий стан, місце проживання тощо. Тому дуже популярними є соціологічні дослідження так званої "біографічної мобільності" або "соціології життєвого шляху". В основі таких досліджень є вивчення інтергенераційної (між поколіннями) та інтрагенераційної (усередині покоління) мобільності. В основі першої лежить порівняння життєвих шляхів дітей і батьків (переважно чоловіків), а друга розглядає соціальну кар'єру індивіда протягом його життя.

Для того, щоби обрати вірний життєвий шлях, людині необхідна соціальна допомога, або *соціальна орієнтація* - установка на ті чи інші види і форми трудової діяльності, спрямованість на набуття бажаного соціального статусу і можливі шляхи досягнення цієї мети. В основі соціальної орієнтації лежать ціннісні орієнтації суспільства, а також власні здібності і прагнення особи. Соціальні орієнтири людини змінюються протягом життя під впливом соціального середовища, соціальних інститутів та власного досвіду. В літературі виділяються три різновиди соціальної орієнтації: ретроспективна (усвідомлення людиною свого соціального походження і середовища), ситуаційна (усвідомлення наявного вибору соціальних позицій, що пропонує суспільство, і своїх можливостей) і перспективна (усвідомлення можливої у майбутньому соціальної кар'єри). Проте розподіл цей досить умовний і в реальній практиці соціально-професійні мотиви доповнюють один одного.

Мотиви, напрямки та результати сталості – мобільності суспільства є у прямій залежності від *соціалізації особи* - специфічного, суто людського процесу входження індивіда у суспільні відносини, соціальні спільності і інститути, засвоєння соціальних норм та культурних цінностей і виконання соціальних ролей. Прикладом успішної соціалізації сільського населення є збереження селянством на протязі століть кращих традицій і цінностей

стосунків із природою, відношення до праці, унікальність міжособистих стосунків, сталість родинних зв'язків, збереження культури, релігії, мови. Вряд чи можна знайти ще один соціальний клас, який би, всупереч усім спробам знищити його, зміг вижити і проявити надзвичайну життєздатність.

Підсумовуючи вищевикладене, ми пропонуємо наступну *схему соціальної мобільності сільського соціуму на тлі сучасних трансформаційних процесів в Україні*.

Соціальна мобільність сільського населення відбувається в специфічному соціальному просторі – сільському життєвому середовищі. Ми вважаємо за доцільне виділити чотири сфери (напрямки), у яких відбуваються соціальні переміщення: економічна, соціальна, культурно-психологічна і політична.

Визначальною, на наш погляд, є *мобільність в економічній сфері*, спричинена аграрною реформою в Україні, переходом до ринкових умов економічного життя. Головним механізмом мобільних процесів в економічній сфері (це у повній мірі стосується й інших сфер життєдіяльності сільського суспільства) стало зростання економічних стимулів до соціальної дії. Характерною рисою мобільності у економічній сфері стала нестабільність як матеріального, так і професійного статусів, котрі на селі традиційно досить сильно пов'язані між собою.

У *соціальній сфері* провідною тенденцією є формування середнього класу власників землі і майна. І хоча середній клас українського села поки що не відповідає загальновизнаним критеріям, можна вважати, що цей процес має стійку позитивну перспективу і саме ця верства сільського населення буде визначати обличчя українського селянства у XXI столітті.

Втрата соціального статусу землероба для багатьох селян створює умови як для латентного, так і відкритого соціального конфлікту на селі. Слід відзначити, що мобільності у соціальній сфері також притаманні переважно вертикальні вектори, що, з одного боку, свідчить про нестабільність соціальних статусів сільських індивідів, а з іншого, дає надію на зміну ситуації на краще.

Що стосується векторів *соціальної мобільності у культурно-психологічній*

сфері, та тут, на нашу думку, переважає горизонтальна спрямованість. Йдеться, перш за все, про соціальну адаптацію різних груп сільського населення до ринкових умов життєдіяльності, пошук культурно-духовної ідентичності. Механізмом узгодження тут виступає соціалізація особи, покликана стабілізувати соціальні зв'язки і знизити небезпеку ресоціалізації значної частини сільського соціуму.

Матеріальне і соціальне становище сільських індивідів опосередковано впливає на *процеси мобільності у політичній сфері*. Як свідчать результати багатьох соціологічних досліджень, прямого зв'язку між матеріальним і соціальним статусом селянина, з одного боку, і політичними симпатіями і політичними діями, з іншого, не існує. На селі велике значення має громадська думка, традиції, родинні зв'язки, авторитет адміністративних органів. Проте активна політична діяльність дає можливість зробити не тільки політичну, а й соціальну кар'єру, змінити свій соціальний статус (покращити або погіршити), мобільність у цій сфері носить переважно вертикальну спрямованість.

Таким чином, соціальна мобільність сільського населення відбувається в специфічному соціальному просторі – сільському життєвому середовищі. Ми вважаємо за доцільне виділити чотири сфери (напрямки), у яких відбуваються соціальні переміщення: економічна, соціальна, культурно-психологічна і політична. Визначальною, на наш погляд, є мобільність в економічній сфері, спричинена аграрною реформою в Україні, переходом до ринкових умов економічного життя. Характерною рисою мобільності у економічній сфері стала нестабільність як матеріального, так і професійного статусів, котрі на селі традиційно досить сильно пов'язані між собою. У соціальній сфері провідною тенденцією є формування середнього класу власників землі і майна. Формування середнього класу відбувається на тлі помітної соціальної поляризації сільського соціуму. Соціальна мобільність у культурно-психологічній сфері проявляється у формах і способах соціальної адаптації різних груп сільського населення до ринкових умов життєдіяльності, пошуку культурно-духовної ідентичності. Механізмом узгодження виступає

соціалізація особи, покликана стабілізувати соціальні зв'язки і знизити небезпеку ресоціалізації значної частини сільського соціуму. Матеріальне і соціальне становище сільських індивідів опосередковано впливає на процеси мобільності у політичній сфері.

Література:

1. Штомпка П. Социология социальных изменений / Пер. с англ. М.: Аспект-Пресс. 1996. 415 с.
2. Соціологія: короткий енциклопедичний словник /Укл.: В.І.Волович, В.І.Тарасенко, М.В.Захарченко та ін.: Під заг. ред. В.І.Воловича. К.: Укр. Центр духовн. культури, 1998. 786 с.
3. Сорокин П. Социальная структура и стратификация общества //Человек: Цивилизация: Общество. М., 1992. С. 300-304.
4. Шатохін А.М. Соціальна мобільність сільського населення в суспільстві, що реформується //Грані. 2001. №1. С. 57-65.
5. Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ-го століття. К.:Либідь, 1996. 224 с.
6. Монсон Пер. Лодка на аллеях парка : Введение в социологию / Пер. со швед. М.: Весь мир, 1995. 96 с.
7. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство. 3 точки зору соціального біхевіориста /Пер.с англ. К.: Укр. Центр духовн.культури, 2000. 416 с.
8. Черниш М.Ф. Социальная мобильность в 1986-1993 гг. //Социологический журнал. 1995. №2. С. 134-136.

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА С.С. РУБІНА В РОЗВИТОК УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА

Гарбар О. П. (м. Умань)

Здобувши політичну незалежність, наше суспільство опинилося перед необхідністю глибоких перетворень у всіх сферах життєдіяльності. Одним з першочергових постали питання розбудови організації вітчизняної науки й освіти відповідно до європейських стандартів. Сьогодні при комплексному розгляді історії розвитку галузевої освіти та науки України особливу зацікавленість викликає внесок професора С.С. Рубіна в розвиток Уманського сільськогосподарського інституту.

С.С. Рубін віддав понад 60 років плідної творчої праці Уманському сільськогосподарському інституту. Аналізуючи перебування С.С. Рубіна в Умані, коли він зробив свої найважливіші наукові відкриття, слід зазначити, що вчений, поруч із науково-дослідною діяльністю, проводив також і велику педагогічну роботу. За його підручниками навчаються багато поколінь студентів і аспірантів, їх широко використовують наукові працівники і практики сільського господарства. Для більш повного аналізу викладацької діяльності С.С. Рубіна варто розглянути стан вищої освіти в двадцятих роках ХХ століття, у яких почав викладацьку діяльність С.С. Рубін.

Після громадянської війни на території України було лише два вищих (Харківський інститут сільського господарства та сільськогосподарське відділення Київського політехнічного інституту) і чотири середніх сільськогосподарських навчальних заклади (Харківське, Херсонське, Верхньодніпровське землеробські училища та Уманське училище садівництва і землеробства).

У Кодексі законів про освіту, затвердженому 22 листопада 1922 р., зазначалось: «Технікум є вищою школою, яка готує працівників вищої

кваліфікації (інженерів-практиків, агрономів, господарників) відповідної галузі народного господарства, державного будівництва» [1, с. 56].

Уманське училище садівництва і землеробства у 1921 р. було перетворено на Уманський агротехнікум для підготовки спеціалістів вузького профілю вищої кваліфікації.

Одночасно Уманським агротехнікумом, який готував агрономів-рільників та агрономів-садівників вищої кваліфікації, були організовані дві професійні сільськогосподарські школи: Уманська агрономічна (агропрофшкола) та Уманська садово-городня (садпрофшкола), які готували кадри середньої кваліфікації.

У цей час Уманський агротехнікум був навчальним комплексом, що об'єднував вищу і середню сільськогосподарську школу з багатогалузевим навчально-дослідним господарством. Таке поєднання було першим і єдиним в Україні [1, с. 57].

Викладацьку діяльність С.С. Рубін розпочинає у весні 1922 р. Працюючи помічником завідувача навчальним садово-городнім господарством, він одночасно викладає практичний курс з декоративного садівництва для студентів садово-городньої профшколи Уманського сільськогосподарського технікуму, а з 1923 року почав вести курс загального садівництва. Початок викладання землеробства покладено ще в 1868 р., коли Уманське училище садівництва було реорганізовано в училище землеробства і садівництва. Вивчення землеробства в той час поєднувалось з іншими агрохімічними дисциплінами. Про це свідчать такі факти: на колекційному сільськогосподарському розсаднику кафедри землеробства, який створено 1876 р. на площі біля 2-х десятин, було створено ботанічний розсадник. На ньому поряд з науковою роботою із землеробства вели спостереження і з ботаніки, селекції, акліматизації, метеорології, анатомії, фітопатології, вивчали ефективність добрив. Такий стан зберігався довгий час. У книзі М.Е. Софронова «Уманське училище садівництва і землеробства», виданій 1910 р., наведено програму з рослинництва, яка включала розділи, які тепер вивчаються в землеробстві, агрохімії, механізації тощо [7, с.39].

У післяреволюційний період комплексність агрохімічних дисциплін продовжувала зберігатись навіть тоді, коли вже було утворено Уманський сільськогосподарський інститут. До 1927 р. курс загального землеробства читав Ф.В. Заморський [1, с. 80].

У березні 1930 р. С.С. Рубін закінчує навчання в академії і за направленням Наркомпросу повертається в Уманський сільськогосподарський інститут на посаду доцента, а потім завідувача кафедри.

Вперше курс загального землеробства С.С. Рубінін було прочитано студентам у 1930–1931 навчальному році. За прикладом ТСХА були запропоновані такі методи вивчення дисципліни: лекції, лабораторно-практичні заняття, самостійна робота студентів, курсові і дипломні роботи, участь студентів у науковій роботі кафедри, навчальна і наукова практика.

Частину студентів, які виявляли інтерес до більш глибокого вивчення землеробства, С.С. Рубін об'єднував у науково-дослідний гурток, який він організував у 1932 році. З 1932 р.

У 1934 р., у зв'язку зі створенням факультету овочівництва і реорганізацією інституту в плодоовочевий, на кафедрі проводяться глибокі дослідження з удобрення овочевих культур. С.С. Рубін, будучи протягом шести років деканом плодоовочевого факультету, широко залучав студентів до цієї роботи. Через два роки згідно наказу № 635 Наркомзему УРСР від 20 серпня 1936 р. «Про перебудову роботи Уманського сільськогосподарського інституту» відбувається нова реорганізація, в результаті якої відновлюється робота агрономічного факультету, а спеціальності «Плодівництво» й «Овочівництво» об'єднуються в одному факультеті плодоовочівництва із збереженням самостійності відділень садівництва та овочівництва. Інститут дістав початкову назву Уманський сільськогосподарський інститут. У цей час оформляється кафедра загального землеробства, якою беззмінно керував С.С. Рубін [1, с. 84].

У житті студентського та викладацького колективу кожного вищого сільськогосподарського закладу, включаючи і Уманський

сільськогосподарський інститут, надзвичайно важливу роль відігравала хороша організація і дисципліна. Володіючи природнім організаторським талантом, бажанням і вмінням трудитися, через систему продуманих заходів С.С. Рубін допомагав кафедрам працювати в єдиному руслі, сприяв прискоренню відбудови інститутського господарства.

Велику увагу Симон Самійлович Рубін приділяв організації навчального процесу. Маючи за плечима солідний виробничий досвід, вдало поєднуючи у своїй роботі глибокі знання з садівництва, агрохімії, ґрунтознавства та землеробства, Симон Самійлович здобув як серед колег, так і серед студентів високий авторитет як проректор з навчальної та наукової роботи.

На базі курсу землеробства, який читався в Уманському сільськогосподарському інституті, С.С. Рубін створив підручник «Загальне землеробство» для технікумів, який перевидавався шість разів [6, с. 22].

С.С. Рубін у своїй роботі, крім лекцій і самостійного опрацювання студентами матеріалу, багато уваги надавав семінарській роботі, яка допомагала студентам вивчити більш глибоко центральні програми, оскільки час на його приймання не регламентувався. Ця форма навчальної роботи, вважав С.С. Рубін, забезпечувала розвиток мови та правильність викладу опрацьованого матеріалу, давала можливість з низки питань проводити товариську дискусію і обговорення. С.С. Рубін у роботі семінарів роз'яснював питання мало висвітлені, або не правильно з'ясовані доповідачем, у достатній кількості і своєчасно рекомендував, а частково і забезпечував літературою кожного доповідача по його темі, систематично надавав консультації і методичні поради.

С.С. Рубін вважав, що семінари є одним із кращих методів самостійної роботи студентів, тому застосовував їх у роботі, залучаючи, по можливості, більше студентів, щоб з кожної центральної теми був доповідач і два – три опоненти.

Іспити С.С. Рубін приймав вимогливо, оцінював знання студентів об'єктивно. В спеціальному журналі записував питання екзаменаційних білетів, як на них відповів кожний студент, які помилки допустив у відповіді.

Велику роль у розвитку навиків самостійної творчої роботи у студентів С.С. Рубін надавав дипломним роботам. Першими дипломниками були: І.А. Гавва, Н.Г. Корзунецька, М.Д. Чуприна та інші. [1, с. 106]. С.С. Рубін вважав, що захист дипломних робіт є безперечно вищим рівнем підготовки спеціалістів, ніж складання державних іспитів.

Займаючи посаду проректора з навчальної і наукової роботи, С.С. Рубін чимало працював над удосконаленням виробничого навчання спеціалістів вищої кваліфікації. Разом з ректором В.Ф. Пересипкіним він розробляє «Програму виробничої практики і методичні вказівки до проведення практики».

Досвідом роботи виробничого навчання, яку проводить УСГІ, С.С. Рубін разом із І.Ф. Краснощокком ділився на сторінках Вісника сільськогосподарської науки у 1959 році. Там він друкує статтю «Виробниче навчання студентів» [5, с. 85]. У цій статті С.С. Рубін відмічав, що за останні роки значно більше часу відводилося на навчальну практику, збільшувалась кількість студентів у виконанні виробничого плану навчального господарства.

Щоб студенти оволодівали механізаторськими спеціальностями, їм надавалась можливість працювати на сільськогосподарських машинах під час виробничого навчання в період виконання сільськогосподарських робіт.

Випускники УСГІ працювали в різних куточках колишнього Союзу. В. Кармазін у книзі «Наш хліб» писав: «Пам'ятається, справжніми асами проявили себе студенти Уманського сільськогосподарського інституту. Кожний вмів керувати трактором, автомобілем, мотоциклом, комбайном. На право водіння студенти старших курсів мали свідоцтва. Так, дійсно, що ж це за майбутній агроном, який не вміє керувати сільськогосподарськими машинами? Уманчани розповідали, що в них в навчальному господарстві на тракторах і комбайнах працюють тільки студенти. Навчальне господарство для ремонту машин утримує 5–6 слюсарів» [8, с. 11]. Навчальній практиці С.С. Рубін приділяє особливу увагу. Її не мали права перетворювати в бездушну допомогу сільському господарству чи просто у зборі врожаю. Вона завжди повинна бути змістовною і цілеспрямованою. В години навчальної практики дозволялось виконання науково-дослідної роботи.

С.С. Рубін у співавторстві з М. Алексєєвою і А. Десятовим створює «Програму і методичні вказівки для проведення навчальної практики в Уманському сільськогосподарському інституті» [6, с. 141]. У 1969р. С.С. Рубін разом з Г.Д. Деркач пише «Методичні вказівки з загального землеробства», які виходять у книзі «Програма і методичні вказівки до проведення навчальної, виробничої та науково-методичної практики» [6, с. 149].

С.С. Рубін ніколи не утискував викладачів у виборі форм і методів навчальної роботи зі студентами. У відповідності з програмою необхідно було мати тематичний план лекцій. Але він справедливо вважав, що викладач не тільки має право, але і повинен творчо викладати суть дисципліни, будуючи її по-своєму стосовно до природно-кліматичних умов України.

С.С. Рубін не тільки був широко ґрунтованим науковим керівником, але і висококваліфікованим педагогом, чудовим вихователем, справжнім наставником молоді [3]. Кожна його лекція була продумана, чудово підготовлена. Вона несла не тільки багатий інформаційний матеріал зі спеціальності, але і елементи виховання. Немає, напевне, агронома в Черкаській області, який не знав би Симона Самійловича, не слухав його своєрідних, завжди цікавих лекцій. Професор Рубін не нудний проповідник істин з кафедри. Він так майстерно будував лекцію, що схожа вона в нього на диспут, матеріал сприймався не лише на слух, працювала і зорова пам'ять (як правило, найскладніші досліді Симон Самійлович подавав найпростіше). Симон Самійлович любив пересипати розповідь власними афоризмами, висловами відомих людей. Відчувалося, що вживає їх не з бажання похизуватися ґрудицією. Довге життя його не раз переконувало в істині тих висловів [4]. Симон Самійлович постійно формував у студентів любов до вибраної спеціальності, навчав їх раціонально поєднувати навчальну роботу з діяльністю у наукових гуртках, на виробництві. Від викладацького складу вимагав постійного вдосконалення навчального процесу, відточування своєї педагогічної майстерності, велике значення надавав навчальній і виробничій практиці, яку завжди тримав під своїм контролем. З цією метою в кінці кожного

тижня підводились підсумки, виявлялись недоліки, прорахунки, намічались шляхи їх усунення, робились прогнози на майбутнє, складались оперативні плани [6, с. 67].

Протягом багатьох років С.С. Рубін керував роботою методичної комісії агрономічного факультету.

Плідно працюючи на кафедрі загального землеробства в УСГІ, С.С. Рубін не лише читав лекції, займався наукою, а під його керівництвом восени 1932 року, коли було введено курс загального землеробства, був створений науковий студентський гурток, якому він віддав багато сил і часу. Завдання гуртка: – навчити студентів самостійно працювати над матеріалом та поглибити знання з курсу загального землеробства. Широкий науковий світогляд С.С. Рубіна і його вміння захопити слухачів цікавими, по-новому поставленими проблемами завжди приваблювали студентську молодь до наукових досліджень в гуртку. Тут студенти привчалися до систематичної праці, спрямованої на поглиблення землеробських знань. Особливу увагу С.С. Рубін звертав на пробудження у студентів власної ініціативи, на виявлення їх творчих нахилів і здібностей, виховував у студентів зацікавленість науковою роботою, навчав їх уміло поєднувати навчання з науковими дослідженнями [2, с. 10].

У своїй педагогічній діяльності С.С. Рубін надавав велику увагу виховному процесу, захопленню своєю професією серед студентів, бесідам і лекціям передовиків сільськогосподарського виробництва. Цінними є погляди С.С. Рубіна на форми перевірки знань студентів, це питання актуальне для вищої школи і в наш час.

Велику увагу Симон Самійлович приділяв розвитку наукових основ сівозмін і розробці їх з врахуванням не тільки ґрунтово-кліматичних умов, але і спеціалізації господарств.

На базі кафедри загального землеробства в інституті неодноразово проводились всесоюзні і зональні наради з питань землеробства і садівництва. Багато викладачів інших вузів підвищували тут свою кваліфікацію.

Гості завжди з великою цікавістю роздивлялись стенди, виготовлені за

ініціативою С.С. Рубіна, за безпосередньою участю студентів, аспірантів, викладачів і лаборантів кафедри, і захоплювались виконаною роботою.

Симон Самійлович керувався правилом: «Краще один раз побачити, ніж сто раз почути». Його лекції супроводжувались великою кількістю плакатів, таблиць, приладів, різного демонстративного матеріалу, технічних засобів, кольоровими слайдами з матеріалами наукової діяльності співробітників кафедри. Так, при вивченні водного режиму ґрунту і демонструванні потреби насіння культурних рослин у воді велике враження на студентів робив розрив скляної колби насінням гороху. З допомогою спеціальних приладів демонструвалась роль води в біологічній активності ґрунту, випаровування її рослинами, рух води в залежності від розміру ґрунтових часток. З допомогою приладу А.Ф. Трофімова студенти спостерігали газообмін, а на іншому вивчали повітропроникність різних ґрунтів [6, с. 134].

Отже, професор С.С. Рубін у своїй викладацькій діяльності використовував нетрадиційні підходи до організації навчального процесу. Учений критично оцінював ефективність лекцій як основної форми інститутського навчання, надаючи при цьому перевагу семінарам, лабораторним роботам, де кожен студент був не пасивним слухачем, а активним співрозмовником під час діалогу з викладачем.

Професор С.С. Рубін за понад 60 років наполегливої кропіткої праці в УСГІ зробив вагомий внесок у розвиток аграрної освіти і науки. У сучасних умовах прогресуючої продовольчої кризи велику роль відіграють фахівці відповідного напрямку. Саме таким є досвід С.С. Рубіна. Вирішення названої проблеми залежить від подібних теоретичних і практичних надбань. Діяльність вченого і педагога проходила на фоні становлення аграрної освіти. С.С. Рубін вміло організовував оптимальний навчальний процес – раціональне співвідношення між теоретичними та практичними заняттями. Особливої актуальності в умовах сучасної освіти набуває досвід професора С.С. Рубіна по використанню технічних засобів навчання.

Викладацька діяльність професора Симона Самійловича Рубіна як

завідувача кафедри загального землеробства в Уманському сільськогосподарському інституті була плідною. Він зробив вагомий внесок у розвиток садового і польового землеробства, поєднав глибокі дослідження з навчальним процесом і широко залучав студентів до наукової роботи.

Наукова і навчальна база кафедри загального землеробства, створена С.С. Рубіним, забезпечує підготовку агрономів, плодоводів, овочівників і кадрів вищої кваліфікації (кандидатів і докторів наук) на високому теоретичному рівні.

Література:

1. Карасюк І. М. Уманський сільськогосподарський інститут (1844–1994): монографія. Київ : Вища школа, 1994. 200 с.
2. Карасюк І. М., Здоровцов О. І., Замаховська М. Ю. Симон Самійлович Рубін сторінки життя і наукової діяльності // Зб. наук. пр. присвячений 100-річчю від дня народження С. С. Рубіна. Умань, 2000. С. 7–12.
3. Козицька В. Два рівних є крила // Черкаська правда. 1980. 16 лют.
4. Козицька В. Корисне і прекрасне // Уманська зоря. 1980. 16 лют.
5. Рубін С. С., Краснощок І. Ф. Виробниче навчання студентів // Вісник сільськогосподарської науки. 1959. № 4. С. 81–85.
6. Симон Рубин в воспоминаниях современников: Ценное наследие ученого и педагога / И. М. Карасюк, М. Е. Замаховская, А. И. Здоровцов и др. Киев : Изд-во УСХА, 1991. 160 с.
7. Уманське училище садівництва і землеробства / Уклад. М. Є Софронов. Санкт-Петербург : В. Є Кіршбаума, 1910. 80 с.
8. Уманський державний аграрний університет: історія, сьогодення, славетні імена. Київ : Грамота, 2009. 296 с.

ДЕРЖЗАКУПВЛІ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ

Гейко Б. В. (м. Умань)

В сучасних умовах прояви корупції стали тими чинниками, що створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку суспільства. Корупційні діяння негативно впливають на всі сторони суспільного та соціального життя, у тому числі на економіку держави. Не можливо заперечувати, що проблема корупції та діяльність фіктивних суб'єктів господарювання притаманна Україні. Протягом тривалого часу наша держава намагаючись приборкати корупцію та фіктивні підприємства набувала як позитивного так і негативного досвіду боротьби із соціальними аномаліями. Україна, як і кожна держава, намагалася розробити свою ефективну систему заходів, які б звели до мінімуму її негативні наслідки.

Своєрідність та неповторність історичного розвитку інших країн робить набутий ними досвід боротьби з корупцією унікальним. Його аналіз є невід'ємним елементом пошуку шляхів протидії та запобігання корупції в Україні.

Виділення та вивчення закордонних програм, які спрямовані на протидію хабарництву та корупції, що довели на практиці свою ефективність, являє собою величезні перспективи для запозичення позитивного зарубіжного досвіду, особливо за відсутності власного реального діючого механізму протидії корупції.

Досвід таких держав як: Німеччина та Словаччина - із залученням до боротьби з корупцією пересічних громадян; Великобританії - з її високим рівнем правової культури населення; Сінгапур, де головна ідея антикорупційної політики полягає у її мінімізації та виключення умов, що стимулюють до отримання неправомірної вигоди посадовцями; Японії - з її одним із найголовнішим напрямком боротьби із хабарництвом, а саме кадрова політика.

Існує велика кількість шляхів подолання даної проблеми, а саме боротьби з корупцією, враховуючи всю специфіку українського суспільства, вибрати необхідний спосіб вкрай важко. Складовою цього процесу в Україні є інститут держзакупівель як інструмент забезпечення державних потреб та комплекс відносин між публічними та приватними секторами, що визначає порядок проведення операцій з державними коштами.

Правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт, послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади здійснюється у відповідності Цивільного, Господарського кодексів України, Закону України «Про публічні закупівлі», який набрав чинності 1 серпня 2016 року, Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» від 15.09.2015 р. та інших чинних нормативно-правових актів.

Головна мета Закону України «Про публічні закупівлі» – це забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель, створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, запобіганням проявам корупції у цій сфері, розвиток добросовісної конкуренції.

Закупівля може здійснюватись шляхом застосування однієї з таких процедур: відкриті торги; конкурентний діалог; переговорна процедура закупівлі. Замовник здійснює процедури закупівлі шляхом використання електронної системи закупівель. Електронної системи закупівель повинна бути загальнодоступною і гарантувати недискримінацію, рівні права під час реєстрації всім заінтересованим особам та рівний доступ до інформації, обмін та збереження інформації та документів має відбуватися з гарантуванням непорушності даних про учасників і їхніх пропозицій, їх конфіденційність до моменту розкриття тендерних закупівель.

Електронної системи закупівель повинна забезпечити збереження та належний захист усієї інформації щодо проведення процедур закупівель, можливість доступу до цієї інформації замовників, учасників, контролюючих органів, органу оскарження, уповноваженого органу та інших осіб.

Слід зазначити, що у цій сфері мають місце й протиправні діяння,

відповідно до звітування контролюючих органів. До найбільш розповсюджених порушень у сфері державних закупівель, яких припускаються розпорядники бюджетних коштів, це укладання договору без проведення необхідної процедури, уникнення процедури закупівлі, шляхом здійснення фінансових махінацій, фальсифікація матеріалів проведення державної закупівлі та одна з найбільших проблем це укладання угоди з фіктивним підприємством з метою отримання неправомірної вигоди. Дуже часто, саме через недосконалу систему розрахунку, розпорядник бюджетних коштів, здійснює перерахунок на користь фіктивного підприємства, в результаті чого, ні отриманого товару, робіт чи послуг, та судові тяжби, які не гарантують повернення бюджетних коштів, тим паче відшкодування завданого матеріального збитку. Відповідно до чинного законодавства, притягнути до відповідальності особу, яка стоїть за організацією роботи фіктивного підприємства майже не можливо, оскільки як показує практика, директорами подібних підприємств та організацій являються підставні особи, які дуже часто навіть і не здогадуються про їхнє існування.

Варто також вказати про важливість ефективного використання державних фінансових ресурсів, створення конкурентоспроможного середовища на ринку і запобігання необґрунтованому підвищенню цін. Ці та інші проблеми свідчать про потребу вдосконалення правового механізму проведення держзакупівель, зокрема посилення її конкурсної складової з боку належного матеріально-технічного забезпечення, та належне функціонування правоохоронних органів для можливості проведення прозорого конкурсного відбору.

Якщо аналізувати досвід правового регулювання в Україні та інших державах СНД, то наприклад у Республіці Білорусь, ще у 2008 році, відповідно до постанови прийнятої на Національних зборах Республіки Білорусь «Про деякі питання здійснення державних закупівель» від 20.12.2008 року № 1987 державними замовниками щорічно до 1-го березня формуються, з урахуванням виділеним їм коштів, річні плани закупівель за формою, затвердженою Міністерством економіки, які впродовж року можуть коригуватися.

Крім плану закупівель необхідно також формувати завдання на закупівлі, в яких зазначається: предмет закупівлі; орієнтована вартість; джерело фінансування, вид процедури закупівлі і обґрунтування його вибору; критерії для вибору найкращої пропозиції; вимоги до учасників розміщення замовлення; перелік виробників (виконавців, підрядників) включених до реєстру виробників товарів, послуг, робіт, що є аналогічними предмету закупівлі; відомості про конкурсну комісію, відповідальну особу замовника.

Дещо іншим є механізм державного замовлення формування Республіки Казахстан відповідно до ЗРК «Про державні закупівлі» від 21.07.2007 року № 303. На підставі відповідного бюджету (бізнес плану, кошторису доходів та витрат) замовник розробляє і затверджує річний план державних закупівель у порядку і формі, передбаченої законодавством. План затверджується замовником упродовж десяти робочих днів з дня затвердження відповідного бюджету.

Порівняльний аналіз законодавства свідчить про різні підходи щодо забезпечення державної політики в сфері боротьби з корупцією.

Висновок. Проаналізувавши все вище вказане, яке є дуже важливим аспектом в процесі створення правового суспільства, законодавець має можливість за рахунок юридичних наук вибрати необхідний досвід інших країн світу і застосовувати його на практиці в Україні.

Перспективним напрямом у цій сфері є саме проведення державних закупівель через електронні аукціони відповідно до угоди про державні закупівлі в Єдиному електронному просторі. Електронні аукціони є механізмом антикорупційним та прозорим, саме завдяки чому відбувся перехід до сучасних, технологічних та чесного відбору переможця даного аукціону.

Реформуючи систему публічних закупівель необхідно вдосконалювати українське законодавство (досить ґрунтовне у деяких сферах). Існують можливості і потреба приведення законодавства України у відповідність до Директив ЄС про публічні закупівлі.

Необхідно також запровадження широкого регулювання електронної

системи закупівель, професіоналізації та створення централізованих закупівельних організацій, направлені на спрощення та ефективність процедур закупівель.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/ВР-96 // Відом. Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141 – Офіційний вісник України. – 2008. – № 52. – Ст. 1741.
2. Цивільний кодекс України // Кодекси України. – 2004. – Кн.1, 2.
3. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; – К.: Юрінком Інтер, 2004.
4. Господарський процесуальний кодекс // Закон і Бізнес. 36. – 2001.
5. Господарський Кодекс України. Науково-практичний коментар. – К. – 2004.
6. Закон України «Про публічні закупівлі»// ВВР, 2016, №9, ст.89.
7. Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» // ВВР, 2015, №16, ст.109.

УДК 328.122.(470+471)

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ ЩОДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ОСВІТНІХ ПИТАНЬ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Доморослий В. І.(м. Умань)

Постановка проблеми. З перетворенням України на самостійну державу національна освітня діяльність стала власною справою українського народу. В нових історичних умовах постала потреба у створенні концепції національної законно освіти як пріоритетної сфери соціального-економічного та культурного розвитку суспільства. Вирішуючи цю проблему в умовах сьогодення буде не зайвим звернути увагу, як це питання вирішувалося українцями попередніх періодів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вирішення українськими політиками освітніх питань на початку XX ст. аналізується в основному у історичних та політологічних дослідженнях відомих українських учених, таких як: В. Янковий, Д. Стефанович, Ю. Шаповал. Їх дослідження, головним чином, спрямовані на вивчення економічних та політичних проблем діяльності українських депутатів.

Мета статті дослідити діяльність українських депутатів щодо вирішення освітніх питань в Україні початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. На рубежі XIX-XX ст. українська національно-політична думка швидко зміцнювала свої позиції, знаходила дедалі твердіший соціальний ґрунт. З початком першої російської революції надії на вільний національний розвиток і національне самовизначення посилились. Певні сподівання покладалися на представницький орган, утворити який пообіцяв 18 лютого 1905 р. царський уряд. 6 серпня був обнародований маніфест про скликання законотворчої Думи. Але демократичні сили виступили з гаслом її бойкоту. Всеросійський жовтневий страйк примусив уряд Маніфестом 17 жовтня проголосити ряд політичних свобод, серед них, надати Думі законодавчого статусу. Вибори до першої Державної Думи проходили з 26 березня по 20 квітня 1906. Сама ж I Дума складалася з 497 депутатів. 9 українських губерній послали до російського парламенту 102 депутати. За партійною належністю вони розподілялися таким чином: кадетів – 36, поміркованих – 6, демократичних реформаторів – 2, автономістів – 4, трудовиків – 28, соціал-демократів – 5, безпартійних – 13, партійна належність не встановлена – 8. [4, с. 379].

З початком роботи першої Державної Думи, частина українських депутатів приймає рішення створити парламентську організацію, для вирішення нагальних потреб українського суспільства. Утворити в Думі таку організацію було вирішено ще в Україні. Під час виборів багатьом депутатам, між ними І. Шрагу та В. Шемету, були дані накази створити окрему в Думі депутатську фракцію і боротися за відновлення прав українського народу. На жаль, ми не знайшли тексту цих наказів, але про них згадували в пресі тих часів [7].

Організаційними питаннями створення української парламентської громади займалась Українська радикально-демократична партія (УРДП). 1 травня 1906 р. відбувся її черговий з'їзд. Він прийняв інструкцію для послів-українців. До інструкції передусім увійшла коротка програма партії, а далі наказ про те, що депутати-українці повинні створити свій парламентський клуб, увійти в контакт з іншими демократичними, особливо національними групами і вести боротьбу в інтересах українського народу. Депутатам пропонувалося вимагати автономії України та розвитку національної освіти, і давати звіт про свою діяльність перед виборцями й суспільством. Депутати ж, у свою чергу, мали право вимагати в справах і інтересах українського народу від українських організацій допомоги не тільки моральної, а й матеріальної.

Організацією парламентської фракції зайнялися ті депутати, які були членами УРДП: І. Шраг, В. Шемет, П. Чижевський, М. Онацький із допомогою свідомих українців – мешканців Петербургу, вони ще в листопаді 1905, створили Політичний клуб для допомоги своїй Батьківщині. Його членами були: О. Лотоцький, О. Русов, С. Русова, П. Стебницький, В. Піснячевський. [3, с. 12].

1 травня 1906 р. була створена Українська парламентська громади у І Державній Думі. На цьому засіданні розглядалося питання і про керівні органи громади. Головою було обрано чернігівського депутата, адвоката і громадського діяча І. Шрага. До органу колегіального управління бюро фракції обрані: П. Чижевський, В. Шемет, Г. Зубченко, М. Онацький, І. Тарасенко, С. Таран, А. Грабовецький [1].

З метою допомоги парламентській громаді до Петербурга зі Львова приїздить М. Грушевський, який був добре обізнаний з досвідом діяльності українських депутатів в австрійському центральному парламенті («рейхсраті») та крайових сеймах Галичини і Буковини. Він і став організатором та ідейним натхненником друкованого органу громади – часопису «Украинский вестник». Редактором журналу був М. Славинський, секретарем Д. Дорошенко. У роботі журналу брали участь кращі наукові сили України: М. Грушевський,

Б. Грінченко, Д. Бодуен-де-Куртене, М. Туган-Барановський, Ф. Вовк, О. Лотоцький, С. Єфремов, І. Франко, В. Короленко; депутати І. Шраг, В. Шемет, Г. Зубченко, П. Чижевський.

Українська громада нараховувала в своїх рядах 44 чоловіки. Згідно з даними члена керівного органу – бюро фракції В. Шемета по губерніях громадівці розподілялися таким чином: Київська – 12, Полтавська – 10, Катеринославська – 4, Харківська – 4, міста Києва – 1. Прізвища і територіальну належність 4 депутатів встановити не вдалося. За соціальним складом група мала такий вигляд: селян – 19, робітників – 4, решта – 17 – земські діячі, вчені, адвокати, судді, вчителі [10, с. 133]. Згідно з даними автора по губерніях, її члени розподілялися в такому порядку: Бессарабська – 1, Волинська – 1, Київська – 11, Полтавська – 9, Подільська – 7, Харківська – 11, Катеринославська – 3. Соціальний склад мав такий вигляд: земські діячі, вчені, адвокати, судді, вчителі – 16, селяни – 13, робітники – 3, землевласники – 2. За партійною належністю громада мала такий вигляд: кадети – 18, трудовики – 10, безпартійні – 5, УДП – 2, НУП – 2, УРП – 1, прогресисти – 2, демократичні реформатори – 1, соціал-демократи -1 [1].

За час своєї діяльності громада збиралася на свої засідання 6 разів. Питання, що виносилися на обговорення, були найрізномісними: від національно-територіальної автономії України до погромів в Польщі.

Одним з основних питань був стан розвитку національної освіти в Україні.

Наприкінці XIX ст. загострилася суперечність між потребою в освічених і підготовлених до капіталістичного виробництва працівниках та надзвичайно низьким рівнем і відсталістю від сучасних вимог усіх ланок освіти в Російській імперії. Школи України були значно гіршими, ніж в центральних губерніях Росії. Імперська влада, намагаючись утримувати в покорі народи, використовувала для цього й школу. Російськомовне навчання, витoki якого сягають ще з горезвісних указів 1863 та 1876 рр., з перших класів породжувало труднощі в опануванні матеріалу україномовними дітьми. Церковна опіка обмежувала навчальні плани та програми, не давала доступу до сучасних наукових знань, підручників, книг.

Школа й освіта цього періоду не могли задовольнити потреб народу й через те, що фактично вони були станово-класовими. Лише в початковій школі навчали безкоштовно. Та діти убогих батьків не могли її відвідувати, оскільки змалку були змушені працювати, щоб заробити на прожиття. Родина не могла забезпечити їх одягом, взуттям, харчами. Досить висока плата за навчання в середніх (гімназії) і вищих (університети) навчальних закладах була по кишені батькам переважно дворянських дітей.

Численні скарги батьків, педагогів, попечителів навчальних округів змусили царський уряд дещо реформувати шкільну освіту. Зокрема, було створено новий тип середньої школи – восьмикласні комерційні училища з кращою постановкою навчання. Духівництво готували духовні семінарії та академії. Дітей селян та робітників, дрібних ремісників переважно вчили у школах грамоти, двокласних початкових школах або ж у вищих початкових училищах.

Здобуттю освіти без додаткової підготовки перешкоджала неузгодженість навчальних планів елементарних та середніх шкіл. Загальна освіта мало була пов'язана з професійно-технічною. Лише між чоловічими гімназіями та університетами існувала наступність.

На початку XX ст. шириться революційно-демократичний рух учнів, студентів, учителів. Особливо активізується він після подій 9 січня 1905 р. — «кривавої неділі». У зверненні до царя була й вимога «загальної та обов'язкової народної освіти за державний рахунок». На хвилі революційних подій виникають різні спілки учителів, освітянських діячів, молоді, батьків тощо. Ці спілки мали свої програми, статuti, згідно з якими й проводили освітню роботу. Більшість з них вимагали реорганізації народної освіти на засадах свободи, демократії, виступали за безплатне обов'язкове навчання, виключення з числа обов'язкових предметів закону божого, за свободу викладання рідною мовою у всіх типах шкіл.

Учнівська молодь брала безпосередню участь у революційному русі 1905 - 1907 рр. і висувала політичні та освітні вимоги. Серед них – зменшення плати

за навчання, навчання рідною мовою, урівнювання програм чоловічих і жіночих гімназій, відміна покарань учнів та нагляду поза школою, впровадження наступності в мережі дошкільних закладів.

Революційне піднесення змусило Миколу II піти на деякі поступки. 17 жовтня 1905 р. він підписав конституційний маніфест про політичні свободи. Міністерству народної освіти було дозволено внести деякі зміни в навчальні плани й програми середніх шкіл, відкривати нові школи, збільшити розмір асигнувань на освіту.

За 1905 р. в Україні було відкрито 1357 початкових шкіл, 130 середніх комерційних училищ, 33 жіночі гімназії. Навчальний режим став демократичнішим. У ряді шкіл запроваджується вивчення української мови і викладання нею. З'явилися українські підручники – букварі Бориса Грінченка, Тимофія Лубенця, читанки О. Білоусенка (псевдонім Антона Лотоцького) та граматики української мови. Жінкам надали право вступу до університетів у ролі «вільних слухачок». Молодь з небагатих верств дістала більше можливості вступати до вищих навчальних закладів, університети одержали деяку автономію. Питання народної освіти широко обговорювались в українській пресі.

Це питання українські депутати поставили у Декларації про автономію, яку вони узгодили та готувала до пленарного обговорення на засіданні Думи. Там передбачалося ввести національні мови (українську також) в народні школи, як мови викладання [2].

Стан з народною освітою в той час на Україні був важкий. Це видно з цифрових даних. Згідно перепису населення Росії на 1897 рік на сто чоловік лише 21 був письменний, тоді як в Україні – відповідно 13, а жінок – тільки 4. В той же час серед німців, що мешкали на території Росії, письменних на сто чоловік було 60, серед литовців та латишів – 52, євреїв – 49, фінів – 35, поляків – 35 [6].

Отже, «найтемніший» слов'янський народ в Росії – український. Народ, що першим прийняв на Русі християнство і багато вніс у розвиток московського

царства; народ, що в тяжкій підневільній праці за Петра І вистлав своїми кістками болото, де стоїть колишня столиця Російської Держави Санкт-Петербург, – цей народ на початку ХХ ст. залишався найнеосвіченішим серед християнського люду в імперії. Це було результатом походу проти всього українського, що тривав другу половину ХІХ і на початку ХХ ст. Впродовж цього періоду вийшов цілий ряд указів та постанов царського уряду, які поставили українство на шлях духовного виродження. Серед них Укази 1863 р., 1869 р., 1876 р., 1886 р. та багато інших. Правда, останній з них від 13 червня 1886 р., згідно якого за русифікаторську політику чиновники отримували додаткову плату, дещо видозмінений, проіснував до 1989 р.

Ці заборони були одними з багатьох причин, що спонукали українських депутатів звернути увагу на стан рідної мови в народній освіті.

Голова фракції І. Шраг у своєму виступі щодо автономії перед партійними клубами в І Державній Думі 1 липня 1906 р. відмітив: за часи Хмельниччини майже в кожному селі була своя школа, яка утримувалась за рахунок громади, а потім на зміну їм прийшли церковно-приходські школи з обмеженим рівнем навчання, та й таких катастрофічно не вистачало [5].

В унісон колезі, А. Грабовецький зауважив: «Немає гіршого лиха, як теперішня школа в попівських руках. І в школі піп, і «наблюдаючий» піп напихають дитину якраз тим, чого не треба, а чого треба – не вчать» [1].

Крики відчаю про допомогу лунали з місць. У травні 1906 р. на адресу Державної Думи прийшов лист від членів міської думи м. Брацлава Подільської губернії про скрутне становище з народною освітою, де на 9 тис. населення було лише одне міське училище і 3 конфесійні школи (церковно-приходські, єврейські хедери). У листопаді 1905 р. міська дума самотужки з міського бюджету виділила на відкриття однокласного училища 1175 крб., але київський попечитель заборонив відкрити училище, а гроші наказав передати церковно-приходським школам [8, с. 4].

Ця заява знайшла широку підтримку серед членів громади. Про те, яку увагу вони відводили проблемам народної освіти, свідчить той факт, що на

сторінках друкованого органу громади «Украинского вестника» було опубліковано понад 10 статей різних авторів. Вони розуміли, що вся освіта, як початкова, так і середня й вища, повинна бути однаково доступна всьому народові, і не повинно бути для отримання освіти ніяких ні привілеїв, ні перешкод, крім розумових здібностей самих учнів. Про це й було сказано в законопроекті, який підготував О. Лотоцький, за подачею до І Державної Думи І. Шрага. На жаль, автору не вдалося в силу недостатньої розробки проблеми, знайти цей документ, проте відома його оцінка київським депутатом, членом громади Ф. Штейнгелем; згідно нього школа підлягала націоналізації місцевими закладами, передбачалось більш широке місцеве самоврядування, яке краще дасть Україні можливість контролю за всіма державними навчальними закладами, надаючи кожному з них якомога більшу самостійність. Педагогічна організація вчителів, їх з'їзди, спільними зусиллями з представниками населення мають виробляти найкращі програми для шкіл всіх ступенів, на які б розподілявся більш широкоосвітний курс, відповідно до потреб різних місцевостей, і виховання з учнів людей – громадян з достатньою освітньою базою для виконання громадянських обов'язків [9, с. 122].

Але, знову ж таки, у зв'язку з розпуском І Думи, законопроект «Про мови» навіть не був розглянутий.

Висновки дослідження. Отже, депутати української парламентської громади не вирішили проблеми з освітою на території краю, проте на всю Російську імперію проголосили, що є такий український народ, який виходить на арену політичної боротьби з чітко визначеною програмою дій.

Література:

1. Доманицький В. Петербурзькі вісті. Перші збори Українського Парламентського клубу. Громадська думка, 1906. 5 травня.
2. Грушевский М. Наши требования Украинский вестник. 1906. №5. С. 268-273.
3. Лось Ф. Є. Революція 1905-1907 рр. На Україні. Київ.: АН УРСР, 1955. 402 с.

4. Лотоцький О. Сторінки минулого Праці Українського наукового інституту. Варшава, 1934. 481 с.
5. Піснячевський В. Петербурзькі листи Громадська думка. 1906. 4 липня.
6. Правительство і народна освіта Рідна справа. – Вісті з Думи. 1907. 10 травня.
7. Посол І. Шраг в гостині у Чернігівських українців Громадська думка. 1906. 26 квітня.
8. Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі. Ф. 1278, оп. 1, спр. 816.
9. Русова С. Современные школьные нужды в Украине Украинский вестник. 1906. №2. С. 115-122.
10. В. Шемет Украинская парламентская фракція// Украинский вестник. 1905. №2. С. 133 – 134.

УДК 349.4 (477)

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САДОВОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Коваленко-Чукіна І.Г. (м. Умань)

Виробничий потенціал промислового садівництва повністю визначається трендом змін кількісного та якісного складу основного капіталу в галузі - плодоносних насаджень.

Починаючи з 1887р. у 9 українських губерніях було 209 тис., 1913-293 тис. га, садів (у тому ч. 60% селянських), тобто 44,5% у всій Російській Імперії; їхня продукція - 577 тис. т, 24,8 центнерів з 1 га., на душу населення припадало 16 кг плодів і ягід. Розміри селянських садів були невеликі, асортимент плодових дерев випадковий і дуже різноманітний, їх вирощування примітивне. Головними плодовими деревами були: яблуні, вишні, сливи й

груші, поширені в усій Україні. Вивіз і довіз садовини в Україні рівноважився [3].

Після занепаду садівництва у 1918-22 і вдруге у першій половині 1930 рр. площа садів в УРСР збільшилася до 612 тис. га (34,2% загальна їх площі в СРСР), у тому числі у родючому віці лише 57% (1913-46%), вона зменшилася у 1941-45 і досягла довоєнного ріння.

Внаслідок швидкої трансформації розподільчо-планової системи до ринкової та недосконалого механізму приватизації багаторічних насаджень плодоносного віку у промисловому садівництві країни склалися негативні тенденції: зменшуються обсяги виробництва плодів і ягід, різко скорочуються площі насаджень, до критичного рівня знизилися темпи їх відтворення. Впродовж 1991-2006 рр. площа плодоягідних насаджень у сільськогосподарських підприємствах скоротилася на 71,5%[2].

За всю історію незалежної України самоврядування в садівничій галузі було абсолютно відсутнє. На противагу ситуації в нашій країні, в сусідніх воно набуло національного масштабу. В багатьох країнах світу садівництво та виноградарство – стратегічно значимі сектори економіки, що підтримуються державою.

Садівництво в Україні це суцільний пласт проблем і запитань, які необхідно вирішувати на державному рівні. Наприклад, невідповідність системи стандартизації і контролю якості вимогам ЄС катастрофічно ускладнює розширення ринків збуту для українських виробників. Навіть більше – створює загрозу втрати цих ринків сільськогосподарської продукції.

На сьогодні в Україні -вироснуванням садивного матеріалу плодових та ягідних культур займаються 173 господарства, в тому числі 10 наукових та 53 спеціалізованих установ. У 2006 році ними вирощено саджанців районуваних сортів: плодових - 6624 тисяч шт., ягідників куштових - 25392 тисяч шт., суниці - 8554,6 тисяч шт. [4].

Розсадницькі господарства України у 2006 році порівняно з 2001 роком збільшили обсяги вирощування саджанців зерняткових культур у 2,2 рази, а

кісточкових і ягідних - у 1,6 рази. Проте, цього недостатньо для розширення та планомірного відтворення садів, яке в останні роки майже припинилося. Так, у 2001-2005 роках на кожний гектар насаджень із садозміни виводилось 8,9 га старих малопродуктивних сортів.

Україна має значні переваги перед європейськими державами за природно-економічним потенціалом для влаштування промислового садівництва. Це передусім підтверджується тим, що тут за умов найповнішого використання такого чинника високої економічної ефективності садівництва, як поглиблення зональної спеціалізації, можна успішно вирощувати всі без винятку плодови і ягідні культури помірного клімату. На жаль, ця перевага ефективного ведення промислового садівництва використовується поки що незадовільно.

Зменшення масштабів виробництва плодоягідної продукції сільськогосподарськими підприємствами відбувається не лише через скорочення площ плодоносних насаджень, а й зниження їх урожайності. Основними причинами цього є відсутність належного матеріально-технічного забезпечення, а відтак недотримання агротехнічних заходів, висока трудомісткість виробництва та відсутність матеріального стимулу для ефективного виконання робіт.

Основними причинами негативних тенденцій і чинників розвитку галузі є скорочення місткості плодоягідного ринку та різке подорожчання ресурсів. Це призвело до скорочення ресурсів у садівницьких господарствах, зниження ефективності їх використання, погіршення виконавчої і технологічної дисципліни в галузі, послаблення стимулів для підприємств до інвестування і прискорення науково-технічного прогресу, а також зменшення реальних можливостей щодо цього. Неприятливими факторами є також те, що збільшується диспаритет цін, знижується попит на плодоягідному ринку, зростає конкуренція імпоротної фруктово-ягідної продукції, завезеної з країн, де природно-економічні умови є сприятливішими для садівництва, ніж в Україні. До зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції призводять

розорення промислового садівництва і, як наслідок, переміщення обсягів її виробництва до господарств населення. Супроводжується це зниженням рівня механізації робочих процесів у галузі, погіршенням захисту рослин від шкідників і хвороб, отже – підвищенням собівартості та зниженням якості продукції. Усе це спричиняє нестабільність і зниження обсягів виробництва фруктів і ягід та зменшення надходжень від садівництва до Державного бюджету[1].

Земельні питання, як і двадцять років тому, залишаються не вирішеними. На сьогодні відсутня державна політика стосовно використання земельних ділянок для вирощування багаторічних насаджень, зокрема, щодо строків та умов такого використання, юридичного статусу багаторічних насаджень. Суттєве збільшення ставки земельного податку під багаторічними насадженнями в поєднанні з невеликими строками договорів оренди ускладнюють процес розвитку садівництва, особливо для малих та середніх виробників, адже більшість багаторічних культур починають плодоносити не раніше ніж на 2-3й рік після посадки, а на промислову врожайність виходять тільки на 7й рік після посадки.

Умови та порядок внесення суб'єктів господарювання до Держреєстру визначені ст. 12-2 Закону № 411 і передбачають, зокрема, наявність у такого суб'єкта кваліфікованого персоналу, належної матеріально-технічної бази та права на використання сорту рослин, щодо якого здійснюється господарська діяльність. Він несе відповідальність за якість та легальність садивного матеріалу. Придбання садивного матеріалу у суб'єктів, які не включені до Держреєстру тягне за собою ризики придбання неякісних саджанців, виникнення спорів через порушення майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин, а також неможливість легального експорту вирощеної продукції. Ще одним значним ризиком при придбанні саджанців у незареєстрованих суб'єктів є можлива невідповідність товарній якості садивного матеріалу[5].

Захист інтересів учасників ринку садівництва, ягідництва та переробників

плодів в вищих органах державної влади та за кордоном, популяризація та розвиток садівництва та ягідництва як галузі, необхідної для здорового життя людини. Законодавством України встановлені мінімальні вимоги до садивного матеріалу. Тому навіть відповідність цим вимогам не гарантує покупцю бажаного результату щодо плодоносності насаджень та якості врожаю.

Законом України від 30.06.1993 р. № 3348-XII «Про карантин рослин» передбачено контроль за поширенням на території України регульованих шкідливих організмів.

Перелік таких організмів встановлюється на основі переліків шкідливих організмів, які занесені до списків A1 та A2 Європейської та Середземноморської організації захисту рослин або списків інших відповідних міжнародних організацій. Він готується Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин на основі оцінки рівня фітосанітарного ризику загрози занесення або поширення таких шкідливих організмів для рослин на території України.

Концепція розвитку садівництва в Україні до 2025 р. повинна стати основою для розробки цільових програм розвитку садівництва.

Потребує вдосконалення правова, законодавча та нормативна база з охорони прав на сорти, особливо вітчизняної селекції, а саме:

- на державному рівні передбачити пільгові умови оподаткування для державних селекційних установ, особливо в питаннях платежів при патентуванні та держреєстрації нових сортів і підтримки уже існуючих кращих вітчизняних сортів;
- надати селекційним установам право перевірки та контролю за впровадженням власних сортів;
- посилити відповідальність за несплату роялті;
- продовжити розробку ДСТУ на садівничу продукцію та техніку для її виробництва.

Зважаючи на те, що садівництво в сільськогосподарських підприємствах є низькорентабельним, а передбачається значне розширення площ під

плодовими і ягідними насадженнями, то найгострішою у промисловому садівництві є проблема залучення інвестицій. Її вирішення полягає у формуванні надійних джерел інвестицій та ефективному їх використанні.

В даний час спостерігається посилення зацікавленості зарубіжних підприємців до вкладання коштів у сферу промислової переробки плодів і ягід шляхом створення спільних підприємств. Відтак відчутно зростає пропозиція цієї продукції. Про це переконливо свідчить досвід функціонування спільних підприємств з виробництва та промислового перероблення плодів і ягід у Вінницькій, Тернопільській, Львівській областях, Автономній Республіці Крим[1].

В сучасних умовах і в найближчій перспективі потенційними в садівництві є приватні інвестиції орендарів і господарств населення, які спрямовують свою діяльність на товарне виробництво плодів і ягід. Передусім це стосується господарств, розміщених біля великих міст і промислових центрів, а також у зонах, районах з унікальними природними умовами для виробництва культур і сортів, які належать до обмеженого ареалу вирощування.

З метою підвищення ефективності діяльності садівницьким підприємствам необхідно:

- надавати сільськогосподарську техніку, добрива, садивний матеріал, обладнання і інші основні засоби виробництва на пільгових умовах кредитування за низькими відсотковими ставками (не більше 3%) на термін 5 - 8 років;

- дозволити розраховуватися за придбану техніку по лізингу у кінці виробничого циклу – після того як надійдуть кошти за вироблену та реалізовану продукцію.

Таким чином, без радикальних заходів з боку держави й галузевих структур Україна через 7-8 років може втратити промислове садівництво й поставить внутрішній ринок плодів та ягід у повну залежність від імпорту.

Головним напрямом докорінних змін економічної ситуації в галузі садівництва є поліпшення використання наявних ресурсів господарств і

біокліматичного потенціалу регіонів завдяки впровадженню інтенсивних ресурсозберігаючих технологій, поглибленню спеціалізації виробництва, удосконаленню розміщення садів, поліпшенню структури породного і сортового складу насаджень, розширенню переробки і зберігання продукції в місцях її вирощування.

Література:

1. Електронний ресурс - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada>.
2. Електронний ресурс Режим доступу: <https://a7d.com.ua/agropoltika>.
3. Українська сільськогосподарська енциклопедія / За ред. В. Ф. Пересипкіна (Головна редакція Української Радянської Енциклопедії). -К: Київська книжкова фабрика, 1972. -Том 3.
4. Електронний ресурс - Режим доступу: <http://ukrsadprom.org>.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. - К.: Укр. Енц

УДК 82-313.1

ПОЛІТИЧНА САТИРА В ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА БУЛГАКОВА

*Ковальчук А. В., Скорофатова А. О.
(м.Київ)*

Характерною особливістю творчої спадщини Михайла Опанасовича Булгакова була відверта політична й моральна позиція, ставлення до подій, свідком яких він був або навіть в яких брав участь. Багато творів М. Булгакова мають автобіографічні підвалини. Саме через чітку позицію щодо революції, громадянської війни, розрухи, радянської влади твори Булгакова зазнавали й арештів, заборон, необ'єктивної критики тощо. Згадаємо «Майстра й Маргариту», «Білу гвардію», «Дні Турбіних». Така ж непроста доля очікувала й повість Михайла Булгакова «Собаче серце». Написана у 1925 році, фактично заборонена після обшуку 1926 року, вперше опублікована у 1968 році за

кордоном і лише у 1987 році (через 62 роки!) - в СРСР. Головна причина такого ставлення полягала у тому, що ця повість була відвертою сатирою на радянську владу 1920-х років.

М. Булгаков не приховує свого негативне ставлення до революції, яка, на його переконання, стала не результатом природного соціально-економічного і духовного розвитку суспільства, а безвідповідальним і передчасним експериментом. Ця ідея письменника реалізується в алегоричній формі перетворення доброго пса на невиховану агресивну людиноподібну тварину. Дослід професора Преображенського виявився невдалим експериментом, показав, на думку автора, марність спроби більшовиків створити нову людину – будівничого комуністичного суспільства. Символічно, що прізвище професора – Преображенський, сама дія відбувається в переддень Різдва, а донором людського гіпофізу стає померлий за кілька годин до операції чоловік – Клим Петрович Чугункін, алкоголік і рецидивіст. Внаслідок експерименту професора Преображенського на світ з'являється жахливий гомункул Шаріков – своєрідний антигерой, що втілює антирозумове суспільство, з «наймилішого пса» вийшла «така мерзота, що волосся дибки стає».

Експериментальна істота як представник трудового народу заручається підтримкою влади, отримує паспорт, влаштовується на керівну посаду. Тепер Поліграф Поліграфович Шаріков – завідувач підвідділу очищення міста Москва від бродячих тварин, корисний член нового суспільства.

Показовим є образ соціально-агресивного, впевненого у своїй вседозволеності адміністратора голбудкому Швондера, людини у шкіряній тужурці, чорного чоловіка, який у супроводі «товаришів» тероризує професора Преображенського. Професор визнає, що він не любить пролетаріат, а саме йому не подобається безкультур'я, бруд, розруха, агресивне хамство, самовдоволення нових господарів життя [11, с 32]. Конфлікт між професором Преображенським, Борменталем і людиноподібним люмпеном Шаріковим (Чугункіним) є неминучий. Нелюдські у своїй аморальності, цинізмі та бездушності вчинки Шарікова-«громадянина» змушують професора

Преображенського знищити результати свого дослід – повернути все до «первісного стану» – Шаріков знову перетворюється на Шаріка.

М. Булгаков звинувачує радянську владу у тій руїні, що настала з її приходом. Слово «розруха» є ключовим у повісті «Собаче серце». За своїми переконаннями професор Преображенський є прибічником старих дореволюційних порядків. Усі його симпатії на стороні колишнього режиму, за якого «був порядок» і йому жилося «зручно і добре». На його думку, передусім треба людей навчити елементарній культурі, тільки тоді розруха зникне та буде порядок. Але ця філософія професора зазнає краху. Він не може виховати в Шарікові розумну людину.

Борменталь Іван Арнольдович – один із головних героїв повісті, помічник і асистент професора Преображенського. Він повністю відданий своєму учителеві та завжди готовий прийти на допомогу. Преображенський прийняв Борменталья за помічника, коли той був ще студентом на кафедрі. У конфліктній ситуації, що виникла між Шаріковим і Преображенським, він стає на сторону професора. Борменталь здатний розгніватися, обуритися, навіть застосувати силу, якщо це потрібно для користі справи. Преображенський не приймає насильство як таке, але під впливом Борменталья (представника інтелігенції нової хвилі) він все ж погоджується на те, щоб повернути Шарікова в первинний стан. Освічені люди придумали суспільство, де усі будуть щасливі, і навіть «створили» людину, яка повинна побудувати це суспільство, і саме їх провина, що вони не змогли уберегти образ пролетарія від обробки «швондерів». У повісті «Собаче серце» розкрита тема дисгармонії, доведеної до абсурду завдяки втручання людини у вічні закони природи. Створення нового досконалого суспільства революційними, насильницькими методами та виховання тими ж методами «нової» людини є неприйнятним та може призвести тільки до катастрофічних результатів. Усю відповідальність і майбутню розплату автор покладає на власний народ, суворо звинувачуючи його за податливість до обдурення) та професор Пилип Пилипович Преображенський (не прийняття насильства, примат еволюції над революцією,

відповідальність інтелігенції, більшовиків та пролетаріату за абсурдність та приреченість світу, створеного «швондерами», які прийшли до влади).

Література:

1. Булгаков М.А. Дни Турбиных. Собачье сердце. К. : Конформ Стайл, 2017. 248 с.
2. Булгаков М. Собаче сердце / Пер. з рос. С. Андрющенко. К. : Форс Україна, 2017. 144 с.
3. Соколов Б. Три жизни Михаила Булгакова. М., 1997. 429 с.
4. Фодор Е. Аспекты экспрессивного синтаксиса: на материале повести М.Булгакова «Собачье сердце» // Romanoslavica. Вис., 1992. № 29. С.301–308.
5. Вікіпедія. Булгаков М.А. Собачье сердце. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%87%D1%8C%D0%B5_%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%86%D0%B5

УДК 37:631(476.46) «20»

РОЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ З'ЇЗДІВ ТА ЗЕМСЬКИХ УСТАНОВ У РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ОСВІТИ ЧЕРКАЩИНИ ПОЧАТКУ XX СТ. (на прикладі Уманського, Чигиринського та Золотоніського повітів) *Костюк М. В. (м.Умань)*

Соціально-економічні зміни в усіх сферах суспільного життя модерної української держави зумовлюють потребу в створенні ефективної моделі сучасної системи професійної освіти. Нині особливої ваги набуває регіональна специфіка сільськогосподарського розвитку України. Перехід до ринкових відносин, розвиток різних форм господарювання вимагає пошуку нетрадиційних підходів до організації навчання. З огляду на це вважаємо за доцільне звернення до дореволюційної практики організації аграрної освіти, зокрема, позашкільної.

Регіональний аспект даної проблеми досліджували В.А. Вергунов, О.Ф.

Глоба, О.П. Гарбар, О.О. Завальнюк, Н.П. Коваленко, О.І. Михайлюк, Т.В. Хоменко, А.О. Пантелеймоненко, Н.Г. Чайка, а також автор цієї наукової розвідки.

Важливе значення в розповсюдженні аграрної освіти належало сільськогосподарським з'їздам. Так, на III-му з'їзді сільських господарів, що відбувся в Києві в вересні 1872 р., в числі інших були, винесені питання про способи розповсюдження серед населення необхідних сільськогосподарських знань, роль мандруючого учителя сільського господарства, інспектора сільського господарства та зразкового господарства для покращення аграрного виробництва [11; 9, с. 1, 12 – 13].

На початку XX ст. відбулися губернські обласні сільськогосподарські з'їзди: Катеринославський (1910 р.), Харківський (1911 р.) та Полтавський (1912 р.), на яких розглядалися питання про економічне сприяння місцевих владних структур сільському господарству.

У вересні 1913 р. в Києві працював I-й Всеросійський сільськогосподарський з'їзд. У програмі питань, що підлягали обговоренню, серед інших, чільне місце належало: дослідній справі, сільськогосподарській освіті та організації інституту практикантів [5, арк. 7 – 10].

Окрім того, на з'їзді демонструвалась спеціальна сільськогосподарська література: «Посредникъ», «Агроном», «Хуторянин» [5, арк. 7 – 10]. Серед інших важливих питань обговорювалися доповіді щодо аграрної освіти: А.Г. Терниченко: «Особливості культурно-агрономічної роботи в Україні», в якій говорилося, що «... саме життя висуває на порядок денний для агрономів на Україні питання про підняття загальної культури населення та використання культури, яка історично склалася з її місцевими національними особливостями. З цією метою бажано, щоб агрономічний персонал на своїх популярних читаннях, лекціях і співбесідах вживав народну українську мову, звичну для розуміння землеробського населення» [12, с. 7]. В інтересах більш успішної стабілізації господарства, з'їзд визнав необхідним, щоб популярна література, призначена для сільського населення, була складена якомога зрозуміліше й на

рідній мові. Такими доступними повинні бути всі книги, листки та статті в сільськогосподарських виданнях, що призначалися для підвищення спеціальних знань та широкого кругозору українських селян.

Після обговорення доповіді Л.У. Голодковського: «Розповсюдження сільськогосподарських знань і народна школа» було прийнято рішення про залучення народних учителів для підготовки населення до сприйняття сільськогосподарських знань.

З цією метою пропонувалося ввести в програму педагогічних курсів для народних учителів знайомство з сільськогосподарською дійсністю; включити в курс початкової школи основи природознавства; посилити викладання природознавства стосовно сільського господарства, а також створювати періодичні спеціальні губернські наради в складі земських, громадсько-агрономічних діячів та представників із сільськогосподарського відомства та сільськогосподарської освіти для повного вивчення цього питання. Окрім того, рішенням з'їзду було ухвалено, включити в програму чергового з'їзду по сільському господарству та Всеросійського з'їзду з народної освіти питання про організацію курсів для народних учителів, їх правила та програми [12, с. 7 – 8].

По доповіді А.Г. Гаршина було ухвалено рішення, щоб місцеві громадські організації прийняли всі заходи для швидкого заснування в Києві обласного сільськогосподарського музею.

По доповідях С.І. Теуміна: «До питання про завдання сільськогосподарської преси» та Д.О. Ярошевича: «Популярна сільськогосподарська преса та її значення», прийнято постанову про розвиток місцевої сільськогосподарської преси та ведення в народних школах викладання на рідній мові [12, с. 8 – 9; 5, арк. 28].

Про винятково важливе значення розповсюдження сільськогосподарських знань позашкільним шляхом свідчать питання, що обговорювалися на всеросійському з'їзді пловодів, виноградарів та городників в Санкт-Петербурзі в жовтні 1913 р. Серед них: 1) спеціальні навчальні заклади з плодоовочівництва, виноградарства, городництва та інших спеціальних

культурах та розповсюдження знань, з викладанням галузей господарства позашкільним шляхом; 2) дослідна справа в цих галузях; 3) сади при народних школах; 4) організація виставок та періодичних з'їздів [8, с. 1 – 3].

Початок XX ст. характеризувався посиленою увагою уряду та земств до організації агрономічної допомоги населенню. В період 1907-1911 рр. урядова діяльність, пов'язана з землевпорядкуванням, переселенням, роботою Селянського банку, викликала значний попит на громадські агрономічні сили. З 1908 по 1911 рр. чисельність земських громадських агрономічних працівників по всій Росії зроста втричі [3, с. 3].

Головне й найбільш значне збільшення агрономічних організацій сталося внаслідок розширення мережі дільничної агрономії, розвитку потреб сільської кооперації в агрономічній допомозі та зростання потреб у її спеціалізації.

Проте, становище громадських агрономічних організацій мало ряд недоліків: загальний низький освітній рівень агрономічних працівників та постійна плінність його складу.

Своєрідними спробами подолання вказаних недоліків були особливі наради, періодичні з'їзди, дискусії в тогочасній періодиці та наукові статті, на яких обговорювалися різноманітні способи вирішення цих проблем. Так, пропонувалися особливі місцеві курси, влаштування екскурсій та літніх практичних занять, заснування інституту земських агрономів-практикантів, доступ до наукових лабораторій та кабінетів, розвиток дослідницьких станцій, сільськогосподарських музеїв, становлення особливого статусу для осіб, що готувалися зайняти посади повітових, районних чи губернських агрономів та ін. [1, с. 7 – 12; 2, с. 2 – 8].

Всі земства Київської губернії піклувалися про підняття загального добробуту селянських господарств, для чого асигнувалися із річного бюджету на агрономічну ділянку значні суми.

В 1908 р. Київський губернський комітет у справах земського господарства відрядив до Уманського повіту постійного інструктора з сільського господарства, який організував на земській ділянці землі в с.

Кузьминій Греблі показове поле, прокатну станцію та земський сільськогосподарський склад.

Дільнична агрономія, введена за почином Уманської землевпорядчої комісії, яка запросила в 1909 р. на асигновані урядом 12 000 крб. чотирьох районних агрономів, організувала розподіл популярної сільськогосподарської літератури та плодівих дерев для селян, що створювали господарства на відрубках, надала кредит на утворення капіталу для Уманського сільськогосподарського складу. При Уманській управі у справах земського господарства була створена агрономічна рада, перетворена пізніше в повітову агрономічну раду [4, с. 8].

На 1911 р. земська організація агрономічної допомоги населенню в Уманському повіті була наступною: агрономічний персонал складався з 6 агрономів, при яких були агрономічні старости з нижчою сільськогосподарською освітою. На 6 місяців запрошувались 2 агрономи-практиканти з осіб, що закінчували вищі навчальні заклади: один на допомогу агрономічному персоналу для ведення сезонних робіт, другий для завідування мережею ділянок із колективними дослідями мінеральних добрив. Робота дільничного агрономічного персоналу полягала у влаштуванні показових полів, прокатних станцій і сільськогосподарських складів та нагляді за ними, проведенні читань і бесід із різних сільськогосподарських питань, в сприянні до влаштування сільськогосподарських виставок малого району, утворенню сільськогосподарських товариств. Всіх показових полів з прокатними станціями в повіті на 1912 р. було 37. Розмір показових полів становив від 3,5 до 8 десятин. Кузьминське поле оброблялося безпосередньо за земський рахунок, Синицьке та Осітнянське – віддані в оренду селянам із умовою влаштування там показових полів. Сівозміна на показових полях була 4-х та 7-пільна. В 1911 р. було закладено 14 показових ділянок, де на невеликій площі (від $\frac{1}{8}$ до 1 десятини), демонструвалися різні способи обробітку та культури нових для краю сільськогосподарських рослин, покращених сортів хлібів і різних трав [4, с. 9 – 10].

В 1908 р. було організовано 5 сільськогосподарських складів. Вони задовольняли дрібні селянські господарства сільськогосподарськими машинами, знаряддями, насінням польових та городніх рослин. Склади знаходилися в Умані, Кузьминій Греблі, Торговиці, Шаулісі. Товарів на складах було продано на суму: в 1909 р. на 30 024 крб., в 1910 р. – 51 699 крб., в 1911 р. – 22 152 крб. [4, с. 10].

При Золотоніській повітовій земській управі агрономом працював О.М. Красовський, який закінчив Ново-Олександрійський інститут сільського господарства і лісівництва, з утриманням в 1200 крб. При земській управі був склад землеробських знарядь, машин та городнього насіння. Щорічні оборотні кошти складу – 9 000 крб. Наглядачем складу був С.Ю. Шут, який закінчив Діхтярівське ремісниче училище, з утриманням в 276 крб. В м. Золотоноша працювала метеорологічна станція, що утримувалась за рахунок щорічних асигнувань (120 крб.) землевласника В.П. Кочубея та повітового земства. Її відповідальним наглядачем був В.С. Романовський [10, с. 68 – 69].

Чигиринським повітовим земством в якості агрономічної допомоги влаштовувалися показові поля, сільськогосподарські склади новітнього типу землеробських знарядь для продажу з відстрочкою, прокатні станції з повним комплектом землеробської техніки, що відпускалась селянам за найнижчими цінами [6, с. 4].

Важливу роль у розповсюдженні сільськогосподарських знань відігравали сільськогосподарські музеї. На них покладалося вирішення наступних завдань: дати повну та закінчену картину життя місцевого населення в природно-історичному та сільськогосподарському зв'язку; колекції музею повинні бути наочними посібниками агрономам при влаштуванні ними сільськогосподарських лекцій, читань, співбесід [7, с. 5; 13, с. 87]. Земські сільськогосподарські музеї носили практичний характер: у них було зібрано все, що в тій чи іншій мірі стосувалось умов місцевого сільськогосподарського виробництва. Крім того, вони відображали сучасний їм стан сільського господарства в даному районі та висвітлювали всі умови, що сприяли покращенню місцевого аграрного господарства.

Таким чином, на початку ХХ ст. розповсюдження та популяризація сільськогосподарських знань позашкільним шляхом на Черкащині за обсягами та результативністю посідала визначне місце. Винятково важливу роль у позашкільній пропаганді аграрної освіти відігравали сільськогосподарські з'їзди та земства, в роботі яких активну участь брали відомі вчені, поміщики, сільські господарі, дільничні агрономи, а також наукові та освітні установи й організації.

Література:

1. Бажаев В.Г. Къ вопросу о способах подготовки дѣтелей въ области агрономической помощи населению. Київ, 1905. 14 с.
2. Брунст В.Э. О пополненіи знаній агрономов. Б. м., б. р. 10 с.
3. Вѣстник сельскаго хозяйства. 1912. № 33. С. 3 – 4.
4. Газета. Еженедельное издание Кіевскаго Губернскаго земства. 1912. № 2. С. 8 – 22.
5. Державний архів Київської області. Ф. 2: Канцелярия Киевского гражданскаго губернатора. Оп. 229. Спр. 245: Дело об открытии Всероссийскаго сельскохозяйственнаго сѣзда в г. Кіеве. Арк. 5 – 47.
6. Кіевлянинъ. 1912. № 270. С. 4.
7. Козловскій С. Земскіе сельскохозяйственныя музеи. Экономическій листокъ Подольскаго губернскаго земства. 1912. 15 февраля.
8. Правила и программа, состоящей под Высочайшимъ покровительствомъ Государя Императора Юбилейной Всероссийской выставки плодoводства, виноградарства и огородничества, устраиваемой Императорскимъ Российскимъ Обществомъ Плодoводства въ С.-Петербургѣ, съ 28 сентября 1913 г., въ память 300-лѣтія царствованія Дома Романовыхъ. СПб.: Тип. С.Л. Кинда, 1913. 42 с.
9. Программа вопросов третьяго сѣзда русскихъ сельскихъ хозяевъ, состоявшагося въ Кіевѣ. Харьков, 1874. 16 с.
10. Справочный указатель земскихъ сельскохозяйственныхъ учреждений (по сведениямъ на 1895 годъ). СПб., 1896. 149 с.

11. Третий съезд русских сельских хозяевъ въ Киевѣ. Общее собраніѣ 20 сентября 1872 г. К., 1873. 26 с.

12. Труды 1-го Всеросійскаго сельско-хозяйственнаго съѣзда въ Киевѣ 1-10 сентября 1913 г. Вып.1. Постановленія съѣзда / Под ред. Предсѣдателя організаціоннаго Бюро по созыву съѣзда И.Г. Черныша и секретаря Бюро И.А.Прилетаева. К., 1913. 45 с.

13. Цветаева Е.М. Местные сельскохозяйственные музеи и их организация / Под. ред. и с предисловием проф. А.Г. Дояренко. М., 1928. 92 с.

УДК 130.2:929.52:39(477)

ФІЛОСОФІЯ ДЕРЕВА ЖИТТЯ В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ

Лозко Г. С. (м. Миколаїв)

Постановка проблеми. Дерево – один з найдавніших світоглядних архетипів культури всього людства. Вже найдавніше в світі святе письмо, збережене в Індії, Веди, оповідає про Світове дерево Ашватха: його гілки символізують складові елементи проявленого світу, його листя – це ведичні мантри (святинні формули, які співають або промовляють під час медитацій). Про вічне дерево Зампун знає тибетська міфологія. В українській народній культурі Світове дерево є універсальним алгоритмом життя людей і дерев, взаємопов'язаним своєрідною віссю координат часу і простору, персоніфікацією всекосмічного організму, пронизаного гілками світового дерева, ніби судинами. Дерево є оригінальним структурним каркасом і водночас полісемантичним елементом народної картини світобудови. Сакральне значення дерева в язичницькій вірі наших предків формувало їхню екологічну культуру й виховувало побожне ставлення до природи. Навколо дерев (особливо значимих, старих, міцних, священних) здійснювали релігійні обряди та магічні дії. Розуміння філософських смислів дерева Життя

розширює світогляд сучасної людини, розвиває гуманістичні компетенції, отже має непересічне духовне й прикладне значення як у садівництві, так і в філософії, педагогіці, екології, народознавстві.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Світове дерево і його символічні аспекти привертали увагу багатьох знаних дослідників народної культури, переважно етнографів, фольклористів, мистецтвознавців, філологів, ботаніків та представників інших галузей науки. Серед українських учених можемо вказати такі імена як: О. Потебня, В. Гнатюк, Г. Кожолянко, О. Кожолянко, Є. Михайлова, І. Пошивайло, О. Яремчук, Г. Суріна [11] та ін.; серед зарубіжних дослідників, у тому числі російських: А. Афанасьєв, Дж. Фрезер, А. Гейштор, М. Макіотті (зілейна магія), О. Кольберг, Є. Кагаров, Д. Зелєнін, А. Лосєв, В. Пропп, А. Косарєв [5], В. Топоров [14], В. Іванов, Н. Толстой [13], Б.Рібаков, А. Добровольський [2] та багато інших. Проблеми, які досліджувалися науковцями, також досить широкі: від космогонічно-світоглядних, міфологічних, релігійнознавчих до лінгвістичних, генеалогічних, ботанічних, дендротейчних (термін В. Топорова), медичних та ін. Дещо менше дослідницької уваги приділено філософським і дендротейчним, власне сакральним аспектам даної теми.

Мета нашої статті – систематизувати розмаїтий емпіричний матеріал, розкрити загальні засади язичницького філософсько-світоглядного богорозуміння (так званого "деревопоклонства"), що залишило глибокі сліди в народній культурі й у сучасних релігійних практиках рідної віри. Методологічні пріоритети автора – українська національно-екзистенційна методологія, яка дає змогу досягнути сакральні основи екологічного мислення наших предків. Саме в цьому й полягає наукова новизна даного підходу.

Виклад. Народні назви: дерево Життя, Світове дерево, Райське дерево, Дерево пізнання, лат. *arbor vitae*, *arbor mundi*. Тема дерева Життя надзвичайно багатоаспектна в силу його полісемантичності. У цій статті ми розглянемо такі її головні філософські й обрядові виміри як: дерево і людина, сотворення світу, світова вісь, триєдина модель світу, сакральний центр, життя і смерть

(безсмертя, реінкарнація), числова символіка дерева Життя та обрядово-міфологічні функції дерева в сучасній релігійній практиці рідновірів.

1. Дерево і людина. В усіх індоєвропейців існував первісний міф про сотворення Світу Богом як посадки Дерева Життя, що стало початком подальших народжень. Філософська інтерпретація цього міфологічного мотиву вказує на певні фітоморфні риси, наприклад, у міфі про походження племені древлян (древичів); а також на тотемічну віру в рослинного предка людини; на взаємозв'язок і взаємообумовленість життя природи і людського суспільства. Життя роду, історія його походження й розвитку, з давніх давен записувалось у вигляді генеалогічного дерева, така форма була природною й зрештою, виявилась найбільш наочною до наших днів.

Спорідненість людини з деревом доволі часто простежуємо у слов'янській міфології, а відтак – і в літературній творчості: мотив перетворення людини в дерево або дерева в людину (напр., у поезії Т. Шевченка перетворення дівчини в тополь, в Лесі Українки Мавка живе у вербі й перетворюється на вербу). Давні слов'яни вважали, що в дереві живе Бог, пізніше – дух, душа. Віра в рослинного деміурга наділяє дерево духовними властивостями. Українці вірять, що дерево має душу, воно чує наші звернення до нього. В українських міфах життя дерев і життя людей взаємообумовлені. Про це свідчить давній звичай саджати дерево при народженні дитини. Якщо дерево буде добре рости, то дитина також буде гарно розвиватися. Саме це уявлення формувало турботливе ставлення до рослинного світу, догляд за деревами вважався богоугодною справою. Кожна людина має посадити хоч одне дерево в своєму житті – це був народний моральний імператив.

Як писав А. Добровольський: "Життя людей і дерев здавна поєднували сокровенні родинні зв'язки; шанування дерев відігравало важливу роль в усьому духовному й почуттєвому житті ще мисливців кам'яної доби. Коріння священного Дерева не лише в найглибших пластах людської історії, а й у найглибших шарах особистісного й плем'яного безсвідомого, у тих надрах душі, де приховані вічні першообрази, схоплені темрявою віків. Прообрази

священного дерева Життя сховані в безсвідомій пам'яті людини і передаються в спадок з покоління в покоління" [2, с.16]. Про те, що дерева мають свій пульс, "нервову" систему, які свідчать про біоелектричну діяльність рослин, знали ще античні філософи Гесіод, Анаксагор, Демокріт, Емпедокл та інші. Сучасна наука підтверджує біоенергетичний вплив рослин на людину. Рослини наділені не лише чутливістю, а й пам'яттю. Вони пам'ятають людей, які в той чи інший спосіб завдавали рослині болю. Дерева передають сигнали один одному, якщо в лісі з'являється людина з сокирою. В українському фольклорі є перекази про рухливість дерев, які нібито в Купальську ніч переходять з місця на місце. Чоловічим деревом завжди був дуб, до якого поранений виснажений воїн міг прийти, щоб поновити втрачені в бою сили [2, с.21]. Жіночим деревом уважалася липа, до неї приходили вагітні жінки просити про благополучні пологи, здоров'я дітей, родинне щастя. Дівочою покровителькою здавна вважалася береза. Її гілочки матері клали до напару, в якому купали дівчинку, промовляючи: "Прошу, Березко, у купіль-воду, щоб мала доня файненьку вроду..." [1, с.351–352]. Дерево Життя найчастіше розглядається як жіноче начало. Наприклад, верба тісно пов'язана з водою (росте над водою, вказує на підземні джерела тощо). Зі слов'янським деревом Життя, вірогідно, поєднаний образ Богині Матері, яка дає живу воду, чи небесне молоко (Дана, Мокоша, Берегиня тощо). Іноді роль дерева Життя надається вишні, яблуні та іншим деревам жіночого роду.

Проте, дерево Життя має також і чоловічу символіку рослинного фалоса (дуб, явір, виноград, плющ, кедр). Життєва сила дерева Життя може бути зосереджена як у самому дереві, так і в його гілках (виноград, вербовий прут), або в плодах (яблуко, вишня). Поєднання жіночих і чоловічих функцій відобразилося в священному ставленні до "парних" або з'єднаних дерев і плодів, які зрослися (наприклад, дуб і береза) – їм надавалося найбільшого значення у весільних обрядах та любовній магії [9, с. 358 –361].

2. Сотворення світу. Давні дохристиянські колядки по-суті є язичницькими літургійними текстами, своєрідними славеннями (тотожними

давньогрецьким гімнам Богам), які оповідають про сотворення Світу, зокрема створення Неба, Землі, Сонця, Місяця, Зірок. Ці пісні дивовижно перегукуються з давніми ведичними гімнами:

Коли не було з нащада світа, Дажбоже!

Тоді не було неба ні землі, Дажбоже!

А лише було синєє море, Дажбоже!

А серед моря зелений явір, Дажбоже!

На явороньку три голубоньки, Дажбоже!

Три голубоньки радоньку радять, Дажбоже!

Радоньку радять, як Світ сновати; Дажбоже! ... [4, с.3].

Птахи спускаються на дно космічного океану (моря), звідки дістають "золотий камінь" (Сонце), "срібляний камінь" (Місяць), "мідяний камінь" або "дрібен пісок" (Зорі). Міфологема створення Космосу з Хаосу, впорядкування світових стихій символізує роздільне існування елементів. Ще давньогрецькі філософи намагалися дати відповідь на всі питання, що поставали вже тоді перед людством, яке прагнуло збагнути величну картину творення Космосу з Хаосу. Вони вважали Хаос першопочатком всякого буття. Так, Гесіод і Арістофан ("Птахи") кажуть, що хаос – першопотенція світу. Грецьке слово "хаос" походить від кореня *ха-* (позіхаю, роззявляю) або *хеο* (ллю, розливаю). Первісно хаос – це неупорядковане розлиття повітря чи води. Це суміш усіх першоелементів буття, які перебувають у нерозділеному стані. Для перетворення їх на впорядкований, ладований (організований) космос необхідний першопоштовх, який і здійснює "упорядник світу", "майстер речей" (за Овідієм), тобто Бог-Творець, а в українській етнорелігії – Сварог.

Існувало уявлення про елементи світу, що брали участь у створенні людини: земля, вода, вогонь, повітря (пізніше з'явилося уявлення й про п'яту стихію – ефір) – безначальні космічні субстанції, які були відомі у ведизмі, античній філософії та в давніх знаннях наших предків. Різні поєднання цих природних стихій дали різноманіття родів рослин, тварин і людей. Звідси й наявність у різних міфологіях світу мотиву сотворення людини Богом: з мокрої

глини (земля, вода) шляхом вдихання (вітер, повітря) в неї душі (вогонь) і поселення в просторі (ефір) [9]. Застосування цих природних елементів у язичницькій обрядовій практиці (очищення стихіями) зафіксоване етнографами ще в першій половині XX ст. [10, с. 21].

3. Дерево як сакральний центр. Дерево стає сакральним центром у вірі наших предків. Біля священних могутніх дубів будували вівтарі, палили священні багаття, приносячи дарунки Богам у центрі священного гаю. Саме дерево часто обожнювалось як образ Бога, згодом кумири стали виготовляти з різних порід благородних дерев: дуба, ясеня, липи. У колядках оспівується дерево у дворі господаря – як центр роду:

А в пана, в пана, пана Богдана,
Святий вечор!
Стояла яблуня посеред двора,
На тій яблуні – золота кора... [9, с.359].

Наші предки були переконані, що виконання обрядів підтримує порядок у Всесвіті. Якщо не будуть виконуватися звичаї, то не зійде Сонце, не виростуть рослини, не дадуть плодів, і тоді загине весь рід людський. Саме тому вони щороку творили ту одвічну обрядодію Сотворення Світу в своєму домі на Різдво. Навколо сакрального центру розгортається вся світотворча робота Богів і людей, життя, розмноження, щастя, їхня взаємодія.

4. Дерево як світова вісь і триєдина модель світу. Вже з архаїчних часів людина моделювала весь усвідомлений нею простір з допомогою універсальних чуттєво-символічних образів. Чи не у всіх світових міфологіях присутні образи світового дерева, що мають паралелі в українському фольклорі та народному мистецтві. Колядки, рушники, витинанки, кераміка із зображеннями дерева з птахами перекликаються з давніми священними текстами інших індоєвропейських народів: Рігведа, Авеста, Старша Едда та ін. Світове дерево як модель триєдиної вертикальної структури Всесвіту позначає "три царства": небо (Боги), земля (люди), підземний світ (предки). Кожне з трьох царств має свою символіку в образах тварин, птахів чи небесних світил.

Так, верхній небесний світ (крону дерева) представляють Сонце, Місяць і Зорі та різні птахи: соколи, голуби, орли, соловей, зозуля. Середній світ (стовбур дерева) – бджоли, куниці, домашні тварини. Нижній світ (коріння) – бобри, риби, змії тощо. Вертикальна триєдність Світового дерева сакралізує число три і взагалі трійцю [9, с. 358].

Типологія світової осі відобразилася також у культових статуях слов'ян. Символічним відображенням світової осі в язичництві наших предків є сакральна скульптура, що дослідниками названа Світовидом (або Свантевитом), знайдена в р. Збруч у 1848 р. Це чотиригранний стовп, горизонтальна площина якого чітко структурована на чотири сторони світу, має чотири обличчя під однією шапкою, орієнтовані строго на північ, південь, схід, захід, якими опікуються Боги відповідно (за реконструкцією акад. Б.Рибакова): Мокоша, Дажбог, Лада і Перун. Вертикальна структура Світовиди структурована на три "поверхи": вгорі світ Богів; середня частина – світ людей; нижня постать – триликий Велес, що тримає всю світобудову на своїх міцних плечах. Подібна символіка наявна також у наверші скіфського жерця, знайденому неподалік Дніпропетровська, яке має вигляд дерева зі стовбуром і чотирма гілками. Тут у центрі Світового дерева (на стовбурі) зображений Бог Папай, а на чотирьох гілках – угорі птахи, сонце і місяць, унизу – по три тварини, схожих на вовків. Слов'янські назви цих трьох світів стали нам відомі завдяки текстам Велесової Книги, яка вже визнана українськими мовознавцями як автентична пам'ятка [12; 15]. Їхні назви: Права (світ Богів), Ява (світ людей), Нава (світ предків). Світове дерево – посередник між світами Прави, Яви і Нави, символ шляху, яким можна перйти зі світу Яви в божественну сферу, або до світу предків ("потойбіччя"), тобто в часовому вимірі сполучає минуле, сучасне й майбутнє. Отже, вертикальна триєдність Світового дерева сакралізує число три і взагалі триєдину модель Всесвіту.

5. Священні числові константи дерева Життя. Триєдність вертикальної осі, сакралізована числом три, була запозичена й світовими релігіями, які не змогли позбутися витокових язичницьких уявлень про світ (напр., Трійця у

християн). Горизонтальний вектор дерева Життя сакралізує число чотири (чотири сторони світу, як у статуй Свантевита).

Сума горизонтальних і вертикальних числових символів складає священне число сім, а при їх множенні отримаємо священне число дванадцять. Саме ці числа як символи космічної будови Всесвіту найчастіше згадуються в міфологічних та казкових сюжетах слов'янського й світового фольклору: три яблука, чотири вітри, сім зірок, дванадцять джерел тощо. Ось як в апокрифі описане дерево Життя: "А посеред Раю Древо Животнеє, єже єсть Божество, і приближається верх того древа до Небес. Древо те златовидно в огненній красоті; воно покриває вітвями весь Рай, має ж листя от усіх дерев і плоди також. Исходить от нього слащеє благоуханіє (пахощі), а от корня його течуть молоком і медом 12 істочників" [3, с. 56].

Числа, закладені в ідеї священного дерева, важливі для світосприйняття як давньої людини, так і сучасної. Наприклад, число один (як цілісна вісь світу, вертикаль); число два (як бінарні опозиції кореня й крони, неба і землі, життя і смерті); число три ($2+1$) є символом абсолютної досконалості, що відображають етапи створення, існування й руйнування (виникнення, розвитку й завершення): три етапи існування світу, тріади Богів, тріади казкових героїв (три брати), три спроби, родина (батько – мати – дитина), особистість (тіло – душа – дух) тощо. Число 4 ($2+2$) – несе в собі ідею статичної цілісності: тетради Богів (Піфагорова тетрактида), чотири сторони світу, чотири пори року, чотири космічні віки (Золотий, Срібний, Мідний, Залізний) та ін. Число сім ($3+4$) як сума двох попередніх констант горизонталі й вертикалі, фактично містить у собі весь Всесвіт, що є символом синтезу статичного й динамічного аспектів Усесвіту (сім днів тижня, сім нот октави, сім кольорів веселки тощо). Тому й число дванадцять (3×4) містить всі аспекти буття, що є символом повноти (12 олімпійських Богів, 12 асів скандинавської релігії, 12 знаків Зодіаку) та ін. [14, с. 404; 11]. Числа, за Піфагором, не виводяться ні з чого, окрім самих себе, отже вони є основними "позаємпіричними коренями всіх речей".

6. Дерево Життя і Смерті (Безсмертя). Народна загадка: "Стоїть дерево,

на дереві – квіти, під квітами – котел, над квітами – орел: квіти зриває, в котел скидає, квітів не меншає, в котлі не більшає" (Життя і Смерть). Віра у вічність Життя виробила філософське ставлення до Смерті: «Життя не може померти», воно може тільки залишити дерево, тварину чи людину. Так само воно може вселитися в рослину, тварину чи людину. У серцевині дерева Життя заховані саме Життя і найвища його мета – безсмертя [6; 9]. Такими особливостями наділена Верба. Верба в обрядах передвеликоднього циклу – символ перемоги Життя над Смертю (Свято Вербиці). На похороні або на могилі дерево – символ воскресіння душі. Віра в реінкарнацію душі була притаманна нашим предкам витоково, ще зі спільноєвропейської духовно-релігійної скарбниці, що збереглася у ведах.

Слов'янські уявлення про душу як субстанцію духа, живи (прани), крові, пари, вогню цілком узгоджуються з ведичними й античними вченнями та не суперечать їм [7]. В. Шаян пояснював зв'язок українського вчення про душу з культом предків: "...дуже характерне для українського світовідчуження є постійний зв'язок наших душ із світом предків. Мотив можливого засоромлення перед цими предками є найсильнішою заохотою до чину, який був би гідний наших прапредків. Цей зв'язок діє по сьогодні" [16, с.93]. Слов'янське вчення про безсмертя душі подібно подано й у Велесовій Книзі: "І будемо достойні в чистоті тілесній, як і душі наші, які ніколи не вмирають і не завмирають в часі смерті тіл наших... А там він перебуває до часу, і дістане тіло нове. І так має жити і радуватися вічно, молитву за нас творячи" [1, с. 195].

7. Обрядово-міфологічні функції дерева в сучасній релігійній практиці рідновірів. З середини XX ст. у всій Європі поширився етнорелігійний рух за відродження рідних етнічних релігій. В Україні ця ідея належить професору Володимиру Шаяну (1908 – 1974), який обґрунтував методологічні засади відновлення частково втрачених духовно-релігійних основ рідної віри українців у заснованому ним в 1943 р. Ордену Бога Сонця. Авторка цієї статті розглянула філософію й діяльність В.Шаяна у монографії "Орден Бога Сонця. Історія та метафізика" [8].

Як колись, так і нині обрядове дерево присутнє в багатьох рідновірських обрядах річного кола (Різдво, Масляна, Вербиця, Великдень, Майське Дерево, Куст, Купайло), а також в родинних (народження дитини, весілля, проводи до війська, похорон). Рідна віра найчастіше наділяє священними особливостями вербу й використовує її в обрядах передвеликоднього циклу як символ перемоги Життя над Смертю (Свято Вербиці). У Русальних обрядах на дерево вивішують стрічки, смужки полотна, рушник або сорочку – пожертви для душ, які прагнуть нового втілення. Біля дубів рідновіри вшановують войовничого Бога Перуна – покровителя війська.

Обрядове Різдвяне прикрашання дерева всіма плодами землі є даниною магії родючості – побажання, щоб усі рослини давали плоди. На цю ж функцію вказує також звичай прикрашати Великодне деревце писанками й крашанками (у південних слов'ян), ляльками (у поляків); Різдвяну ялинку – яблуками і горіхами (у росіян). В українців, словаків та в поляків (у деяких регіонах, сусідніх з Україною) функції обрядового дерева на Різдво виконує дідух – житній сніп, який у Свят-вечір з урочистостями заносять до хати, ставлять на покуть або підвішують до стелі (у словаків). Подекуди українці перед Різдвом, заносять у хату деревце вишні (у вазоні чи діжці з землею), або ставлять у воду її гілочки, за якими дівчата ворожать: якщо до Різдва вишня зацвіте – того літа дівчина вийде заміж.

Обрядово-міфологічна система з використанням дерева в родинному циклі: весільне гільце, посадження дерева при народженні дитини, Перунові дуби в ініціальних обрядах для хлопчиків, дерево в похоронному обряді; дерево в календарних обрядах: новорічне дерево, "бадняк" – різдвяне поліно, "колодка" (свято Колодія), верба або вербове гілля в передвеликодньому обряді, русальні дерева, купальське дерево Марена, "спасівські" букети тощо.

Очищення всіма стихіями, яке практикують рідновіри під священними деревами на берегах річок, відновлене Об'єднанням рідновірів України за працями В. Шаяна, молитвами Велесової Книги, етнографічними записами В. Матвієнка [10, с. 21], народними замовляннями. Українська приказка

переконує: "Де є коріння, там виросте й гілля". Тому коріння духовної культури предків має бути збережене за будь-яких обставин, нав'язливих релігій, глобальних протистоянь і трансгуманітарних викликів.

Висновки

1. Українське уявлення про Світове дерево та дерево Життя походить від давнього вчення ведизму, є спільним архетипом для всіх індоєвропейців та нашим рідним культурним кодом.

2. Світове дерево як модель упорядкованої культури (космосу) є опозицією безкультур'ю (первісному хаосу); воно надає світові рівноваги, міри, організованості часу і простору.

3. Поширеність міфологеми Світового дерева, дерева Життя, дерева пізнання по всій земній кулі свідчить про його універсальну архетиповість, яка в національних культурах знаходить своє багатогранне втілення в світоглядних, етнографічних, мистецьких і обрядових формах.

4. Відновлення рідного уявлення про дерево Життя має важливе аксіологічне значення в житті народу.

5. На основі народної філософії дерева Життя можемо відтворити природне віровчення, що може бути досягнуто завдяки синтезу вітчизняних філософських досліджень, фольклорно-етнографічних джерел та індоєвропейських духовних віровчень, які мають бути гармонійними і не суперечливими, заснованими на наукових методах вивчення.

6. Тільки включеність людини у співпрацю зі Всесвітом, а не протиборство з ним, допоможе людству вижити в глобальній війні штучного з природним, технічного (й технологічного) з органічним.

7. Поєднання духовного життя з національним світоглядом на сучасному етапі, що освоюється і втілюється в громадах рідної віри, вдихне новий струмінь у життя суспільства, сприятиме збереженню національної ідентичності.

Література

1. Волховник. Правослов Рідної віри / Упор. Г.Лозко. – 4 вид., випр. та доп. –Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 464 с.
2. Доброслав. Язычество как волшебство / Алексей Добровольський. – М.: Слава:, ООО Форт-Профи, 2005. – С.12– 42.
3. Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу / Іларіон митрополит. – К., 1992.
4. Колядник. Збірка найдавніших українських колядок / Упорядник Анатолій Богород. – К.: Сварог, 2003. – 16 с.
5. Косарев А.Ф. Философия мифа / Александр Косарев. – М., СПб., 2000.
6. Лозко Г. Дерево Життя: Українська міфологія. Для середнього шкільного віку / Галина Лозко. – К., 2009. – 48 с.
7. Лозко Г. Еволюція уявлень про душу: від етнічних до світових релігій / Галина Лозко // Наукові праці: Філософія. – 2015. – Випуск 250, том 262. – С. 64-70.
8. Лозко Г. Орден Бога Сонця. Історія і метафізика / Галина Лозко. – Тернопіль: Мандрівець, 2018.– 328 с.
9. Лозко Г. Українське народознавство / Галина Лозко. – Тернопіль: Мандрівець, 2014.– 512 с.
10. Матвієнко В. Українські святощі / Володимир Матвієнко // Сварог. – 1996. – № 4. – С.18–21.
11. Суріна Г. Міфологема світового дерева як один з виявів архетипу триєдності / Ганна Суріна // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2006. – № 56.
12. Таранець В. Велесова Книга (історико-лінгвістичне дослідження): Монографія / Валентин Таранець. – Одеса: Вид-во КП ОМД, 2015. – 173 с.
13. Толстой Н. Священный дуб // Никита Толстой. Очерки славянского язычества. – М.: Индрик, 2003. – С.481 – 488.
14. Топоров В. Древо Мировое // Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х тт. – Т. 1. – М., 1991. – С. 398 – 406.

15. Худаш М. Походження та релігійно-міфологічні функції давньоруських і спільнослов'янських язичницьких Божеств / Худаш Михайло. – Львів: НАН України, Інститут народознавства, 2012. – 1064 с.

16. Шаян В. Віра предків наших. Вибрані твори. – К.: ФОП Стебеляк О., 2018. – 400 с.

УДК 346.21

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

Машиковська Л. В. (м. Умань)

Україна є однією з найбільших країн Європи. Конституція України проголосила землю основним національним багатством, закріпила, що таке основне національне багатство, як земля, перебуває під особливою охороною держави. Це означає, що серед інших речей матеріального світу, серед інших об'єктів правовідносин пріоритет належить саме землі, а правовий режим інших об'єктів (зокрема, нерухомості), безпосередньо залежить від землі, пов'язаний із правовим режимом останньої.

Земля відіграє незамінну роль у життєдіяльності людини й суспільства. У переважній більшості випадків землі є територіальним базисом для розміщення різних видів об'єктів — виробничої інфраструктури, допоміжних споруд, поселень громадян, культурних і релігійних пам'яток та ін. Проте у сфері сільського господарства, при виробництві аграрної продукції земля є головним, основним і незамінним засобом виробництва, який разом із кліматом, працею людини, іншими продуктивними засобами постачає харчові продукти й продовольчу сировину.

Згідно з ч.2 ст.13 Конституції України кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону [1].

Гарантування державою права власності на землю означає, що це право належить до абсолютного права та перебуває під особливою охороною. Лише власник земельної ділянки наділений трьома правомочностями – володіти, користуватися й розпоряджатися належною йому земельною ділянкою на власний розсуд, а всі інші особи зобов'язані утримуватися від дій, що могли б порушити права власника. Однак така абсолютність права власності на землю не означає його необмеженості. Власність, а тим більше на землю, зобов'язує.

Вітчизняне законодавство передбачає особам право захисту своєї власності, яке полягає у можливості звернення до суду для вирішення спору у випадку порушення чи посягання на власність особи.

Належний розгляд земельних спорів на законодавчому рівні – одна з найважливіших гарантій забезпечення земельних прав та інтересів власників землі, землекористувачів, а також інших суб'єктів земельних правовідносин, забезпечення принципу верховенства права у земельних відносинах в Україні.

Особливості розгляду земельних спорів в порядку господарського судочинства досліджують такі вчені як, Г.І. Балюк, В.В. Бондарчук, М.Ю. Глотов, В.В. Горбенко, С.О. Дубов, Т.В. Курман, Л.В. Лейба, В.В. Литовченко, М.В. Шульга, та інші.

Аналіз наукових робіт зазначених вчених дав можливість зробити висновок, що земельні спори – це особливий вид правових відносин, в основі яких перебувають розбіжності суб'єктів, що проявляються у процесі виникнення, реалізації, зміни чи припинення земельних прав, їх охорони (захисту), у зв'язку з порушенням прав та законних інтересів (чи їх визнанням) власників земельних ділянок, землекористувачів, у тому числі й орендарів земельних ділянок та інших суб'єктів земельних правовідносин [2].

Питання про підвідомчість господарському суду справ у спорах із земельних правовідносин вирішується залежно від характеру спірних правовідносин, тобто чи є вони приватноправовими чи публічно-правовими та чи відповідає склад сторін у справі ст. 1 та ч. 6 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) [3].

Потрібно зазначити, що відповідно до ст. 13 Конституції України кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу згідно з законом [1]. Громадяни та юридичні особи у визначеному законом порядку набувають прав власності та користування земельними ділянками відповідно до їх цільового призначення для ведення господарської діяльності або задоволення особистих потреб. Відносини, пов'язані з набуттям та реалізацією ними прав на земельні ділянки та з цивільним оборотом земельних ділянок, ґрунтуються на засадах рівності сторін і є цивільно-правовими. Спори, що виникають внаслідок порушення права суб'єкта господарської діяльності на земельну ділянку, в тому числі органами державної влади та місцевого самоврядування, є спором про право цивільне і підлягає розгляду за правилами ГПК [3]. У порядку господарського судочинства вирішенню підлягають категорії спорів, засновані на положеннях статті 319, глав 27, 29, 33, 34 Цивільного кодексу України [4] та глави 15 Господарського кодексу України [5], розділів III-V Земельного кодексу України [6].

Разом з тим господарським судам потрібно враховувати, що право, посвідчене державними актами, є похідним від відповідного рішення органу державної влади чи органу місцевого самоврядування про передачу земельної ділянки у власність чи в користування, а тому захист прав осіб на земельні ділянки не може здійснюватися лише шляхом визнання відповідного державного акту недійсним, якщо рішення, на підставі якого видано цей державний акт, не визнано недійсним у встановленому порядку. Сторони цих правочинів (договорів), а також інші зацікавлені особи, зокрема особи, що мають право на придбання земельної ділянки, яка є предметом спірного договору, мають право звертатися з позовами про визнання недійсними правочинів щодо земельних ділянок. При цьому інтерес такої особи стосовно придбання у власність земельної ділянки має бути законним, не суперечити Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загально правовим засадам, а також відповідати критеріям охоронюваного законом інтересу [7].

Земельні спори виступають у формі особливого виду правовідносин щодо розв'язання конфлікту, що виник на підставі порушення правил володіння користування та розпорядження земельною ділянкою, а також прав та інтересів власників земельних ділянок, землекористувачів, орендарів та інших суб'єктів земельних правовідносин.

Важливим є питання розмежування юрисдикції господарських, цивільних та адміністративних судів щодо розгляду земельних спорів. Так, Постановою Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 16 квітня 2004 року № 7 (Редакція від 19.03.2010) встановлено, що за загальним правилом розмежування компетенції судів з розгляду земельних та пов'язаних із земельними відносинами майнових спорів відбувається залежно від суб'єктивного складу їх учасників. Ті земельні та пов'язані із земельними відносинами майнові спори, сторонами в яких є юридичні особи, а також громадяни, що здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статус суб'єкта підприємницької діяльності, розглядаються господарськими судами [8]. Аналогічною є позиція Пленуму Вищого Господарського суду України, який у своїй Постанові від 17 травня 2011 року № 6 (Редакція від 10.07.2014) «Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин» встановив, що господарським судам підвідомчі лише справи у спорах, що виникають із земельних відносин приватноправового характеру, тобто з відносин, врегульованих нормами цивільного або господарського права і пов'язаних із здійсненням сторонами цивільних або інших майнових прав на земельні ділянки на засадах рівності [9].

Положення ГПК України, зокрема у ч. 2 ст. 1 є вказівка про можливість участі у господарському процесі державних органів. Попри протиріччя вищевказаному, це положення надає право державним органам на звернення до господарського суду задля вирішення земельних спорів, основною умовою для цього є визначення їх статусу в конкретних відносинах – вони повинні

виступати у якості суб'єкта, що реалізує повноваження власника землі, адже в цьому випадку сторони у спорі будуть діяти на засадах рівності і спір матиме приватноправовий характер.

Особливістю розгляду спорів, що стосуються порушення прав на землю в господарському процесі є застосування під час вирішення цих питань норм спеціалізованого законодавства, що стосується окремо кожного конкретного спору. Це призводить до частого неоднакового чи неправильного вирішення справ господарськими судами. Ця проблема постає перед сучасним здійсненням правосуддя через недосконалість національного законодавства та наявність в ній вагомих прогалин, так, наприклад, відсутність конкретних способів захисту земельних прав особи не дає змоги повноцінно та якісно вирішувати земельні спори, що виникають під час реалізації суб'єктами земельних відносин своїх прав.

Для подолання такої проблеми, має місце корегування сучасного законодавства шляхом внесення конкретних нюансів, щодо процедури вирішення земельних спорів – розмежування підсудності, окреслення кола суб'єктів звернення, встановлення чіткої процедури розгляду тощо. Це довгий та трудомісткий процес, проте в умовах сучасного становлення України на європейський рівень впорядкування та вдосконалення законодавства є важливим та обов'язковим завданням для нашої держави.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Київ: Відомості Верховної Ради України, 1996. 141с.
2. Лейба Л.В. Правове регулювання вирішення земельних спорів: дис. канд. юрид. наук: 12.00.06 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005.
3. Господарсько-процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Київ: Відомості Верховної Ради України, 1992. 56 с.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Київ: Відомості Верховної Ради України, 2003. 356 с.

5. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Київ: Відомості Верховної Ради України, 2003. 144 с.
6. Земельний кодекс України: Закон України від 5.10.2001 р. № 2768-III. Київ: Відомості Верховної Ради України, 2002. 27 с.
7. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 р. № 18-рп/2004 (v018p710-04)(справа № 1-10/2004). Київ: Офіційний вісник України, 2004. 3288 с.
8. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного суду України: від 16.05.2004 № 7. Київ: Вісник господарського судочинства. – 2010. 4с.
9. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України: від 17.05.2011 № 6. Київ: Вісник господарського судочинства. 2013. 13 с.

УДК 101/141(091)

ІСТОРІОСОФСЬКІ РОЗДУМИ ПРО САД ЖИТТЯ

Михайлова Н. С. (м. Умань)

Постановка проблеми. В самій анонсованій темі виступу закладена історія. Історія Поділля, історія мого села – лиш цяточці на мапі, історія мого роду. Історія кожної людини, в споминах якої чи у повсякденному житті садівничі мотиви займають значне місце. Теоретично-дослідницькі думки вченої еліти України стосовно садів перенесу в конкретну історичну дійсність.

Моє рідне село на Поділлі засноване в 1387-1388 роках втікачем із Болгарії Михалком. З 1403 по 1917 рік відоме як панське село. Ним володіли ряд польських вельмож: Пудли, Бучацькі, Язловецькі, Дзержки, Чернелевські, Собанські. Все це були представники різних гілок одного роду. То ж і всі їх діяння на нашій землі проводилися із розрахунку на володіння плодами тих

діянь на теренах життєвого саду навіки-вічні. Про маєтності придворного Яна Пудли, який отримав у 1403 році від свого короля, Владислава Ягайла, грамоту на володіння селом, невідомо, бо і всі ті маєтності, і все село дотла були спалені козаками Богдана Хмельницького в 1652 році. То ж люди, оговтавшись від трагедії, ще того року перенесли поселення на нове місце.

Вже в 1762 році (оговтувалися поляки більше 110 років) пани Бучацькі побудували новий палац, довкіл якого заклали екзотичний парк, саджанці для якого звозили зі всієї Європи (у XX столітті він став «Державним пам'ятником садово-паркового мистецтва ХУІІ віку», про що повідомляла люду спеціально виготовлена бронзова табличка міністерством культури. Територія парку з маєтком були обнесені цегельним муром і глибоким ровом, які збереглися й понині.

На початку ХІХ століття пани заклали ландшафтно-терасний парк ОГРУД за типовим проектом польських садівничих на південно-східному схилі неосяжного пагорба на площі біля 200 гектарів. Весь посадковий матеріал завозили з Австрії. Керівником проекту був польський фахівець, але організатором та виконавцями були місцеві селяни. В огруді були закладені всі види плодово-ягідних культур – дерева, ягідники. По північно-східному периметру сад захищали високорослі, холодостійкі дерева, кущі.

В 1805 році нижче палацу і парку пани заклали декоративний Гостьовий сад, де було зібрано колекцію з більше 100 видів і сортів плодово-ягідних дерев з більшості держав Європи. Цей сад теж було розплановано на південно-східному схилі так, щоб його було видно із балконів палацу. Північно-східні вітри мали впокорювати кілька рядів, щільно висаджених ялин, між якими були оформлені прогулянкові доріжки з лавочками. Підніжжя саду обрамляли викопані ланцюгом чотири ставочки, сполучені між собою вітіюватими гребельками, екзотичними різьбленими містками, обсаджені плакучими вербами. На воді плавали різьблені й розмальовані міні-будиночки для водоплавної декоративної птиці, у воді – косяки золотих рибок. Вже в 1900 році і сади (обидва), і паркбули обсаджені кількома рядами тополь, ясенів та бузку.

В 1905 році, після виходу відомої постанови Столипіна, пан Собанський, аби прив'язати селян до землі й запобігти масовому їх від'їзду на заробітки в інші країни, розпочав будівництво - копання системи ставкового рибного господарства. Сама історія природньої основи цього проекту була цінна й цікава тим, що єдиним джерелом водопостачання для 12 ставків різної площі та водоемності, при відсутності будь-якої річки, служили більше 30, скупчених в одному місці, підземних джерел.(Явище досить унікальне). Вони струменіли вверх круглоріч водою температурою до +5 градусів. Вона була такою холодною, що в неї і влітку не заходили ні люди, ні тварини. Там навіть не водилися жаби. Джерела стали основою для Джерельного ставочка. Його, мов щипцями, охоплював накопичувальний Штанатий став. Вже від нього вода стікала в дуже широкий, мілкий (не глибше півметра) Горіховий став, де прогрівалася до температури навколишнього середовища. На південному до цього ставка схилі був висаджений на площі 4,5 га горіховий сад (від цього й назва ставу). Вздовж лівого берега по всьому південному схилі ще кількох ставків тяглися черешневий та вишнево-сливовий сади.

Правий плоский берег на 15 га площі був засаджений садом – Розважально-оздоровчим. Чому оздоровчим? Тому, що в березі невеличкого, але глибокого ставочка була викопана криничка з цілющою і дуже студенною водою, по яку приходили люди ледь не зі всього села, бо казали, що була помічна при багатьох недугах, особливо при враженні шлунково-кишкового тракту. Глибина тієї кринички була невідома, але вся її ємність, аж до самого зрубу, завжди була переповнена, тому вода звідти витікала через порцелянову трубку в, обкладений лубом, струмочок. Біля струмочка – вкопана лавочка, на кілочку біля неї завжди висіла алюмінієва кварта. За панів, розповідають, що і криничка, і спуск-східці до неї, і зручні лавочки, і шафа з філігранками – все було під різьбленою альтанкою.

Розважальна функція саду була ємкою. Понад берегом стояли гостьові будиночки. Від них прогулянкові доріжки з різьбленими лавочками тяглися майже через весь сад. На берегах ставків було кілька купалень із насипним

піском (щось на кшталт пляжу) для знатних гостей. Селянам дозволялося купатися в крайньому від села, найбільшому й найглибшому Монаховому ставку. З його височенної, до 15 метрів греблі, через дерев'яний спусковий шлюз із залізним чи кованим механізмом – монахом витікала вода.

В західній частині саду була псярня, адже з того боку і сад, і ставки оточував густий прадавній ліс Ріжок (у вигляді рогу). В лісі панські гості могли усамітнюватися для приватних бесід у спеціально обладнаних місцинах чи полювати.

Окрім цих, уже згаданих садів, в 1911 році паном був закладений ще й Промисловий сад на площі зверх 150 га. Плоди цього саду, навіть і в колгоспний період, йшли на реалізацію.

Природньо, що селяни з навколишніх сіл, які працювали в цих садах, отримували великий досвід по розведенню й догляду за ними. Сади ввійшли в їх життя і ставали самим життям. Вони на власних присадибних діляночках висаджували плодові дерева – яблуні, сливи, груші, горіхи та ін.

Після революції, з огляду на потужну садівничу базу, великий досвід і потяг місцевого населення до садівництва, наявність просторої двоповерхової панської будівлі (в 1936 році добудували третій поверх) й величезного господарського комплексу (три фільварки) Постишев задовольнив прохання сільської делегації до Харкова, бувшої столиці України, про відкриття на цій базі технікуму овочівництва й плодівництва. То ж з того часу й по 1957 рік в селі функціонував єдиний в регіоні середній навчальний заклад, який дав середню спеціальну освіту тисячам селянських дітей, для яких соціальна політика й безгрошів'я закривали дороги для подальшого навчання. Велика кількість випускників- п'ятипроцентників цього технікуму закінчували і Уманський сільськогосподарський інститут, ставали відомими вченими, спеціалістами-практиками.

Історіософія саду, окрім панського обертя (історії) мала широке поширення і серед місцевого люду. Можна було б навести сотні конкретних історій. Наведу лише по одній із кількох варіацій.

1918 рік. Безземельним селянам роздавали по одній десятині панської землі на один рот. Братам-сиротам Овчарукам наділили дві десятини. Один із них, Михайло, на позичені гроші купив 390 саджанців яблунь із бувшого панського питомника (до революції він працював на пана в тому питомнику) і засадив ними свою десятину. Тоді все село потішалось з нього за таке рішення. Та через кілька років сад заплідносив. А ще через кілька років за збуті яблука Михайло купив дуже гарного коня. Згодом, у 1935 році, власноруч зробив такого воза, якого ще не бачили в селі. Та настав 1937 рік. І за той сад, випещений з такою любов'ю, за коня з возом (бо більше в селянському господарстві не було нічого) Михайла, а за одне і його брата, який був зовсім непричетний до братового захоплення, розстріляли у Вінниці як контрреволюціонерів. А сад залишився. Він і нині стоїть, порослий мохом та омелою, серед яких пробивається до світу рідке квітуче яблуневе гілля. Як символ незнищенності ЖИТТЯ.

1810 рік. В село на Поділлі, яке було державним, переселенським, приїхали брати-переселенці з Ярославської чи Курської землі. Відомо, що в часи, починаючи з 1793 року, російський царат розділяв московським воєводам, графам, а згодом і селянам з українських, прилеглих до Московії, губерній (для змішання народів) землі між Дністром та Південним Бугом. Окрім виплат «підйомних», їм надавали можливість брати у власне користування стільки землі, скільки зможеш обробити.

Брати Михайленки взяли більше 150 десятин, які вже оформилися як на Михайлових. Поженилися на місцевих дівчатах. Почали будуватися, ростити дітей. При одруженні синів батьки виділяли їм значні шмати землі. Нині в селі - це великий обшир сільського кутка. Всі на своїх наділах, окрім польових культур, садили плодові дерева. Після Столипінського дозволу на відрубне господарювання Марко, на певній віддалі від батьківських та дядькових осель, заснував хутір. Біля нього насадили сад майже на 20 десятинах землі. По всій площі саду розвішали на деревах шпаківні для боротьби з шкідниками – дивину для місцевих. Через ті шпаківні всю родину прозвали Шпаками. В 1918 році,

коли землю експропріювали і роздали безземельним, активісти сад вирубали і розібрали на паливо. Хутір, що потопав у садах, спалили, підстреливши господаря, мого діда Марка. Та чимало яблунь, саджених ним, неодноразово омолоджених внучками, випускницями місцевого технікуму, на присадибних ділянках плодоносять і досі. Землю, яку колись обробляв той чоловік, і досі звуть Марковим полем, а його нащадків, в т.ч. і автора цих слів, звуть у селі повуличному Шпаками.

1944 рік. Після звільнення від німецької окупації в Україні запровадили податок на дерево. У погосподарських книгах, які з того часу зберігаються і ведуться в сільських радах, записи оновлюються кожні п'ять років. В них вписувалися всі плодоносні дерева, причому плодоносні – окремо від неплодоносних (корінь). Розмір податку на них був різним. То ж не дивно, що переважна більшість селян дерева вирубували. Та в нашій родині дерево було священним – підняти на нього сокиру ніхто не наважувався.

Тодішні сорти були дуже поганої якості – дрібні, кислі, та все ж були. Навіть у школі на Новий рік у подарунки «від діда Мороза» вкидали, окрім кількох горіхів, 2-3 цукерок-подушечок, ще й по 1-2 дрібних, кислих, як оцет, яблук сорту тирольки(сорт). Та якими ж вони були для нас, повоєнних підранків, смачними.

І ось у 1953 році мій брат, теж випускник місцевого технікуму плідівництва, навчаючись на четвертому курсі Уманського СГІ, приїхав на Різдво додому. До бідного святкового столу мама внесла до хати, витягнуті з ями, копаної в хліві (аби вберегти від злодіїв) миску кислих зелених яблук сорту Бойкен, які втягнули в себе концентрований запах картоплі. Брат взяв те яблуко в одну руку, свічку – в другу і каже: «Я вам клянуся, рідні мої, що вивчуся й виведу, буду вирощувати яблука всім на радість – сяючі, мов сонце, пахучі, як весна, солодкі, як мед...»

Він виконав свою обіцянку – став ученим-садоводом, працював заступником директора по науці Придністровської науково-дослідної станції плідівництва, автор багатьох сортів плодових дерев та наукових праць,

підручників. Під його патронатом закладено і вирощено більше 50 тисяч гектарів садів на землях західних областей України та Молдови.

На продовження традиційної для місцян справи по розведенню й догляду за садом у середній школі був і спеціальний предмет виробничого навчання «плодівництво», де, крім теоретичних знань, школярів навчали кропітливих операцій по окуліруванні саджанців, формуванні крони, обрізці дерев та багато іншого.

А тепер дещо із розділу-роздумів «Історіософія Едемського Саду» - саду Божественної досконалості – Раю та саду Гетсиманського – саду зради, болю й отрути. Саду жертовності в ім'я... Про ці категорії можна філософствувати безконечно і в різних напрямках. Я ж наведу приклади приходу раю в колгоспне повоєнне життя. Осіннє холодне бурякове поле із купами почищених буряків. Жінки-колгоспниці огрубілими закоцюбленими руками із «зірваними крижами» закидають ті буряки «намішками» в кузов машини. І так роками. І ось на полі з'явився перший механізм – буряковий навантажувач. «Ой, жіночки, - сплеснула руками змучена колгоспниця. – Кінчилося наше пекло. Тепер заживемо, як у раю...»

- В 1956 році в сільській хаті, під стелею, засвітилася 30-ватна лампочка Ілліча. Мати зняла руки до неба: «Господи, це ж, певно, так сяє, як у раю. Це ж тепер не буде кіптявити гасова лампа...»

- В тому ж році сестра принесла «із села» свіжий «кирпичик» білого хліба. Пухкого, пахучого. Ми з мамою й сестрою стояли, вдихувалися в той хліб, дивувалися. По вулиці йшли сусіди, земляки, заходили на подвір'я, долучалися до тих подивувань. Тут і міні-мітинг, і спільний плач, і загальна розпука, і грізні нарікання на долю, і прихована надія на краще «завтра» хоч для дітей...

Хлібину порізали на шматочки у півсирникової коробки. «Оце хліб... таким, певно, годують праведників у раю», «Його треба брати тільки білими чистими руками... а не такими як наші порепані...», «То виходить, що цей хліб не для нас, грішних?»

Це вони, згорьовані, замучені колгоспним пеклом, колгоспним рабством, сільські мадонни – грішні? То хто ж тоді ті, що створили для них, наших батьків, дідів те пекло? Ось вам, панове, і Сади Едемський та Гетсиманський.

Опис цілісного саду чи окремих його елементів у найрізноманітніших варіаціях є улюбленим засобом емоційного впливу на читача ледь не в усіх літераторів. У моєму творчому доробку образ саду є частим гостем в поетичних та прозових творах. Природньо, що найчастіше він фігурує на сторінках дорогої мені книги «Поклик рідної землі». Хоча і в усіх моїх поетичних збірках для дітвори, підлітків та дорослих читачів сад часто-густо шелестить листом, гуде бджолиним заповзяттям над квітучими гілками, або ж стоне від холоду та вітруганів.

«Просинайтесь, соколята, нам сьогодні працювати...

Будем сад для вас садити, ваше майбуття творити...»;

«Зарум'янив персик щічки і жерделя дозріва,

Виснуть гронцями порічки і ніхто їх не зрива...»,

«Сяйвом білого наливу діток зваблюють сади...»;

«Які сади тут біля хати! До себе тягнуть, мов магнітом...

Не треба й раю десь шукати в чужих краях по білім світі...»;

«Нема таких садів на світі як в цьому селі благословеннім:

Птахи співають, сонце світить і благодать в шатрі зеленім...»;

«Немов цигарку крутить осінь, пускає у небо з листя дим.

Злетілися на груші оси, мов на медовий запах динь...»;

«Кидає листя, мов осадок в міцному чаї заварнім.

В пригнилих дичках запах саду, мов у розлитому вині...»;

«Я не люблю, ох не люблю цей листопад з його сумним песимістичним наспівом... Стоїть розгубленим в зажурі голий сад з буремним, непривітним, сірим настроєм...»;

«Оцей садок тут посадив мій брат для радості, окраси і для втіхи. Тут груші, яблуні та виноград. Звелися в небо велети-горіхи...»;

«Ось сад в квіту, в нім бджоли загули. Стрункий ще молодий, ще не розлогий... І перехожі, хто б то не були, із садом зором тягнуться до Бога...». Це кілька окремих витягів із моїх поетичних творів.

Підсумовуючи висловлене. І нині люди садять нові сади. За новими селекціями. Згідно нових технологій формують крони, доглядають, насаджують нові сучасні сорти плодово-ягідних дерев, кущів, про які мріяв мій брат. Мріяло людство. Життя продовжується. Історіософія Саду не перерветься.

УДК 727(4-01):82.02(Сверстюк)

УКРАЇНСЬКИЙ САД ІДЕЙ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ: ФЕНОМЕН ЄВГЕНА СВЕРСТЮКА

Ніколаєва А.А. (м. Хмельницький)

Як гарно й природно ця людина особистим стилем своєї культури вписується в європейський контекст.

Іван Кошелівець про Євгена Сверстюка

Постановка проблеми. Феномен літературознавчої та українознавчої творчості Євгена Олександровича Сверстюка становить ще й досі мало досліджену царину сучасних соціо – гуманітарних дисциплін. А – літературознавства – зосібно. Саме тому, ми звернулися до одного з численних із багатоаспектних вимірів духовно – інтелектуальної присутності Євгена Олександровича Сверстюка в контексті новітнього українського євроцентричного дискурсу XX – XXI століття.

Аналіз останніх досліджень. Феномен особистості Євгена Олександровича Сверстюка як філософа, літературознавця, українознавця, етика, естетика ідеолога новітньої християнської української державності досліджували, зосібно, такі знакові вчені як Михайлина Коцюбинська, Людмила Тарнашинська, Павло Ямчук, Олександр Сугоняко, Андрій

Криштальський, Оксана Забужко, Андрій Топачевський та багато інших дослідників соціально-гуманітарного дискурсу ХХ-ХХІ віків.

Метою статті є вивчення і ґрунтовне дослідження особливостей світобачення і поетики образно-художнього осмислення дійсності Євгеном Сверстюком в контексті творення духовно-інтелектуального Саду, окреслення сутності його феномену в трансцендентальному аспекті буття українства. В зв'язку з поставленою вище проблемою ми вважаємо за потрібне максимально зосередитись на проблемно-тематичному колі, пов'язаному із есеїстичною творчістю Є.О.Сверстюка.

Жанр есе є не надто поширений в українській літературі. Есеїстами, які зробили значний внесок в українську філософсько-метафоричну прозу минулого й нинішнього століть вважають письменників М. Рильського, Олеся Гончара, Ю. Андруховича, О. Забужко, С. Процюка, І. Павлюка; літературознавців С. Тельнюка, Ю. Бурлея, Г. Зленка, Т. Мороз – Стрілець. Рецензії – есе писали І. Драч, Л. Новиченко. Всі вони були відомими передусім в СРСР і, за невеликими винятками – не мали світового значення й відомості. Проте, в той самий час, світове визнання, в 1970-ті роки, «під снігом лютої зими» (термін О.П.Діденко) здобула есеїстика Є. Сверстюка.

Є. О. Сверстюк - український літературний критик, есеїст, поет, мислитель, філософ, педагог, громадський і релігійний діяч. Політв'язень радянського режиму, належав до знакових фігур українського дисидентського руху. І саме тоді, коли його слово, його есеїстичні філософеми неслися на радіохвилях «Свободи» (дуже радила би прочитати й повсякчас перечитувати видану Андрієм Криштальським збірку виступів Євгена Олександровича «Євген Сверстюк на хвилях «Свободи»») він перебував, за словом ще одного українського політв'язня – Тараса Шевченка: «В степу безкраїм, за Уралом»... В пермських концтаборах, у бурятському засланні – в Багдарині. Збірка есеїв «Собор у риштованні» в 1970 р. була спільно видана Першою Українською друкарнею у Франції та Українським видавництвом «Смолоскип» ім. В. Симоненка у США. Книга вийшла без відома і згоди автора, з авторським

(узятим видавцями з тексту) епіграфом: «Творці української літератури віддали найкращі сили мистецтву, неотримавши за це нігроша, і якщо не всі вони були знайомі з тюрмами, то всі, принаймні, з жандармами. Хіба може таку літературу зрозуміти людина, яка ніколи не відчула, що таке громадська мужність і обов'язок совісті?» [2]

Творчість Євгена Сверстюка прийшла до українського ще радянського читача після тривалих заборон і ув'язнення автора лише на межі 1980 – 1990 років XX століття. Спочатку в періодиці, а потім у низці книг – монографій, збірок есеїв та філософської публіцистики. Загалом період з 1990 по 2014 рік є часом різнопланової активної діяльності Є. Сверстюка вже у вільному обширові. Крім власної творчості, він повертає в українську культуру забуті або умисно спотворені імена та події і явища, без яких неможливо уявити правдиву історію України. За збірку есеїв «Блудні сини України» у 1993 він став лауреатом Державної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Завдяки Є. О. Сверстюку українське літературознавство отримало об'єктивні, звільнені від ідеологічного фальшу, концепції творчих феноменів Т. Шевченка («Шевченко понад часом» Париж 1996), П. Грабовського, Лесі Українки, В. Стуса, В. Симоненка, О. Довженка, М. Гоголя та багатьох інших зумисне «забутих» або прямо заборонених інших митців слова. В 2008 році у ВМА «Терен» вийшла книга «Не мир а меч» (присвячена 80-річчю автора), яка відкрила в українській гуманітарній думці нову царину – духовно-філософську публіцистику, що за своєю силою та образністю не поступається кращим взірцям класичної української полемічної літератури доби Бароко і має ціннісно-смісловий перегук зі Святим Письмом. Впродовж кількох десятиріч після повернення із заслання проводив літературні вечори, присвячені знаковим постаттям вітчизняної і світової культури. Ці творчі вечори продовжили започатковану ним ще у далекі шістдесяті роки традицію. Творець новітніх українських ідей і рецепцій минулого, сучасного та майбутнього вважав їх важливим фактором відродження української духовності.

Наслідком тривалої кропіткої наукової роботи стала захищена вченим у

Мюнхені в Українському вільному університеті докторська дисертація з філософії на тему «Українська література і християнська традиція» під керівництвом професора І.М. Кошелівця. В 1999 році було видано книгу вибраних праць Є. Сверстюка на «На святінадій», що репрезентувала більш, ніж 30-річний його творчий доробок. М.Х. Коцюбинська зазначала: «Доробок Євгена Сверстюка як критика і публіциста – а це доробок значний і якісно, і кількісно – позначений великою внутрішньою сконцентрованістю ідеї. Магістральна ідея – значення духовності у формуванні людини, нації, суспільства, її безсумнівний пріоритету всій ціннісній системі суспільного буття. Нині ця ідея загально визнана – корозія бездуховності, що роз’їдає наше суспільство, надто очевидна. А він починав “лупати скалу” й бити на сполох давно, коли за такої ідеї дорого треба було платити».[1]

Євгену Сверстюку випало відбути 12-річне ув’язнення за літературно-критичні твори «Собор у риштованні», «Іван Котляревський сміється», «Остання сльоза», «З приводу процесу над Погружальським», «На свято жінки» та інші, що поширювалися в самвидаві, а потім публікувалися за кордоном українською, англійською, німецькою мовами.

У 1970 рр. праця «Собор у риштованні» стала небезпечною для радянської влади, адже Є. Сверстюк наважився включитися в дискусію довкола Гончарового «Собору» та ще й зазіхнув «святеесвятих» – устоїсамої системи. Більше того, намагався, «подати відповідь на основні світоглядіві та етичні питання, що постають перед людством у сучасному світі», він порушує «важливі, наболілі питання сучасності, що фактично виходять далеко поза межі проблематики одної країни».[3]

Як зазначає бібліограф і дослідниця творчості філософа Людмила Тарнашинська: «Так Сверстюків есей переростає межі коментаря одного твору й сягає багатьох глобальних проблем. Якщо усвідомити ті цінності, на утвердженні й шануванні яких, за Сверстюком, зможе надійно розвиватися людство (а це родина, рід, народ), стає зрозумілим, яку загрозу системі несло його прагнення повернути нас до джерел. Саме тих джерел, коріння яких

нешадно підрубувалося вірними слугами цієї системи. Тих джерел, яких нам бракує й понині, та чистоту яких він намагався зберегти у наших душах серед розбурханого сьогодення».[4]

Собор осмислювався автором як символ духовності та високості духу. Але водночас Сверстюк розумів: «Собори минулого не можуть бути універсальним “філософським каменем” для нашої молоді. Але вони були і будуть колискою її духовного становлення. Як рідне гніздо, без якого не обходиться жоден птах».[3]

Цей філософсько-літературознавчий есей, який І. Кошелівець називає «одним з кращих (чи не найкращим?) шедеврів есеїстики нашої сучасності», зайого ж словами, написаний поза категоріями оптимізму чи песимізму. Він лише безжально показує найнижчу точку амплітуди піднесенень і падіння, з якої Україні доведеться підводитися, якщо вона спроможеться.

Що ж до довгих років неволі, то табірне життя - це шмат життя поза часом. Пізніше згадував: «Ти входиш в зону смерті й у тій зоні хапаєшся за щось і розбудовуєшся. Це “щось” є суто ідеальний світ. Матеріальний для тебе вже перестав існувати. Якщо ти не схопишся за небо, у тебе нічого немає. Тим небом булавіра в Бога! – саморозбудова».[5]

Перекладав з Шиллера, Гете, Кіплінга, писав поезії – абисягати неба. Багато думав. Пізніше в одному з інтерв'ю кореспонденту газети «День» зізнався: «Письменником мене зробили тюрма і заслання».[6]

А в цей час твори Є. Сверстюка з 1970 р. публікувалися українською, англійською, німецькою та іншими мовами за кордоном: «Собор у риштованні», «Clandestine Essays» (Гарвардський Інститут українознавчих студій, (1976), «Вибране» («Сучасність», Мюнхен, 1979), «Angstistbindich Losgeworden» (вірші Є. Сверстюка, В. Стуса, І. Світличного; Гамбург, 1983), «Острівки приязні. Спільна боротьба в гулазьких умовах: збірник спогадів» («Українське видавництво», Мюнхен, 1983). У жовтні 1983 року повертається із Бурятії в Україну із суворою заборонаю (до речі, це була особиста заборона першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького та голови КДБ УРСР Віталія

Федорчука займатися літературною та творчою діяльністю. Через те змушений працювати столяром на київській фабриці індопошиву №2.

Починаючи 1989 року окремі публікації есеїстики, літературно-критичні та філософські розвідки починають з'являтися у низці літературних журналів та інших літературних видань, але вони ще не мають системного характеру. З 1990 року Євген Олександрович є засновником і до 2014 року і головним редактором Всеукраїнського православного щомісячника «Наша віра». Це видання здобуло авторитет і поширення не тільки в Україні, а й далеко за її межами. Майже в кожному номері друкувалися поетичні, прозові, літературно-критичні та публіцистичні твори Є. Сверстюка. Надрукуватися в «Нашій вірі» - було визнанням в українських духовно-інтелектуальних колах.

Тривалий час есеїстичні роздуми Є. Сверстюка приходили до української громадськості з радіоефіру радіостанції «Свобода». В 2004 році виступи філософа і літературознавця було видано окремою книгою «Євген Сверстюк на хвилях Свободи» (ВМА «Терен» Луцьк). Ці виступи, за загальним визнанням, справили потужний вплив здобуття незалежності і формування засад нової української державності.

Те що багатогранна творчість Є. Сверстюка є не лише явищем української літератури, а й світової, засвідчується промовистим фактом: від 1989 року до 2014 Є. Сверстюк очолював Український ПЕН-клуб. До вісімдесятиліття філософа нагороджено орденом Свободи, почесною нагородою, яку має менша кількість осіб, ніж звання Героя України.

Підсумовуючи сказане. Феномен саду ідей – неодмінна домінанта всієї творчості українського філософа, літературознавця, українознавця, дисидента, що тривалий час за свої переконання у відбував ув'язнення в Сибіру і на Далекому Сході, образ українського саду в різних його вимірах Євген Сверстюк проніс через все своє життя. Від родинних волинських садів, серед яких він народився і зростав, до київських садів – ботанічного саду АН УРСР, де він формувався як вчений під проводом академіка АН УРСР і молодшого брата провідного із «п'ятірного грона неокласиків» - Д. К. Зерова і до насаджених Є. О. Сверстюком садів у Багдарині в Бурятії. Але справжні сади Євгена

Сверстюка розквітли вже в Україні. Ними є омріяна і народжена ним незалежність. Цьому саду Євген Сверстюк присвятив все своє життя.

Література:

1. Коцюбинська М. Крізь велику призму /Сверстюк Є. На святінадій :вибране. Київ, 1999. С. 6–7.
2. Сверстюк Є. Собор у риштованні. [Paris-Baltimore], 1970. – С. 7
3. Сверстюк Є. Собор у риштованні. [Paris-Baltimore], 1970. – С. 8
4. Л. Б.Тарнашинська ; наук. ред. / Євген Сверстюк :біобібліогр. покажч. Київ, 2017. – с 15.
5. Луцький Ю. Листування з Євгеном Сверстюком. Балтимор-Торонто, 1992. С. 29–30.
6. Євген Сверстюк: «Письменником мене зробили тюрма і заслання» / День. 1999. 11 лип. С. 7.

УДК 712.3(477.46):929.73(438+477)

УМАНСЬКИЙ ДЕНДРОЛОГІЧНИЙ ПАРК СОФІЇВКА – СПІЛЬНИЙ ШЕДЕВР ПОЛЬСЬКОГО Й УКРАЇНСЬКОГО ГЕНІЇВ

Nisiewicz Przemyslaw (Gorzow Wielkopolski, Rzeczpolita Polska),

Рибчак В. І. (м. Умань),

Ямчук П. М. (м. Умань)

Постановка проблеми. В пропонованій увазі читачів науковій розвідці зосередимось на системному вивченні базисних диспозицій, що вказують на органічне єднання феномену творення Софіївки українськими й польськими митцями. У виданій до ювілею доктора біологічних наук, професора, академіка Національної Академії Наук України І. С. Косенка – хранителя традицій і, водночас, активного творця новітньої історії одного із семи чудес України – спільній книзі польських і українських вчених – дослідників різних аспектів

понад двохсотлітнього буття парку Софіївка міститься повномасштабний комплекс ідей та аксіологічних візій, що визначають ті вектори, за якими, за філософсько-метафоричним словом Докії Гуменної, «минуле пливе в прийдешнє». Так само, заслуговує на аналітичну увагу й художньо-образне відтворення в польській літературі й українських перекладах образу Софіївки як особливої семіосфери, що в них органічно єднаються культурні феномени українського й польського геніїв, засновані на інтерпретаціях античної міфології. Вартісна зі світоглядного й суто поетичного погляду поема відомого польського автора С.Трембецького, перекладена Ольгою Петрівною Діденко досі становить *terra incognita* для дослідників не лише польської й української літератури, а й для вчених, що вивчають увесь багатовимірний обшир польсько-українських взаємин і культурологічних інтерпретацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою, пов'язаною з усім ціннісно-смысловим дискурсом всеосяжного вивчення уманського дендрологічного парку Софіївка як спільного шедевр польського й українського творення займалися у сприятливі й несприятливі до таких досліджень часи класики українознавства й європейської за духом і спрямуванням гуманітарної думки. Зосібна – Н.В.Суровцова, О.П.Діденко, Г.Ю.Храбан, М.Л.Комарницький, дотично – В.А.Стефанович та багато інших, ще й досі невідомих в духовно-інтелектуальному обширові ХХІ віку дослідників, імена яких ще належить встановити, а їхні праці актуалізувати в новітньому соціально-гуманітарному європейському дискурсі. В сучасності феномен парку Софіївка масштабно вивчає наукова школа академіка І.С.Косенка, до якої належать фахівці з різних – природознавчих і гуманітарних галузей і спеціалізацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з викладеного вище, дослідження, а власне кажучи – сам процес вивчення певного культурного феномену, а особливо – такого масштабного, яким є феномен парку Софіївка не може бути явищем обмеженим рамцями суто наукового дискурсу. Воно є й *неодмінно* повинно бути явищем мультикультурним.

Таким, що об'єднує різні семіосфери. У досі належним чином не актуалізованому перекладі, здійсненому Ольгою Петрівною Діденко поетичного твору польського митця слова С.Трембецького під назвою «Софіївка» містяться такі натхненні строфи, мовлені від імені античного бога Купідона на адресу будівничого Софіївки:

В честь мою з її ім'ям дивний сад тут буде,
Щоб віки красу й любов шанували люди.

Дивний сад збудуєш ти, з власної охоти,
Водограї і мости, й таємничі гроти.

Сам накреслю тобі шлях власною стрілою
(В незвичайний спосіб той уживаю зброю)

Тут ось, де в амфітеатрі з'єднуються гроти,
Побудуй оселю ти годівниці Флорі,

Що прекрасна навесні щедра, плідна в осінь,
Хай коринфська колона храм її підносить.

Там, де будеш тішитись зі своїми дітками,
Звесели розкішний вид білими хатками.

Далі, роби як знаєш, лиш постав спереду,
Постать Мінерви, твого опікунки роду,

Що звияжні ви в бою, найзначніші в раді,
Цим завдячуєте ви Афіні-Паладі.

Щоб завжди удачу мав в ловах-полюванні,
Побудуєш водозбір – дзеркало Діані...
І між ними збереглись свято та угода.
Так зросла Софіївка – чар та прохолода. [1, С. 113]

Ясна річ, що цей одухотворений переклад О. П. Діденко осяйної поеми польського митця слова про Софіївку матиме велику кількість літературознавчих, полоністичних, українознавчих, суто філологічних (славістичних – у першу чергу) інтерпретацій, але в будь-яких інтерпретаціях залишатиметься, на наше переконання, головне. Єдність польського й українського розуміння античних джерел як питомого базису філософії софіївського паркотворення. А ще – ясно пов'язана з цим універсумом – вишина й подвижництво духу. Слід окремо наголосити, що переклад поеми С.Трембецького Ольга Петрівна Діденко здійснила в добу тоталітаризму, актуалізуючи небажану на той час історичну правду про співтворчість поляків та українців у рідному для обох народів аксіологічному європейському та євроцентричному культурному просторі.

Поезія і творення новітніх смислів, втілених у системах художніх образів невіддільні одне від одного. Філософія садово-паркового мистецтва й повсякденне творення буття парку, а *особливо* такого *особливого* як Софіївка, так само невіддільні одне від одного. Осмислюючи не лише поетично-метафоричні, явлені у вище наведеному перекладі поеми С.Трембецького «Софіївка» ідеї не маємо жодного права оминати концептуально-філософське розуміння паркотворення, що їх пропонує академік І.С.Косенко.

Як сучасний класик теорії й практики садівництва і паркобудівництва, як один із новітніх українських мислителів, що послідовно вивчає саму сутність філософії парків як однієї зі знакових цивілізаційних семіосфер, академік І.С. Косенко привертає увагу до найбільш значущих ліній і точок перетину польського й українського геніїв у творенні Софіївки. І – вже на науковому, а не на художньо-образному рівні розглядає і ретельно вивчає античну основу

філософсько-буттєвого феномену Софіївського парку. Такий перетин ідей вказує на *актуальність* нашої студії. В статті «Матеріалізація образів гомерівської «Одісеї» в паркових композиціях «Софіївки» як вершина геніальності Л.Метцеля» вчений зосереджує увагу на наступних концептуальних диспозиціях, які, на наш погляд, слід якомога масштабніше актуалізувати в сучасному соціально-гуманітарному дискурсі.

Важливою, не лише для українських (уманських – зосібна, оскільки вивчають феномен рідного краю, його духовні й культурні первні й джерела, самотність та ідентичність) краєзнавців, а й усіх фахівців, що займаються польсько-українськими багатосотлітніми культурними зв'язками є наступна констатація з філософсько-краєзнавчої розвідки вченого: «стало надбанням українських і польських істориків, що автором топографічного і архітектурного проекту, а також керівником усіх робіт будівництва був талановитий польський артилерійський офіцер... Л.Метцель».

Спираючись на потужний історичний та історіографічний базис академік стверджує: «Давно минув час, коли з сторінок українських газет і журналів, інших періодичних видань зникли полемічні дискусії: «Хто був справжнім будівничим «Софіївки» - Л.Метцель чи кріпак Заремба?». Стаття відомого в Україні... історика Г.Ю. Храбана «Перший архітектор «Софіївки», надрукована в Українському історичному журналі в 1971 році на основі архівних матеріалів розвінчала міф про українського кріпака Зарембу, якого в 30-ті й повоєнні роки минулого століття голослівно перетворили в геніального зодчого «Софіївки». Сьогодні стало загальновідомим надбанням українських і польських істориків, що автором топографічного і архітектурного проекту, а також керівником усіх робіт будівництва був талановитий польський артилерійський офіцер... Л.Метцель» [2, с. 49]

На наше переконання, вже сама констатація істини про те, що першобудівничим Софіївки став «талановитий польський артилерійський офіцер... Л.Метцель» свідчить не лише про критичний підхід вченого до осмислення минувшини, тим більше – процесу творення однієї з перлин

світової культури й садово-паркового мистецтва зокрема, а й засвідчує незаангажованість науково-теоретичного підходу в такому осмисленні. Як відомо, засновник німецької класичної філософії Імануїл Кант вимагав від творців філософії й науки саме такого, критичного – відсторонено-об'єктивного, не заангажованого у різні, близькі чи далекі світоглядно, семіосфери погляду на явища, речі й обставини. Славнозвісна кантівська рефлексія – явище саме цього аксіологічного порядку.

Об'єктивно-критичний підхід також, а це не менш важливо, завжди призводить до звільнення процесу наукового пошуку й знання від ідеологічних чи ідеологізованих симулякрів. Академік І.С.Косенко не випадково зосереджує увагу на поданому українським істориком ХХ століття Г.Храбаном, ще в часи розквіту комуністичної ідеології, а саме в 1971 році, концепті, коли не «український кріпак» Заремба, а саме «польський талановитий офіцер» Л.Метцель визначається як автор концепції Софіївського парку. Звільнення свідомості сучасників та прийдешніх поколінь від тоталітарних ідеологем минувшини, особливо, коли їхні творці прагнули намертво пов'язати утворені ними стереотипи класової ворожнечі («кріпак Заремба» проти «офіцера Метцеля») зі стереотипами національної ворожнечі («український кріпак Заремба» проти «польського архітектора Метцеля») є тим якісним «проривом горизонту сподівань», як його визначали в ХХ столітті філософи-феноменологи, що повернув на справжнє місце імена, персоналії й просто – історичну правду. Повернув, не зважаючи на лукаві прив'язування напів-істини до напів-олжі. «Міф про українського кріпака Зарембу, якого в 30-ті й повоєнні роки минулого століття голослівно перетворили в єдиного зодчого «Софіївки», на який вказує академік І.С. Косенко – саме з таких міфів тоталітарної минувшини.

З ціннісно-сміслового погляду не можна оминути увагою й те, що Людвіг Метцель, як цілком точно зазначає вчений, у творенні образів Софіївки: «бачив перш за все образи Гомерівської «Одісеї». [2, с.50] Дослідник детально й, головне – ґрунтовно – подає образи античної міфології та їхню

інтерпретацію в аксіологічному універсумі Софіївки від минулого – через сьогодення – до майбутнього. Й справді: кожен, хто принаймні раз побував у всесвітньовідомому парку не міг не зауважити, не міг не осмислити єднання творчості його фундаторів із античною міфологією, про що ми згадували вище, міркуючи про переклад поеми С.Трембецького О.П.Діленко. Акад. І.С.Косенко зазначає: «Досліджуючи походження назви гроту «Горішок» ми... були впевнені, автори парку, будуючи його, втілювали і нього зовсім інший зміст. На нашу думку, перед нами грот кіклопа Поліфема. В підтвердження цього припущення тут і острівець, який буде перед нами, якщо перейдемо на дерев'яний місток у Темпейській долині і повернемося лицем до Великого водоспаду та Площі зборів. Далі розкидані великі валуни, що нагадують похмурі гори, де окремо по глибоких печерах живуть кіклопи, які живуть самі по собі, дикі і непривітні, не визнаючи ніяких законів, не шануючи навіть олімпійських богів. Ми не будемо тут описувати всі деталі перебування Одиссея в гроті Поліфема, але безперечним доказом задуму автора в відтворенні образу саме цього гроту є той загострений видовжений камінь, що нагадує величезну кіклопову палицю, яка лежала біля кошари. Від тієї ломаки Одиссей відтяв чималий кусок і звелів своїм друзям загострити з одного краю та засмалити на вогні. Як відомо по міфу, цим кілком Одиссей потім виколов єдине око Поліфема. Перейдіть місток, поверніть вліво, підійдіть до водоспаду р. Стікс, яка ховає далі свої води серед безчисленних каменів, поверніться ще раз вліво і прямо перед вами буде лежать гранітний Одисеївський загострений кілок, а далі ви побачите безліч різноманітних гротів, в яких жили кіклопи. *Звідси добре видно і грот Локотек, про який згадував С.Трембецький.*» (курсив наш. Автори) [2, с. 52]

Підсумовуючи сказане. Автор «топографічного і архітектурного проекту», «керівник усіх робіт будівництва» всесвітньовідомого *українського* парку *поляк* Л.Метцель діяв у співтворчості разом із українськими зодчими – творцями «Уманського дива», взявши за основу філософії й естетичної концепції парку античну міфологію та засновану на ній класичну старогрецьку

поезію, які відомий французький філософ-постмодерніст Поль Рікер вважав основою всієї європейської цивілізації. В цьому ж семіотичному дискурсі перебували автор поеми «Софіївка» С. Трембецький та перекладач його поеми – визначна українська поетеса, уманка О. П. Діденко. Вони створили, а ми надалі творитимемо особливу спільну україно-польську й польсько-українську семіосферу, у якій всесвітньовідомий парк Софіївка став шедевром співтворчості, справді європейським за масштабом і значенням символом нашого спільного мистецтва.

Література:

1. Трембецький С. «Софіївка». Поема. Переклад з польської О.П. Діденко// у кн. «Треба слово сказати, заповітне, єдине...». – Умань. Видавничо-поліграфічний Центр «Візаві» - 2017 . – С. 116-118.
2. Косенко І.С. Матеріалізація образів гомерівської «Одісеї» в паркових композиціях «Софіївки» як вершина геніальності Л.Метцеля //Міжнародна наукова конференція «Сади Чарториських». м.Умань.9-13 липня 2000 року. – Warsawa. С.49-54.

УДК 004.9+37.01

ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ

Очеретенко Л. Ю. (м. Умань)

Перехід сучасного суспільства до інформаційної епохи висуває в якості однієї з основних задач, що стоять перед системою природничої освіти, задачу формування основ інформаційної культури майбутніх фахівців. Це сприятиме розвитку їх професійного світогляду. Реалізація цієї задачі не можлива без включення інформаційного компонента в систему профільної хімічної, хіміко-біологічної освіти. В сучасних умовах потрібно підготувати студента до швидкого сприйняття й обробки інформації, яка надходить, успішно

її відображати і використовувати. Кінцевим результатом впровадження інформаційних технологій в процес навчання є оволодіння студентами комп'ютером як засобом пізнання процесів і явищ, що відбуваються в природі і застосовуються у практичній діяльності.

Педагогічна доцільність використання комп'ютера в начальному процесі визначається педагогічними цілями, досягнення яких можливо тільки за допомогою комп'ютера, тобто – завдяки його можливостям.

При навчанні хімії найбільш природним є використання комп'ютера, виходячи з особливостей хімії як науки. Наприклад, для моделювання хімічних процесів і явищ, лабораторного використання комп'ютера, комп'ютерної підтримки процесу викладання навчального матеріалу, контролю його засвоєння. Моделювання хімічних явищ і процесів на комп'ютері необхідно, насамперед, для вивчення явищ і експериментів, які практично не можливо показати в лабораторії, але вони можуть бути показані за допомогою комп'ютера. Це має велике пізнавальне і світоглядне значення. [1]

Використання комп'ютерних моделей дозволяє розкрити істотні зв'язки досліджуваного об'єкта, глибше виявити його закономірності, що, у кінцевому результаті, веде до кращого засвоєння матеріалу. Студент може досліджувати явища, змінюючи параметри, порівнювати отримувані результати, аналізувати їх, робити висновки. Наприклад, задаючи різні значення концентрації реагуючих речовин (у програмі, що моделює залежність швидкості хімічної реакції від різних факторів), студент може простежити за зміною обсягу газу, що виділяється і т. ін.

Другий напрямок використання комп'ютера в навчанні хімії – контроль і обробка даних хімічного експерименту. Наприклад, комплект комп'ютерів і програм для них, різних датчиків і лабораторного устаткування, дозволяє проводити різні експерименти хімічного, хіміко-фізичного, хіміко-біологічного напрямку. Таке використання комп'ютера корисно тим, що прищеплює студентам навички дослідницької діяльності, формує пізнавальний інтерес, підвищує мотивацію, розвиває наукове мислення, формує світогляд.

Інший напрямок використання комп'ютера в процесі навчання хімії – програмна підтримка курсу. Сучасний інформативний простір, нові комп'ютерні технології дозволяють по-новому вести наукові дослідження. Виникають нові технології спілкування вчених, де пізнавальна, творча та навчальна діяльність має мережевий, колективний характер. Перехід від егоцентричної позиції до розуміння ролі і значення інших дослідників, інших способів мислення та наукового бачення є важливим етапом психологічного розвитку вченого, у тому числі – дослідника природи. Виховуючи майбутнього спеціаліста, необхідно виховувати його толерантність до інших точок зору, інших позицій. Колективна діяльність багатьох дослідників, особливо молодих, які готові критикувати, видозмінювати гіпотези, відіграють вирішальну роль в пошуку істини, перевірці теорій. Критичні колективні дискусії в мережах є необхідним елементом сучасного наукового пошуку.

Мережеві спілкування дослідників слугують підготовці принципово нових поколінь спеціалістів. Прикладами такого спілкування є сервіси Web 1.0, Web 2.0. Це сучасні засоби комунікації, програмне забезпечення, що підтримують групові дослідницькі взаємодії нового типу. Вони включають персональні дії учасників, та їх комунікації, записи, нові ідеї, повідомлення, анотування текстів, використання відеосервісів, моделювання об'єктів, обмін повідомленнями та інше. Мережеві спілкування з обміну науковою інформацією відкривають нові можливості в дослідницькій діяльності щодо пошуку конкретних даних, програм, текстів, відеофрагментів. Розширюється поле для міжнаукового, міжгалузевого, міжнародного співробітництва. За допомогою багатофункціонального пристрою «iPhone» можна використовувати сервіси життєвих повідомлень та з'єднань: Microsoft Exchange, Apple Mac Mail, AOL Mail, Googl C-mail та інші. Це дає можливість проводити якісно нові дослідження на основі повного доступу учасників до аудіо, відеографічної та текстової інформації. Новий девайс телефона – комунікатора «iPhone» вже використовується для створення мультимедійних навчальних курсів.

Мережеві спілкування в перспективі сприятимуть прагненню до колективної творчості. Заради оптимального результату будуть поступово відходити в минуле традиційні негативні прояви конкуренції в науковому середовищі. Пріоритетами стануть інтелект, саморозвиток, розкриття власного творчого потенціалу заради колективного успіху.

У зв'язку з цим, усі програмні засоби, ще використовуються для комп'ютерної підтримки процесу вивчення хімії, можна розділити на групи:

- довідникові посібники по конкретних темах;
- рішення розрахункових і експериментальних задач;
- організація і проведення лабораторних робіт;
- контроль і оцінка знань.

Стосовно до навчання хімії поряд з підвищенням мотивації навчання за рахунок використання комп'ютера, підвищення рівня індивідуалізації навчання і можливості організації оперативного контролю за засвоєнням знань, комп'ютерні технології можуть бути ефективно використані для формування основних понять, необхідних для розуміння мікросвіту (будова атома, молекул), таких найважливіших хімічних понять як «хімічний зв'язок»; при вивченні високотемпературних процесів, реакцій з отруйними речовинами (галогенами), тривалих за часом хімічних дослідів (гідроліз нуклеїнових кислот) тощо. Серед різних типів програмних засобів особливо виділяються ті, у яких використовуються комп'ютерні моделі. Застосування комп'ютерних моделей дозволяє не тільки підвищувати наочність процесу навчання й інтенсифікувати його, але й кардинально впливати на світогляд студента.

Вивчаючи хімію, студенти можуть застосувати моделювання при вивченні будови атомів, типів хімічного зв'язку будови речовини, теорії електролітичної дисоціації, механізмів хімічних реакцій, стереохімічних уявлень і т. д.

Моделі використовуються в тих випадках, коли немає можливості за якимись причинами здійснити лабораторні роботи в реальних умовах і немає можливості в реальності познайомитися з досліджуваними технологічними процесами [2].

Великі можливості для розвитку професійного світогляду студентів надає використання Інтернету у навчальному процесі. Досвід роботи показує що застосування Internet-технологій відкриває принципово нові можливості для пізнавальної і творчої самореалізації студентів. Використовуючи Інтернет, студенти одержують розширений доступ до цікавлячої їх інформації. Вони самостійно або консультуючись з викладачем, розшукують повідомлення тієї чи іншої тематики.

Робота в Інтернеті дозволяє кожному учаснику освітнього процесу успішно включитися в єдиний освітній простір. [3]

Сучасний інформативний простір, нові комп'ютерні технології дозволяють по-новому вести наукові дослідження. Виникають нові технології спілкування вчених, де пізнавальна, творча та навчальна діяльність має мережевий, колективний характер. Перехід від егоцентричної позиції до розуміння ролі і значення інших дослідників, інших способів мислення та наукового бачення є важливим етапом психологічного розвитку вченого, у тому числі – дослідника природи. Виховуючи майбутнього спеціаліста, необхідно виховувати його толерантність до інших точок зору, інших позицій. Колективна діяльність багатьох дослідників, особливо молодих, які готові критикувати, видозмінювати гіпотези, відіграють вирішальну роль в пошуку істини, перевірці теорій. Критичні колективні дискусії в мережах є необхідним елементом сучасного наукового пошуку.

Мережеві спілкування дослідників слугують підготовці принципово нових поколінь спеціалістів.

Мережеві спілкування в перспективі сприятимуть прагненню до колективної творчості. Заради оптимального результату будуть поступово відходити в минуле традиційні негативні прояви конкуренції в науковому середовищі. Пріоритетами стануть інтелект, саморозвиток, розкриття власного творчого потенціалу заради колективного успіху.

Література:

1. Макаренко І.А. Використання комунікативних технологій на заняттях з

хімії та біології. URL: <http://timso.koippo.kr.ua/hmura10/vykorystannya-informatsijno-komunikatsijnyh-tehnolohij-na-urokah-himiji-ta-biolohiji/>

2. Intel Навчання для майбутнього. – К.: Видавництво «Нора-прінт», 2008. 57с.

3. Карпенко С.Г., Попов Х.В. Тарнавський Ю.А. Інформаційні системи і технології: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2004. 192 с.

УДК 338.43+34

ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ У ВИЩИХ АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ

Поліщук О. А. (м. Умань)

Постановка проблеми. Актуальність проблеми професійної підготовки фахівців, у тому числі економічного напрямку, окреслено в державних нормативних документах України в галузі освіти: законах «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічні детермінанти досліджено і викладено у працях Н. Бібік, І. Бежа, О. Дубасенюк, В. Краєвського, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, О. Пометун, О. Овчарук, О. Локшиної, О. Савченко, Л. Таращенко та ін.). Проблемам компетентнісного підходу у вищій освіті, питанням застосування компетентнісного підходу у формуванні майбутніх фахівців, характеристиці компетентності в освітніх системах зарубіжних країн, виникненню компетентнісного підходу та етапам його становлення в освіті присвятили свої роботи вітчизняні та зарубіжні науковці: А. Бермус, В. Байденко, Н. Бібік, А. Болотов, Ф. Вайнерт, І. Зимня, Дж. Равен, В. Сєріков, А. Сластьонін, О. Хуторський та ін.

Отже, **метою статті є** - розкриття педагогічних детермінантів процесу формування правової компетентної майбутніх менеджерів аграрної галузі.

Виклад основного матеріалу. Педагогічний важіль визначених принципів навчання і виховання детермінований відповідністю змісту педагогічного процесу сучасним і прогнозованим тенденціям розвитку науки в аграрній галузі.

Конкретизуємо специфічні принципи процесу формування правової компетентності майбутнього менеджера аграрної галузі в умовах університетської освіти. Зокрема, універсальність, як принцип, що актуалізує особливу вимогу до осмислення процесу підготовки майбутнього фахівця аграрної сфери. Ця вимога ґрунтується на багатоаспектному предметному змісті професійної підготовки та універсальності ролі менеджера, яка обмежена параметрами змісту тих правових проблем, які має клієнт, а також можливостями їх вирішення.

Своєрідність гуманітарного знання фундаментально вивчена М. Бахтінім [1]. Дослідник відзначає, що особливий сенс гуманітарного знання полягає в тому, що воно найбільш повно пізнає самоцінність людини, її соціокультурну реальність. До того ж, принципового значення набуває виконання вимоги: наскільки студент усвідомлює продуктивним, з точки зору професійної місії, втручання тільки правокомпетентного спеціаліста.

Існує думка, що діалог – «це досвід встановлення відносин, які сприяють взаємозбагаченню, саморозвитку та самоврядуванню, досвід установки цілісності людини». Вибираючи шляхи реалізації педагогічної умови, нами широко використовувався прийом – «логіки діалогу з Г. Гегелем», а також практико-орієнтований підхід, розроблений І. Бехом, де закладено алгоритм виховання культури дискусій [2].

Аналіз наукової літератури в аспекті співвідношення таких понять, як «розвиток», «формування», «становлення» свідчить про їх близькість, але різницю за змістом. Зокрема, поглиблений психологічний аналіз зазначених понять, здійснений В. Давидовим, що сприяв поглибленню нових уявлень і їх співвідношень. Вчений переконливо доводить, що формування особистості не виключає прояву нею активності, власної орієнтовно пошукової діяльності,

проте рівень її здійснення має бути визначений, наприклад для студента, педагогом вищої школи «згідно історично доведеного зразка» [4]. Сучасна педагогічна наука визнає формування одним із різновидів розвитку, а властивістю є зміна якості під впливом зовнішніх факторів.

Модельне уявлення про процес формування правової компетентності майбутнього фахівця дозволяє не тільки спиратися на його структурно-компонентний склад, критерії та показники його прояву, а й окреслити поле функціонування - педагогічні умови, що сприяють результативності.

Починаючи з часів І. Канта, коли філософ помітив взаємозв'язок понять «причина» і «умова», тривають дискусії щодо змісту, який доцільно вкладати в поняття «умова». На думку С. Курлянд, коли явище викликає інше явище то воно є причиною; а коли явище взаємодіє з іншим або іншими в процесі розвитку цілого до якого воно належить – воно є фактором; коли ж явище обумовлює існування іншого – є умовою [5].

Довідкова література з цього питання конкретизує поняття «умова» в контексті категоріального апарату певної наукової галузі. Так, філософія розглядає тотожними поняття «умова» і «вимога». При цьому трактує філософську категорію «умова» як те, від чого залежить щось інше, вагомий компонент комплексу об'єктів (речей, їх склад, взаємодія), за наявності яких «слід існування даного явища» [6].

Поняття «універсальність» відрізняється широтою смислових значень, багатогранністю аспектів, що складають його сутність, що співзвучне з висловом А. Макаренка про те, що «людина не виховується частинами». У зазначеному контексті даний принцип вимагає:

- усвідомлення на рівні переконань цілісності соціальної дійсності, здатності майбутнього фахівця передбачати можливі фактори, що обумовлюють існування у клієнтів правових проблем, а також прогнозування можливої особистісно-професійної придатності;

- вироблення цілісного бачення діяльності особистості, її самооцінки, визнання і усвідомлення цілісності індивідуальності клієнта, де менеджер

набуває винятково важливої здатності до «вростання» в суть правових проблем;

- актуалізації потреби в особистісно-професійному самовдосконаленні майбутніх фахівців, які представляють «професію захисту» через залученість в різноманітну діяльність за різними напрямками її здійснення: правова профілактика, правові послуги, правова допомога, правове обслуговування. До того ж, менеджер виконує різнопланові професійні ролі захисника, адвоката, посередника-помічника, носія соціальної справедливості, консультанта, організатора правомірної поведінки клієнта, аніматора, експерта соціальних дій. Таким чином, реалізація принципу універсальності в розрізі всіх вимірювань професійної ролі менеджера, його правова компетентність набуває значення методологічного орієнтира в побудові моделі освітнього процесу в аграрних вищих навчальних закладах.

Контекстуальність служить важливим принципом професійної підготовки майбутнього менеджера. Це мотивовано наступним: по-перше, своєрідністю професійної ролі фахівця, пов'язаної з конкретною ситуацією клієнта; неповторністю правових питань, що виникають і потребують вирішення фахівцем, для конкретного клієнта; по-друге, різноплановістю обставин, що викликають появу соціально-правових проблем клієнта, обумовлюють обґрунтований характер правого втручання фахівця, а це актуалізує важливість отримання магістрами досвіду вирішення соціально-правових завдань, ситуацій. Однак, при вирішенні різних практико-орієнтованих навчальних завдань використовуються різноманітні ресурси в зазначеному контексті, тому виникає проблема педагогічно доцільного їх відбору у процесі фахової підготовки.

Методологічні орієнтири, що були покладені нами в основу вивчення феномена «правова компетентність», і дослідження своєрідності процесу формування зазначеної особистісно-професійної якості майбутнього менеджера на етапі його професійної підготовки в аграрних вищих закладах, зумовили пошук сукупності тих педагогічних умов, за яких можливе прогнозування

стійких позитивних результатів. Конкретизуємо педагогічно обґрунтовану сукупність визначених нами педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх менеджерів аграрної галузі.

Усвідомлення майбутніми фахівцями на рівні переконань професійної значущості власної правої компетентності в успішному виконанні правової діяльності. Домінуючими шляхами реалізації визначеної педагогічної умови були: актуалізація гуманітарного знання в процесі засвоєння студентами нормативних навчальних дисциплін; накопичення первинного досвіду і ціннісне ставлення до правозахисної і правореалізаційної роботи в практико-орієнтованих видах навчально-пізнавальної діяльності менеджерів. Мова йде про інтерактивні форми засвоєння ними суті гуманістичних ідей на різних етапах розвитку. Як вважають деякі практики вищої школи і вчені (В. Головчук, І. Голубович, А. Чернецька та ін.), викладання гуманітарних дисциплін у вищій школі має спиратися на такий імператив: розглядати разом зі студентами історію ідей, концепцій, теорій як «особистісну драму, яка розігрується в конкретній історичній ситуації». До того ж існує думка (Л. Дротянко), що розбіжності між фундаментальним і прикладним в науці багато в чому є відносним – за рахунок фундаментальних дисциплін наукова думка «йде ніби вглиб», а за рахунок прикладних – «вшир».

Висновки. Розкриваючи педагогічні детермінанти процесу формування правової компетентної майбутніх менеджерів аграрної галузі, ми спиралися на методологічно ціннісне положення про важливість окреслення і функціонального аспекту модельного уявлення, прогностичності розробленої експериментальної моделі процесу, що досліджується.

Література:

1. Бахтин М. М. Философия культуры XX века. Санкт-Петербург, 1991. Вып. 1. 128 с.
2. Бех І. Д. Гідність як духовний геном особистості. Педагогіка і психологія. 2009. № 1. С. 76-89.

3. Боришевський М.Й. Психологічні детермінанти особистісної саморегуляції поведінки / Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні, 1992-2002 рр.: 36. н. праць до 10-річчя АПН України. Академія наук України. Ч. I. Харків: ОВС, 2002. С. 516-527.

4. Давыдов В. В. Соотношение понятий «формирование» и «развитие» в психологии . Обучение и развитие. М. : Просвещение, 1986. С. 35-40.

5. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності. Одеса, 1995. 160 с.

6. Философский энциклопедический словарь / Под ред. С. С. Аверинцева и др. – 2-е изд. перераб и допол. М.: Советская энциклопедия, 1989. 815 с.

УДК 130.31:140.8

ДУХОВНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ СМИСЛИ

Предко О. І. (м. Київ)

В сьогоднішньому динамічному, глобалізованому світі, який зазнає все нових і нових трансформацій, де людина нерідко відчуває себе незатишно і невпевнено, особливо зростає інтерес до питань про сенс і цілі її життя, світоглядні орієнтири та перспективи подальшого існування. В цьому контексті людство все настирливіше шукає шляхи збереження людини, які б ґрунтувалися на нових духовних підвалинах розвитку, на тих екзистенціалах, які б стали одним із стрижневих чинників її ціннісно-смислової сфери буття. Тому й зрозуміло, чому життєвий світ, розширившись за межі життя людини та переставши бути «домівкою» її буття, гостро актуалізує проблему духовності людини, яка б спроможна була протистояти антропологічній деструкції.

У сучасній соціально-філософській та релігієзнавчій літературі, при всьому розмаїтті підходів до дослідження проблем духовності, немає єдиної і цілісної картини концепції духовного; хоча певні аспекти даної проблематики

знаходять своє відображення в багатьох роботах. Найбільш успішно проблема духовності розробляється і отримує відповідну експлікацію в контексті розкриття таких смислових нюансів: категорії «свідомість» (В. Зінченко, А. Іванова, І. Кон, О. Леонтьєв та ін.); віри і переконання, віри-надії-любові як ціннісно-смислової перспективи людського існування (Р.Грановська, Н.Одохівська, В.Шинкарук та ін.), людиномірності (В.Андрущенко, В.Кремінь, С.Кримський, В.Федотова та ін.); релігійності, її релігієзнавчих аспектів (Т.Гаврилюк, А.Колодний, І. Петрова, Д.Предко, Л.Филипович та ін.).

Таким чином, феномен духовності вивчається досить широко. Проведений короткий огляд дозволяє зробити висновок, що в даний час дослідники досягли певних результатів у вивченні феномена духовності. Однак на сьогодні немає єдиної цілісної концепції духовності і, як наслідок, багато важливих питань проблемного поля духовності залишаються поза увагою дослідників. Тому метою статті є з'ясування сутності духовності, основних її смислових вимірів.

Слово «духовний» в літературних джерелах, повсякденному житті частіше вживається з точки зору явища, що стосується внутрішнього світу людини. На повсякденному рівні частіше зустрічаються апеляції до концепту «душа» (наприклад, душа болить, страждає, переживає, любить і т.п.). В етимологічних словниках [1] зазначено, що термін «духовний» походить від своєї першооснови, слова «дух» у значенні «дихання». Таке тлумачення орієнтує на «внутрішній», замкнутий «в собі» світ людини. Відтак, феномен «дух», з одного боку, вживається в значенні душі людини як внутрішньої його сутності, джерела «дихання», з якого воно виходить, а з іншого - вказує на його функціональні прояви.

Відомий український філософ С. Кримський доволі влучно розкриває духовність, наділяючи її статусом принципу, завдяки якому відбувається самопобудова людини, конституювання її ціннісного ядра, моральнісних настанов та пріоритетів. «Духовність – це здатність переводити універсум зовнішнього буття до внутрішнього всесвіту особистості на етичній основі,

здатність створювати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується самототожність людини, її свобода від жорстокої залежності перед ситуаціями, які постійно змінюються. Духовність, врешті-решт, призводить до свого роду смислової космології, що поєднує образ світу з моральним законом особистості» [2, с. 23]. Відтак духовність є тим чинником, завдяки якому долається егоцентризм, здійснюється вихід за межі суто особистісного, коли неможливе стає можливим. Саме духовність допомагає знайти сенс життя, а в періоди криз, катастрофічних епох, через колосальні духовні зусилля забезпечує моральне виживання. Зазвичай особливе місце серед буттєвих ситуацій займають граничні, кризові, унікальні ситуації, коли людина гостро відчуває або всю хиткість, ризикованість власного існування, або, навпаки, невідповідність свого місця в житті.

На думку Р. Худа, Б. Хілла та Б. Спілки[3, р.11] духовність є багатовимірним поняттям, що включає в себе особистісний і суб'єктивний вимір та не потребує інституційної структури. Причому духовна особа глибоко заклопотана ціннісними зобов'язаннями. Однак духовність, включаючи релігійність, може ідентифікуватися і як нерелігійна духовність.

Проблема духовності тісно пов'язана з рівнем розвитку душевного життя, культури почуттів, в якій відображається психічний устрій людини, її чуттєве сприйняття себе, інших, світу загалом. Цілком погоджуємося з В.Федотовою, яка ставить питання про взаємозв'язок бездуховності з бездушністю. «Ми звикли до критики бездуховності, проте чи ми усвідомлюємо в значній мірі те, що підґрунтям для її проростання є бездушність, суспільно не розвинута чуттєвість, елементаризм почуттів, їх зведення до невирощених і неочищених життєвих потягів, так само як (на іншому полюсі) відмова від них, аскетизм, святенництво?»[4, с.51]. Отже, бездушність є передумовою бездуховності, тобто нерозвиненість душі, чуттєвих переживань нерідко спричиняє нерозвиненість в сфері ціннісних орієнтацій.

Для нас найбільш повним є таке розуміння духовності, при якому відбувається інтеріоризація і екстеріоризація моральних цінностей і духовних

елементів культури в життєтворчості особистості. Сенсоутворювальним стрижнем духовності є її ціннісно-сміслове наповнення, яке синтезує морально-етичні, інтелектуальні (когнітивні) і художньо-естетичні начала. Загалом, пріоритетним у структурній ієрархії духовності є моральнісно-етичне начало, яке виступає в якості індикатора, що визначає наповненість соціального і індивідуального буття, оскільки мораль є одним з головних механізмів не тільки регулювання відносин, а й «одухотворення» людини, від якого залежить її певний екзистенційний досвід.

Екзистенційний досвід, являючись складовою, власне, людського, культурного буття індивіда, вносить певні корективи у його внутрішній світ. І навіть якщо переживання викликані зовнішньою для суб'єкта подією, вони редукуються саме до цього переживання і відчуття. Однак людина відчуває, переживає, проживає не просто психічно реагуючи на зовнішні подразники, не просто занурюючись в стихію пам'яті або сну, але робить це відповідно до культурних зразків, ціннісних архетипів. «Екзистенціальний досвід - не просто сукупність переживань, але їх особлива цілісність, продукт обробки, розшифровки, розплутування, які кожен раз приводять до нового рубежу особистісної зрілості і пов'язаним з нею прийняттям складнощів долі»[5, с.67]. Таким чином, екзистенційний досвід треба розуміти не стільки як горизонтальне сполучення його елементів, але як проекцію в майбутнє, як проекцію шляху, подорожі. Найяскравіше «код духовності» рокивається в пограничних ситуаціях, в яких особистість, здійснюючи прорив за межі власного «Я», відкриває абсолютно інший вимір буття. Пограничні переживання, які ідентифікуються як містичні, трансцендентні, супроводжуються станом захвату, блаженства, відчуттям повноцінності, щастя. До речі, саме такі стани часто-густо пов'язані з творчими процесами особистості або із зміною її духовності.

Продуктивним для розуміння ролі духовності, як певного екзистенціального конструкту, є думка М. Мамардашвілі про пошук людиною в житті певної «точки опори». Цей пошук передбачає можливість «виходити за

рамки і межі будь-якої культури, будь-якої ідеології, будь-якого суспільства і знаходити підстави свого буття, що не залежать від того, що трапиться в часі з суспільством, культурою, з ідеологією або з соціальним рухом. Це і є так звані особистісні підстави»[5, с. 114]. Саме за допомогою віри людина якраз і знаходить «точку опори», яка є, на думку М. Мамардашвілі, запорукою і умовою «не-розпаду особистості».

У філософсько-релігієзнавчому дискурсі релігійна віра характеризується наступними особливостями: по-перше, віра як форма абсолютного знання, що вкорінена в структурі пізнавальних здатностей людини; по-друге, статус віри вище статусу розуму (відкидається «автономія розуму», а не розум як такий), але факт їх єдності в процесі пізнання і морального вдосконалення виступає важливою умовою людського існування і гармонійного розвитку як окремої особистості, так і суспільства загалом; по-третє, віра виступає життєво важливою етичною цінністю, проте це усвідомлення приходить в процесі наuczіння вірі з метою виховання стану Богопричетності; по-четверте, релігійна віра ґрунтується на догмах, реалізуючись в межах авторитету – в той час як філософська віра розгортається в безмежності свободи; по-п'яте, віра – це комплексне явище, що включає як елементи екзистенції, так і ідею трансцендентного.

Упродовж тривалого часу феномен релігійної віри «калькувався» з біблійного визначення. Однак в даному аспекті фіксується лише один аспект релігійної віри. Безперечно, зміст релігійної віри значно універсальніше. У Святому Письмі є визначення віри: «А віра – то підстава сподіваного, доказ небаченого» (Посл. до Євр. 11:1). Як бачимо, віра для апостола Павла постає не просто як передзнання того, що поки не існує, але буде існувати, вона не тільки ґрунт для надії, а й впевненість в її здійсненні. Онтологічно віра виступає як спосіб наділення існуванням того, що очікується. Також це впевненість в існуванні того, що поки невидиме, приховане від чуттєвого сприйняття. Віра є засобом пізнання і розуміння: «Вірою ми розуміємо, що віки Словом Божим збудовані, так що з невидимого сталося видиме» (Посл. до Євр 11: 3). Наводячи

приклади біблійних історичних осіб – Авеля, Ноя, Авраама, Йосипа, Мойсея та інших, які здійснювали вчинки на основі віри всупереч життєвим обставинам, які склалися, апостол Павло підкреслює, що віра є основою для життєвого вибору. У текстах Старого і Нового Завітів вірі протиставляються невіра, сумнів, страх. Віру можна набути, зміцнити, а можна втратити, послабити. Пройшовши через спокусу (випробування), віра зміцнюється, стає твердою, непохитною або бідніє, згасає, руйнується. Пройшовши через горнило віри, людина стає більш терпимою. У Біблії підкремлюється, що дієвість віри підкріплюється справами. «Яка користь, брати мої, коли хто говорить, що має віру, але діл не має? Чи може спасти його віра? Коли ж брат чи сестра будуть нагі, і позбавлені денного покорму, а хто-небудь із вас до них скаже: «Ідіть з миром, грійтесь та їжте», та не дасть їм потрібного тілу,- що ж то допоможе? Так само й віра, коли діл не має, - мертва в собі! (Посл. Якова 2:14-17). Тому віра і справи взаємообумовлені, пов'язані одне з одним, невіддільні. Точніше можна сказати, що віра сприяє справам, але не в тому сенсі, що супроводжує їх, а спонукає до дії і тим самим сприяє вдосконаленню людини. У християнстві віра розглядається в екзистенційному значенні: як підстава для життєвих вчинків, як спосіб наділення існуванням очікуваного. При цьому віра в невидиме протиставляється видимим обставинам, відзначається її динамічний характер, конститується її діяльна природа. Феномен віри легітимізує існування трансцендентного рівня буття, свідчить про факт існування надприродного Абсолюту.

Отже, релігійна віра виступає як каталізатор активності свідомості суб'єкта, його духовності. Вона забезпечує людині підтримку її цільової установки, зняття внутрішньої напруги. Пріоритетною є її роль в екстремальних ситуаціях, коли потрібна максимальна концентрація духовних і фізичних сил людини. Релігійна віра виступає генератором енергії, підтримує внутрішню міць людини, необхідну для подальшої діяльності і для подолання труднощів. Фактично, релігійна віра стає генератором формування своєрідною суб'єктивної реальності віруючого, яка задає стиль життя і мислення людини.

Тому віропокладальний процес формує складну архітектоніку духовного способу буття людини, задає її життєздатність, завдяки чому вона самовизначається, націлюючись на діалогічне спілкування з Абсолютом.

Упродовж багатовікової історії українці витворили певний спосіб думання, відчуття і поведінки, які вирізняють їх від інших спільнот, етносів. Звернемо увагу на особливості формування української релігійної свідомості, про які писав представник української науки в діаспорі, історик, психолог, соціолог В. Янів (1908–1991), виокремлюючи геополітичний чинник як знаходження «на грані двох світів, що й спричиняло постійну екзистенційну напруженість», селянськість як своєрідне відчуття природи, «вчуття» у неї, той антеїзм, який протягом століть слугував джерелом сили і наснаги; зорієнтованість на літературу та мистецтво, у яких найяскравіше відчувався дух української релігійності; перевага почуттєвого, емоційного елементу над раціональним, що й зумовило витвір своєрідної української почуттєвості, релігійності; інтровертизм як постійне звернення, вчування у свій внутрішній світ; індивідуалізм як нахил до індивідуального землеволодіння, дбайливе ставлення до приватної власності, лагідність і сумирність вдачі, невойовничість [6, с. 181–199]. Таким чином, ці чинники формували релігійну духовність українця, яка стала тим своєрідним архетипом, який зберігся і в тих чи інших формах висвічувався в його духовному житті. Однак психоповедінкові архетипи, виникаючи на перших етапах формування етносу, упродовж тривалого історичного процесу модифікуються. Проте в цій рухливості зберігається певний інваріант, зумовлений спільними культурними, релігійно-етичними чинниками. Саме він дає народу можливість зберегти національну ідентичність, пронести її через усі «малі Апокаліпсиси» і, урешті-решт, зберегти й актуалізувати те, що йменується «духом нації», «душею народу».

Таким чином, духовність є тим феноменом, завдяки якому не лише віднаходяться людиною певні смисли, але й засвідчуються показники існування певної ієрархії цінностей та сенсів. Це, власне, та інтегративна якість, що стосується сфери смисложиттєвих цінностей, які визначають зміст, якість і

спрямованість людського буття. Однак відчуття цілісності, сповненості може бути рідкісним, миттєвим, але при цьому впродовж тривалого часу висвітлювати і направляти індивідуальне життя. Духовний досвід – це досвід людського існування, досвід «збирання себе» (Г. Померанц) з розрізнених частин, де людина є і художником і твором, і садівником, і квіткою (О. Мандельштам), де потрібно не тільки жити, але і осмислювати, створювати не лише себе в процесі цього осмислення, але й світ Іншого. Такий синергізм утворює функціональну співвідносну єдність, котра й визначає сенс людського життя, ті перспективні можливості дослідження духовності як квітенсенції всіх зрізів буттєвості людини, де вона є архітектором, митцем, філософом, садівником на безмежних просторах Всесвіту.

Література:

1. Этимологический словарь украинского языка в 7 т. / [сост. Р. В. Балдырев, В.Т. Коломиец, А. П. Критенко и др.]. – Т. 2 (Д-КОПЦІ). – К. : Наукова думка, 1985. – 570 с.
2. Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С. Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 21–28.
3. Hood, Ralph W. The psychology of religion: an empirical approach / Ralph W. Hood Jr., Peter C. Hill, and Bernard Spilka.–4th ed. – New York: The Guilford Press, 2009. – 636 p.
4. Федотова В. Г. Душевное и духовное / В. Г. Федотова // Философские науки. – 1988. - № 7. – С. 50-58.
5. Касавина Н. А. Экзистенциальный опыт: переживание пути и становление структуры / Н. А. Касавина // Вопросы философии. – 2013. – № 7. – С. 63-Мамардашвили М.К. - Необходимость себя. Лекции. Статьи. Философские заметки. Под общей редакцией Ю.П.Сенокосова. /М.К.Мамардашвили. – М.: Издательство «Лабиринт», — 1996 г. — 432 с.
6. Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду // Релігія в житті українського народу. – Мюнхен – Рим – Париж, 1966. – С. 179-203.

ФІЛОСОФСЬКИЙ ПАРК ТА МІКРОДОМА TINE-HOUSE В КОТЕКСТІ ПРАКТИК НОМАДУ

Спаський І. Д. (м. Одеса)

Постановка проблеми. Паркове мистецтво у своєму філософському вимірі розкриває ідею ойкумени – простору планети та космосу як дому людини, тобто місця його реального буття та екзистенційної актуалізації. Іншими словами розкриття світу не як агресивному простору виживання та адаптації людини, а справжнього дому у його онтологічному значенні [1].

Ще в далекі часи в садах і парках стародавніх греків перебували місця для усамітнення, бесід і роздуми. Всі відомі філософи Греції (Аристотель, Платон, Теофраст) в таких садах організовували свої школи і передавали знання своїм послідовникам і учням. Відомі також філософські типи садів (дзен), які створювалися з метою медитації в японських храмах, наприклад, сад Реандзі в Кіото. Численні літературні описи філософських садів і парків можна знайти в зарубіжному і вітчизняному літературному доробку: в творах Руссо, Боккаччо, Бенуа, Гоголя, Карамзіна, Пушкіна, Толстого, Федорова, Лихачова, інших письменників, діячів мистецтва і вчених.

Велике значення має рефлексія досвіду Франції. З XVI ст. Франція входить в ряд найсильніших європейських держав. Королівський абсолютизм, який об'єднав під своєю владою значну територію (близьку до сучасної Франції), протегує ремеслам, забезпечує безпеку торгових шляхів, сприяє збагаченню країни і будівництва міст. Ф. Енгельс, характеризуючи цей період, зазначає, що «королівська влада була прогресивним елементом ... вона була представницею ладу в безладді, представницею утворюється нації на противагу роздроблення на бунтівні васальні держави». Між Францією та Італією розвиваються культурні зв'язки, які певним чином впливають і на садово-паркове мистецтво. Однак його розвиток носило творчий характер,

підкоряючись природним умовам своєї країни і формуючи свої традиції. Природні умови Франції характеризуються більш прохолодним, ніж в Італії, кліматом. Тут немає такого яскравого сонця і спеки, що вимагає переважання закритих просторів. Рельєф рівніший, протягом річок спокійне, що виключає створення терасових садів і галасливих водних пристроїв. Характерні рівнинні, часто заболочені простору, великі лісові масиви. В асортименті деревних порід переважають листяні: граб, дуб, бук, в'яз, липа, ясен. З урахуванням цих умов у Франції формуються сади, які до середини XVII ст. відносять до стилю бароко. Ці сади виходять за межі замкових стін, але примикають до них і спочатку зберігають замкнутий характер, обмежуючись по периметру критими алеями – берсо або перголами, а також невисокими стінами – палісадами. Планування садів була проста – у вигляді квадратів, що мають внутрішнє членування. Сади багато прикрашалися квітниками, які перетворилися в XVII ст. в розкішні мереживні партери – Бродер. Їх творцем є королівський садівник Ж. Молле. Крім квітів він вводить в партери трави, стрижений буксус, а також «мертвий» матеріал: пісок, товчений цегла, вугілля. Молле прагне до композиційної ув'язці елементів саду, об'єднуючи його квадрати фонтаном. Він розвиває італійський боскет; створює високі стрижені стіни з граба, що утворюють зелені зали. Лісові масиви прорізалися просіками для верхової їзди та полювання. Спокійна гладь води, типова для французького ландшафту і невід'ємна частина оборонних споруд замків, органічно увійшла у французькі парки, перетворившись в канали і вишукано оформлені водні партери. Ідея створення каналів в знижених частинах місцевості з успіхом була втілена садівником Андруе де Серсо. Він перший розширив розміри парків до сотень гектарів. Ці риси французьких садів склали основу для їх подальшого розвитку. Вплив італійського садово-паркового мистецтва лише прискорило цей процес і по-справжньому проявилось в прагненні до цілісного планувального вирішення - ув'язці будинку з садом, розвитку поздовжньо-осьової композиції, єдності всіх частин і по можливості терасування рельєфу. Але і ці прийоми реалізуються по-своєму. Все це зумовило появу нового стилю, який завдяки своїй завершеності й

неперевершеності в розвитку регулярного стильового напрямку отримав назву класичного. Садово-парковий класичний французький стиль розвивався разом з архітектурним стилем бароко. Його розквіт настав в середині XVII ст. Надзвичайно сприятливе поєднання великого таланту художника А. Ленотра (1613-1700) та покровительства Людовика XIV (час правління 1643-1715) зробило Францію законодавицею в садівництві. Працюючи з 1632 королівським садівником, А. Ленотр створив ряд паркових ансамблів: Тюїльрі, Во-ле-Віконт, Версаль, Марлі, Шантильї, Сен-Клу і ін. Розглянемо два з них. Во-ле-Віконт - заміська резиденція міністра фінансів Фуке. Парковий ансамбль створений А. Ленотром спільно з архітектором Лево і художником Лебреном. При закладці (1656-1661) саду працювали 18 тис. чоловік. На великій території було знесено 3 села, вирубаний ліс, перетворений рельєф, змінено русло річки. Площа парку 100 га. У північній його частині розташований палац, оточений каналом в дусі старовинних замків, що є центром композиції. Південним фасадом палац звернений до парку. Від нього трьома невисокими терасами м'яко спускається на південь широка смуга відкритого простору, обрамленого масивами боскетів. На площинах терас послідовно розміщені мереживні квітники, водні партери, канали поперечних осей, концентруючи увагу в напрямку руху. Дорога, що йде від палацу по центру терас, є головною композиційною віссю. Вона завершується великим поперечним каналом (перетворене русло річки) і замикається архітектурно оформленим пагорбом (пластично оброблений високий берег річки). Це єдиний випадок замикання Ленотром перспективи. Канал з каскадом і гротом - кульмінаційний вузол парку, врівноважує палац. Відкриті смуги терас з квітниками, басейнами і фонтанами оточені стриженими зеленими стінами боскетів, що утворюють зали під відкритим небом. Розвиток композиції від палацу до пагорба йде в напрямку наростання площ терас, спрощення малюнка, укрупнення деталей, розширення поперечних водних осей, як ніби все більш заглиблюються в зелені масиви боскетів і все більш орієнтують на бічні картини. Палац в кожній точці парку сприймається як центр пейзажної картини з різним оформленням. Декоративна краса саду

доповнюють численні фонтани, скульптури, вази з квітами. При русі в зворотному напрямку – до палацу, наростає ускладнення композицій.

Уміло використовуючи перепад рельєфу, Ленотр використовував територію частково покриту дрібноліссям. Він визначив таку висоту і ширину терас, які, при уявній розкритті всього ансамблю, забезпечили необхідну зміну вражень, поступове і послідовне включення в огляд паркових композицій (поперечних осей каналів, водних партерів). Парк розрахований на перебування великої кількості людей, проведення грандіозних свят, театральних вистав і трактувався як барвіста велика декорація. Версаль Містечко Версаль, розташоване недалеко від Парижа, було королівським угіддям і представляло собою рівнинну заболочену місцевість, де архітекторами Ліво і Мансаром і художником Лебреном був створений дворцово-парковий ансамбль. Його розміри грандіозні: так званий Малий парк займав площу 1 738 га, а примикає до нього Великий мисливський парк – 6600 га. Спочатку розгорнулися попередні роботи з підготовки території - осушенню місцевості за допомогою каналів, парку, підсипання землі на значній площі. Для посадки було привезено величезна кількість дерев з різних районів Франції та інших країн. Однак, незважаючи на всі старання, посадки виявилися недовговічними і вже через 150 років частина дерев довелося замінити. В асортименті з листяних порід використовувалися дуб, в'яз, липа, ясен, бук, клен, граб, каштан їстівний, тополя пірамідальна. З хвойних – тис і ялина, з плодових – яблуня, груша, вишня. В результаті Ленотр створив єдиний грандіозний ансамбль, в якому природа, перетворена в парк, підпорядкована архітектурі, а сам парк з'явився сполучною ланкою між архітектурою і природною природою навколишнього лісу. В основі реалізації цих ідей були такі принципи: - розвиток простору по головній поздовжньої осі, яка підкорить поперечні осі, що врівноважують композиції, і концентрує навколо себе боскети; - створення великих відкритих партерних просторів навколо палацу, підкреслюють його верховенство і розкривають архітектуру; - створення кульмінації на головній композиційної осі з розкриттям далекої перспективи; - введення діагональних променевих доріг, що йдуть від

лісових масивів через парк і сходяться до палацу; - врахування особливостей оптичного сприйняття простору. Палац є домінантою парку. Протяжність його фасаду приблизно 500 м. Зі сходу до нього підходить знамениті три лучи доріг, що йдуть з Парижа, Сен-Клу і Со, сходяться на Площі армії. Західний фасад звернений до парку. Простір біля палацу відкрито і оформлено великими партнерами. По центру палацового фасаду розташований водний партер у вигляді двох плоских мармурових басейнів, прикрашених скульптурами, що символізують річки Франції (площа 1,5 га). Від нього починає свій розвиток головна поздовжня вісь, на якій послідовно розміщені: квітковий партер з фонтаном Латона, Зелений килим, Колісниця Аполлона і, нарешті, Великий канал. Далі перспектива розкривається на круглій площі (Зірка короля) з променями сходяться до неї доріг. Протяжність Зеленого килима 330 м, ширина - 45 м, включаючи 25-метрову смугу газону і ширину доріг, що йдуть по сторонам. Уздовж килима біля стін боскетів на відстані 30 м розміщені вази і мармурові статуї. Розміри Великого каналу: довжина поздовжньої частини - 1600 м, поперечної - 1000 м, ширина - понад 50 м. Канал призначався для катання на човнах і пристрої свят на воді. Крім того, він виконував важливі меліоративні функції, сприяючи зниженню рівня ґрунтових вод і осушення території парку. Але найцікавіше - декоративний ефект його дзеркальної поверхні, освітленій сонячними променями, особливо сильний у вечірні години завдяки західної орієнтації. Кінець осі за Зіркою короля фланковано пірамідальними тополями. Її перспектива нічим не закрита, і загальна протяжність становить 3 км (це максимальна межа чіткої видимості при розсіяному освітленні). Ленотр, який прагнув до ефекту безмежних, що йдуть вдалину перспектив, враховуючи закони оптичного сприйняття, обмежив довжину осі цим розміром, зазначив її кінець вертикалями тополь, залишивши простір за ними вільним. Важливу роль відіграють поперечні осі парку. Це перш за все Придворцова частина з північним, південним і водним партерами. Північний партер переходить в Алею дітей і завершується Басейном Нептуна; південний, піднятий над поверхнею землі на 13 м, переходить в Оранжерейний

сад і завершується Озером швейцарців. Друга поперечна вісь у вигляді двох широких паралельних доріг, що проходять: перша - через Колісницю Аполлона, друга - через східний басейн Великого каналу - відокремлює лісопаркову частину від боскетній. Між Придворцовою частиною і дорогою, що проходить через Колісницю Аполлона, знаходиться ділянка боскетів. Дерев в Боскет висаджували правильними рядами на близькій відстані з метою створення густого масиву зелені. По межах боскетів встановлювали легкі дерев'яні ґратчасті (трельяжні) огорожі - палісади, пофарбовані в темно-зелений колір. Така огорожа стримувала розвиток рослин і служила свого роду лекалом для формування рівної поверхні зеленої стіни. Висота її становила 2/3 ширини доріжки. В огорожах найчастіше використовували граб, тривалий час зберігає форму після стрижки. Іноді у палісадів висаджували кучеряве. Боскети в Версалі використовували як зелені зали, призначені для проведення музичних концертів, театральних вистав, танців, ігор і тихого відпочинку. Відповідно до призначення, образної ідеєю і оформленням кожен боскет отримав назву (Лабіринт, Великий зал, Королівський острів).

За боскетною частиною Малого парку знаходиться його лісопаркова частина. Тут в центрі масиву по поперечній лінії Великого каналу проходить третя поперечна вісь, яка з півночі замикається ансамблем Великий Трианон, з півдня - Менажереи. Ліворуч і праворуч від поздовжньої осі лісовий масив прорізають радіальні дороги. Їх промені, орієнтовані на палац, сходяться у східній частині Великого каналу. В цілому в рішенні простору парку спостерігається зміна його частин: Придворцова частина має більш складну опрацювання деталей, ніж боскетна. У міру віддалення від палацу відбувається наростання розмірів планувальних елементів, укрупнення малюнка їх плану і спрощення композицій. Як і у Во-ле-Віконт, тут тонко продумана послідовність сприйняття композицій з урахуванням рельєфу. Так, на головній осі у водного партеру видно тільки йде вдалину Великий канал, а через кілька метрів, у краю тераси, погляду відкривається Латона, що поспішає до неї Аполлон і об'єднує їх смуга Зеленого килима. Вся архітектурно-планувальна композиція Версаля

підпорядкована ідеї звеличення багатства і могутності «короля-сонця». Класичні парки Франції стали зразком для наслідування. Численні учні та послідовники Ленотра продовжили його справу. До числа найбільш відомих ансамблів можна віднести наступні: в Англії - королівська резиденція Хемптон Корт Генрі Уайз з грандіозними партерами і променями доріг, що прорізають не лісові масиви, а поля (приклад формального підходу); в Ганновері - ансамбль Герренгаузен; в Австрії - Шенбрунн і Бельведер (Фішер фон Ерлах), парк Аугсбург близько Брюля (автор Д. Жерар), ансамбль Сан-Суссі в Потсдамі (архітектор Кнобельсдорф).

Досвід Версая А. Ленотр використовував при реконструкції і будівництві Парижа, що також отримало свій розвиток в містобудуванні Франції та інших держав. Подібно паркової осі Версая Ленотр створив проспект Єлисейських полів. Протяжність осі, що дорівнює 3 км, стає свого роду нормативом в містобудуванні. Так, наприклад, Невський проспект у Петербурзі на відрізьку від Адміралтейства до Московського вокзалу або головна вісь центрального парку в Вашингтоні мають довжину 3 км. Значна протяжність магістралі Єлисейських полів зажадала її розчленування з метою усунення монотонності і урізноманітнення. Ленотр ввів круглі площі, вже виправдали себе в Версалі. Слідом за ним цей прийом використав Мансар при будівництві площі Перемоги в Парижі. В подальшому круглі площі стали невід'ємною частиною планування міст. Трьохлучіє, введені Ленотром, завдяки сміливості рішення і новизні також знайшло широке застосування в плануванні міст Франції, Пруссії, Росії (Петербург, Твер і ін.). У Парижі Ленотр багато працював з будівництва та реконструкції вулиць. Це перш за все вулиці багатих аристократичних передмість, а також вулиці з бідної забудовою, куди він вводить озеленення у вигляді пересічних посадок формуваннях дерев. Таке лінійне оформлення надавало вулицях строгість і однаковість, подібні ордерному оформлення. Воно дозволило композиційно об'єднати різнохарактерну забудову, а також вести забудову вулиці з розривами і відступами, не порушуючи при цьому строгості її перспективи. У розривах і відступи влаштовувалися приватновласницькі сади,

що примикають до будинків. В цей же час в Парижі були створені перші бульвари, що змінили вигляд міста. Їх значна ширина (від 30 до 50 м) дозволяла влаштовувати смуги з алеїні посадками. Ширина проїжджої частини становила в середньому 25 м. А. В. Бунін, оцінюючи творчість Ленотра, відзначав, що «...планування Версальського парку вплинула не тільки на аналогічні садово-паркові об'єкти, але і на міське планувальне мистецтво, викликавши до життя ряд нових прийомів в плануванні і забудові міських громадських центрів, вулиць і площ. Ось чому Версальський парк, здійснений у другій половині XVII ст. для прославлення самого пишного королівського двору в Європі, можна розглядати як лабораторію нових містобудівних прийомів всесвітнього значення

Практика філософської рефлексії ідеї філософського парку палацу М. Воронцова, розташованого у м. Алушка (Кримський півострів) розкрилася у онтологічному обсязі проживань буттєвих просторів кохання, зустрічі, хаосу, смерті та інших надає можливості доторкнутися до садово-паркового мистецтва як філософської практики. Крім того, філософська рефлексія практик фен-шуй та садово-паркового мистецтва від Стародавнього Світу до сучасності розкриває онтологічну символічність різних просторів насаджень та можливості їх розкриття як філософських практик. Це підтверджує філософська рефлексія досвіду В.С. Борисов, який не просто перетворив 20 соток московського дворику в величезний квітник, а створили своєрідний образ біблійного саду Едему, навіяний мотивами вчення російського мислителя XIX століття, основоположника російського космізму Н.Ф. Федорова, викладеного в його «Філософії загальної справи». Тут, у дворі будинку на Сільськогосподарської вулиці в районі ВДНГ, є і «Памір» - прабатьківщина людства, і «Арарат» - перше притулок після всесвітнього потопу, і своєрідний «Пуп землі» - все це ландшафтні композиції, виконані з глибоким знанням історії, з розумінням символіки рослин, серед яких є навіть пальми, юки, карделина і тис. Екскурсії по саду, які проводить його творець, жителі Москви і екскурсанти з інших міст називають театром одного садівника - настільки яскраво і емоційно розповідає Валерій Семенович про своє дітище.

Практики номаду розкривають істотну потребу людини у духовному мандрівництві, обумовленому екзистенційним голодом [2;3;4;5].

Ідея *tine-house* — рухомого мікродому у її застосуванні як практиці номаду надає можливості поширити розкриття онтологічного обсягу садово-паркового мистецтва у співвідношенні до природного засобу розвитку природних насаджень.

Література:

1. Богатая Л.Н. От междисциплинарной методологии к методологии многомерной \\Рукопись статьи 2019 г.
2. Лазарев Ф.В., Брюс А. Литтл. Многомерный человек. Введение в интервальную антропологию. — Симферополь: СОНАТ, 2001. — 264 с.
3. Алюшин А.Л., Князева Е.Н. Наблюдение и собственная темпоральная структура реальности // Вопросы философии. — 2007. — №9. — С.81-96.
4. Алюшин А.Л., Князева Е.Н. Эндофизика и временные шкалы восприятия // Вопросы философии. — 2007. — №2. — С.80-96.
5. Гартман Н. Старая и новая онтология / Пер. Д. Мироновой // Историко-философский ежегодник 1988. — М.: Наука, 1988. — С.320-324.
6. Делез Ж. Логика смысла. — М.: «Раритет», Екатеринбург: «Деловая книга», 1998, — 480 с.

УДК 271.222(477)

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА: САД БОЖЕСТВЕННИХ ІДЕЙ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗУСТРІЧЕЙ В КОНСТАНТИНОПОЛІ СІЧНЯ 2019 РОКУ)

Стрикалюк Б. О.

(протоієрей храму Іоанна Богослова ПЦУ, с. Березівка, Вінничина)

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Все більшого значення у релігієзнавчій та

суспільствознавчій науці, у формуванні національної громадської свідомості набуває питання проблеми державно-церковної взаємодії. А тому відстеження державно - церковних відносин, вирішення ситуативних конфліктів з метою їх недопущення, розв'язання проблеми взаємодій релігії та політики – основне завдання, покладене на науковців, істориків, релігієзнавців, педагогів, державних і церковних правозахисників, богословів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Нами виокремлено низку релігієзнавчих праць, присвячених проблемі розвитку історіософської думки української православної церкви. Найчастіше привертають увагу ті, які увійшли в коло культурно – духовної спадщини народу і є результатом довгих глибоких наукових пошуків, спостережень, обмінного досвіду, меседжів минулого. Варто зазначити колосальні праці голови Центральної Ради УНР, академіка Михайла Сергійовича Грушевського «Історія України - Руси» (1897-1898 рр., в 3-х томах), «З історії релігійної думки в Україні», а також вагомий внесок відомого українського історика, лауреата Уваровської премії, доктора церковно - історичних наук, дійсного члена УАН (з позбавленням членства в ВУАН Наркомом УССР) вченого-візантолога, академіка Костянтина Васильовича Харламповича «Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь» ; професора Івана Огієнка, митрополита (УАПЦ Полікарпа Сікорського) «Українська церква за час руїни»; українського історіософа і соціолога В'ячеслава Липинського «Релігія і церква в історії України» ; фундаментальні і значущі для української нації праці митрополита УАПЦ Василя Липківського «Православна Христова Церква Українського Народу», «Історія Української Православної Церкви» – мають важливе значення не тільки для академічного, а й новітнього науково - популярного релігієзнавства.

Мета статті – ознайомча, духовно-просвітительська.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Помітним явищем у суспільстві завжди

повставала церква як інститут спасіння Бога на Землі. Вочевидь проблема буття людини, її свободи, права на життя ставала в центрі уваги історіософської думки початку XIX століття і як протиположна колоніальній системі російського імперіалізму. Не придатними для російського самодержавства ставали ті діячі, науковці, які сприймалися на досить такому примітивному рівні, а їхні досягнення у сфері тієї або іншої науки навіть не були помічені. В нашій уяві та національній свідомості вимальовується картина знищення представників української культури і духовності як провідників та світочів молодого еліти, без яких наука була би приреченою.

Варті уваги дослідження праці візантолога Харламповича і поданої ним інтерпретації щодо впливовості малоросів (українців) на сферу суспільного духовного життя і культуру періоду Російської імперії [10, с.2]. Неоціненність здобутків вченого пояснюється ворожим ставленням до нього як малороса, приниженням української ментальності в його персоні. Науковець зумів поєднати дві традиції – свято-київську і візантійську, оскільки ці культури взаємопов'язані між собою, божественні, софійні, складають ірраціональний ідеал.

Аналогічними, ідеям Харламповича можуть стати погляди академіка Грушевського щодо культурного процесу християнізації Русі, а відтак і духовного просвітництва невеликої провінції – села, позбавленого феодалного гніту. А тому ідеї церковного християнства поширювалися в соціальну сферу, що стало результатом утворення нової духовної інституції. Помітний слабкий вплив державної церкви та державного апарату на інші маси. Необхідно відмітити, що руське суспільство перейняло практично все, починаючи від княжого права і закінчуючи візантійсько – київською культурою, поєднало у собі мультикультурний релігійний колорит, вільно комбінуючи свій світогляд [2,с.45].Філософ Чижевський охарактеризував зміну філософської думки через різні культурні сфери людського життя: мистецтво, релігію, мову й науку [8,с.10]. Не можна пропустити повз нашої уваги і фахівця музейної справи, науковця Миколу Біляшівського, який свідчить про національні скарби

як історико – культурну та духовну спадщину, яка не повинна відійти в небуття, а залишитися безсмертною і вічною для народу [1,с.5]. Не судилося Біляшівському продовжити справу свого життя, сфабриковані московськими спецслужбами справи підірвали здоров'я вченого, а в день його 150 – річчя пам'яті влада і ЗМІ забули про нього [11,с.1].

Соціологічну оцінку властивого природного права свободи вибору надає Липинський, не засуджуючи, а схвалюючи політику як спосіб державної організації громадського життя, а релігію – об'єднавчий елемент, основою буття якого є громадська віра у Вищі сили, послух яким і виконання законів Божим є потребою і обов'язком кожної людини, яка належить до даної релігії. Негативним явищем, вважає використання релігії з метою досягнення політичних цілей, тобто зловживання державним становищем. Соціолог і філософ Липинський ніби передбачив небезпеку подібних явищ у нашому сьогоденні. З якою точністю передається думка Липинського, що перевага більшовиків не в управлінні мільйонної армії, організації матеріальної хліборобської, промислової продукції, а в їхній відданості соціалістичній вірі. Відсутність розуміння важливості релігії та її слабкості у вирішенні світських та державних справ є тотальною помилкою політиків. Визнання авторитету духовної влади над світською – спасіння держави та соціально-економічний розквіт [3, с. 7].

Поет і філософ Маланюк дає можливість нам замислитись і поставити собі актуальне питання: чого варті слова релігійної, не далекоюсяжної інтелектуальної особистості Шевченка, зорієнтовані до нації, яка поволі втрачає культуру, мову, моральність і духовність [4, с.361]. Митрополит Василь Липківський, здійснюючи заклик до сучасної української нації, наголошує на любові та братерстві – основних умовах побудови всесвітньої Христової Церкви. Позиція Липківського чітко зрозуміла, адже від побудови духовності буде залежати майбутнє української держави. А для цього необхідні наступні речі: моральне і духовне вдосконалення, самопізнання, навички та вміння, сила слова, велич думки, власна сутність, історична пам'ять, національне усвідомлення, самоідентифікація [5, с.7].

Більш ґрунтовнішого осмислення церкви для становлення державності надає філософ з релігієзнавчим нахилом митрополит Іларіон (Огієнко), демонструючи ретроспективну картину історичного минулого народу. Професором Огієнком цей період названо «Руїною» і є реальним відгомонам, який залишається в українському народі у бездержавному стані і в його духовному характері [7, с. 9]. Релігія і політика стають речами не сумісними тоді, коли амбіції стоять вище ірраціонального авторитету.

Недоречність подібного варварства, аморальності викликана філософською працею західного патриста, теолога Августина Аврелія «Про град Божий». Унікальність цієї праці у тому, що тут міститься божественна ідея будівництва гармонійного суспільства зі встановленими моральними і релігійними законами, які співвідносяться із правильними нормами поведінки людей. Перед людиною як істотою божественною є вибір: матеріальне чи духовне життя. Протиставлення плоті і духу є постійною боротьбою двох царств: граду земного і небесного. Сконцентрування егоїзму і презирства формують Град земний, а любов, виявлена до Бога – Град Божий. Слова Августина співзвучні з ідилією Максима Сповідника, який вбачає зміну людиною світу і носіння божественного раю як частину універсуму всередині себе [12,с.351].

Щось подібне знаходимо у філософствуваннях генія уособлення українського духу і культури Сковороди у «Саді божественних пісень», своєрідного дуалізму, тобто протиставленню двох світів - земного, пристрасного і ментального, божественного. Чітке пояснення дуалізму Сковороди подає український філософ Чижевський: Сковорода здійснює перехід «від простого констатування існування протиріч до твердження, принципів «вищий», «ліпший», сильніший за другий. І такий дуалізм є релігійним, вартісним, есхатологічним, протиставленням біблійних понять «світла» і «темряви», «добра» і «зла». Для Сковороди не тільки універсум постає єдиним цілим, під знаком боротьби, а й буттям кожного окремої особистості, об'єкту [9, с.17]. У християнстві це є коловий рух, закінчений

поверненням до початковості, історичний рух: перехід через гріхопадіння до гріха, влади закону, засудження; повернення цього руху через Христа до Бога.

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отож, взаємодія правдивої політики і релігії мала неабиякий характер в історичній свідомості українського народу, а боротьба за відстоювання свободи духу давала натхнення ідейним мужам протистояти, захищати право на своє існування у світі. Дослідження релігієзнавчих та філософських праць дає можливість зрозуміти нелегкий шлях становлення української православної церкви в історико – культурному просторі. Ця проблема залишається до кінця не вирішеною в сучасній науці, потребує чіткого аналізу, обґрунтування, філософського осмислення, майбутньої перспективи.

Втрата малодосліджених праць науковців не дає чіткого формулювання тих ідей, які просто необхідні українській нації для побудови свідомого і тверезого суспільства на моральних і духовних законах уже сьогодні, руху інтелігенції як справжнього прориву новітніх наукових знань, вмінь та навичок.

Саме обізнаність і зближення традиційних культур – руської і візантійської дають можливість визначити приналежність людини до світу божественних ідей, вищих за раціональні домисли.

Перспектива подальшого пошуку наукових результатів зумовлена необхідністю глибокого вивчення цієї проблематики і може бути використана в сфері історичного релігієзнавства, суспільствознавства, новітньої історії України, українській філософії.

Література:

1. Біляшівський М. Наші національні скарби.-К.: Шлях, 1918.- С. 14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
2. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiy/Z_istorii_relihiinoi_dumky_na_Ukraini/

3. Липинський В. Релігія і церква в історії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/item/11236>
4. Маланюк Є. Вибрані твори, Видавництво «Смолоскип»; 2017 //упор. Олеся Омельчук.-851с.
5. Липківський В. Православна Христова Церква Українського Народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/religiya/10572-lipkivskiy-v-mitr-pravoslavna-hristova-tserkva-ukrayinskogo-narodu/>.
6. Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/religiya/7374-lipkivskiy-v-mitr-istoriya-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvi-rozd-7-vidrodzhennya-ukrayinskoyi-tserkvi/>.
7. Митрополит Іларіон (проф. Іван Огієнко). Українська церква за час руїни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Ohiyenko_Ivan/Ukrainska_Tserkva_za_chas_Ruiny_165_7-1687/.
8. Чижевський Д. Філософія на Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Chyzhevskiy_Dmytro/Filosofia_na_Ukrain.pdf.
9. Чижевський Д. Філософія Григорія Савовича Сковороди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Chyzhevskiy_Dmytro/Filosofia_H_S_Skovordy/.
10. Харлампович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21STR=UKR0001874>.

11. Скарби Біляшівського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/wp-content/uploads/2017/11/Slovo44-ilovepdf-compressed.pdf>

12. Августин Аврелий. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: О граде Божьем <https://azbyka.ru/otechnik/books/download/8404-%D0%9E-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B5-%D0%91%D0%BE%D0%B6%D1%8C%D0%B5%D0%BC.pdf>

УДК 286

«САД» ЯК МІФОЛОГЕМА ТА РЕЛІГІЙНИЙ ІДЕНТИФІКАТОР ВІРИ БАГАЇ

Титаренко В. В. (м. Київ)

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями Досить цікавим явищем на релігійній мапі світу постала релігія, яка відома нам під назвою Віра Багаї. Позиціонуючи себе, як світову релігію, позаяк послідовники цієї релігії несуть своє послання до усього світу, до всіх релігій та всіх пророків, Віра Багаї залишається наймолодшою, але такою, що наділена значним потенціалом. Їх тезис полягає в тому, що до Багауллі, який є засновником цієї релігії, було багато інших посланців – Авраам, Мойсей, Кришна, Заратустра, Будда, Ісус, Мухаммад, Баб. Всі вони – великі вчителі і приносять в світ моральні й духовні закони того часу, в який приходять. В моменти криз, суспільних потрясінь, коли людство заходить в глухий кут, Бог посилає до людей нового посланця, з якого й починається наступний виток розвитку людської цивілізації.

На сьогодні Віра Багаї розповсюджена на всіх п'яти континентах і за даними англійської енциклопедії займає друге місце в світі за своїм географічним поширенням після християнства [1, с.723]. Відтак особливості віровчення і

заповідей багаї, їх організаційна структура, моральні й соціальні питання тощо – є об'єктом зацікавлення вчених-релігієзнавців. Актуальності вивченню специфіки віри багаї додає і той факт, що в кінці жовтня 2019 року весь світ багаї відзначатиме двохсотлітню річницю з Дня народження Баба, Провісника Багаулли, який є Засновником Віри Багаї [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Віра Багаї в Україні вже має свою історію. Перші послідовники багаї з'явилися тут наприкінці 80-х років ХХ ст, а вже 27 липня 1999 року Комітет у справах релігій України зареєстрував Національні Духовні Збори Багаї України. Сьогодні в Україні налічується більше 70 населених пунктів, де проживають багаї, діють громади і Місцеві Духовні Збори. Всього за 20 років на теренах України близько тисячі чоловіків, жінок і молоді (від 15 років і старше) свідомо декларували свою причетність до Віри Багаї. Вони представляють всі верстви населення України, включаючи школярів, студентів, діячів науки і культури, вчителів, інженерів, робітників, службовців, медичних працівників і ін. від початку заснування цієї організації [3]. Діє ціла низка Місцевих Духовних Зборів, які поступово, крок за кроком, будують в своїх громадах модель Нового Світового Порядку, заповіданого Багауллою. Присутність цієї релігії стає все більш помітною в поліконфесійному середовищі України – представники Віри Багаї є членами Всеукраїнської ради релігійних об'єднань. Відтак, недивно, що Віра Багаї досліджується, вивчається науковцями. Відомими є наступні автори праць про Віру Багаї: М.Перкінс та Ф.Хейнсфорт, Вільям С.Хетчер, Дж. Дуглас Мартін, Дж.Есслемонт, У.Шеффер та ін. На теренах України особливості буденного світогляду послідовників нетрадиційних для України вірувань, до яких відносять і віру багаї, аналізуються в працях П.Косухи та А.Колодного; в контексті досліджень нових релігій та їх організацій в Україні, віра багаї розглядається в працях Л.Филипович; питання типології та класифікації Віри Багаї розкривається в працях О.Кисельова та ін.

Причина привабливості, на думку дослідників нової релігії, полягає в тому, що Багаулла узагальнив і продовжив найкращі традиції таких світових релігій як буддизм, християнство, іслам, надавши нового імпульсу принципам спасіння, любові, щирості та взаємодопомоги. Очевидно, така релігія має серйозні шанси перетворитися на справді масову світову релігію XXI ст. [1; с.727-728]. Відтак, цікавим і актуальним постає дослідження специфіки служіння і поклоніння, які посідають центральне місце в моделі громадського життя багаї. «Успіх і процвітання залежать від служіння і поклоніння Богові», - зазначає натхненник Віри Багаї Абдул-Бага» [3].

Формування мети статті. Засновник релігії Багаулла вчить, що головна мета релігії полягає в захисті інтересів людства й у зміцненні його єдності, у поширенні духу любові та братерства між людьми. Релігія має бути джерелом любові та згоди, а не призводить до розбрату й суперечок, ненависті й ворожнечі. Для глибшого сприйняття ідей і як данина метафоричному в своїй основі східному способу мислення, засновниками Віри Багаї широко використовуються найрізноманітніші міфологеми: «Усім народам землі належить вирішити свої суперечки та в цілковитій єдності та мирі перебувати під покровом Дерева Його турботи й милосердя» – Багаулла. [2]. В низці праць з досліджень Віри Багаї віднаходимо цілу низку звернен до образу дерева, саду, наприклад – К.Гувьон, Ф.Жувьон «Садівники Господа», С.Аллен «Два святих дерева», В. Барнум Ньюмен «Секрет саду». Відтак метою даної статті й постає розгляд і аналіз міфологеми «сад» як релігійного ідентифікатора Віри Багаї, який проявляється на рівні узагальнюючому, на рівні індивідуальному та на рівні практичного втілення й реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головний тезис Віри Багаї полягає в тому, що усім народам світу треба примирити свої чвари і в єднанні та покої бути під тінню Дерева Його турботи і благословення. Ціль саме цієї віри – об'єднання людства, де люди – це квіти, а вся наша культура – це Божий сад. Вчення Багаулли закладає ті основи єдності в різноманітності, на яких ґрунтується

концепція загального об'єднання. Досягнення цієї мети можливе за підпорядкування національних та особистих інтересів інтересам і потребам усього людства. Задля досягнення єдності людства, проголошеного Багауллою, потрібні не лише взаємодія між народами й націями, але й докорінна зміна поглядів на відносини, усталені в суспільстві, а також органічні зміни в його структурі. «О ті, кого Я люблю! Скинія єдності зведена; не вважайте одне одного чужими. Ви — плоди одного дерева й листя однієї гілки» – Багаулла [2]. Розуміння єдності у потрактуванні представників Віри Багаї є не лише результатом вираження взаємної волі й наявності загальної мети, вона постає подібною до організму, який не є продуктом випадкового й аморфного сполучення різних елементів, а є роботою творчої сили, існування якої стає очевидним у результаті колективної діяльності. В контексті даних положень, дуже ілюстративною постає праця В. Барнум Ньюмен «Секрет саду», на якій і зосереджено увагу в даній статті. Образ саду – центральний в оповіді і саме на нього спрямовані зусилля всіх персонажів, які, між тим, проявляються по-різному. Йдеться про маленьке село, в якому люди постійно ворогували один з одним. Вони були різними – «смаглявому не подобався білошкірий, білошкірий не міг терпіти чорношкірого. Один здавався товстим, інший – старим. У когось було занадто довге волосся, а хтось взагалі був коротуном» [4]. Таким чином зображується расове, етнічне, гендерне, соціальне різноманіття людей у світі. І ось одного разу, в село завітала старенька, яка, побачивши, що діється в цьому селі, вирішила допомогти його жителям. «Кожен із жителів села не любив іншого за те, що той не був схожий на нього самого». Ставиться питання єдності людства, яка, за таких умов неможлива для досягнення, адже для цього не існує передумов – континенти роз'єднані й навіть між жителями одного континенту немає належного порозуміння. То ж, у оповіді В.Барнум Ньюмен, старенька замислюється над питанням – як допомогти людям? І вона вирішує посадити сад – «там були всі квіти, які тільки є на світі. Іриси і маргаритки, дзвіночки й жовтець, незабудки й жовтець, айстри й троянди, фіалки й лілеї, тюльпани й ротики – словом, стільки, що якби перераховувати їх всі, то це

зайняло б весь ранок». Але питання мирного співіснування жителів села не вирішувалося так просто. Адже місцеві правителі, злякавшись того, що сад старенької приваблює людей вирішили посадити кожен свій сад – «Місіс Токомото посадила ніжний жасмин, а індійський вождь посіяв волошки, сині, як небо його рідного заходу. Містер Казам вибрав золоті тигрові лілеї: вони нагадували великих звірів його рідної землі. Мадам Умгава посадила африканські фіалки. Кожен обирав тільки одну квітку, яка була найближча його серцю». В цьому пасажі легко вбачається релігійний поступ людства у діяльності різних пророків – Авраама, Мойсея, Кришни, Заратустри, Будди, Ісуса, Мухаммада. Однак і це не принесло єдності людству. А що ж, правителі? Побачивши, що їхні сади занепадають і не викликають очікуваного захоплення, вони пропонують кожному жителю села посадити свій власний садочок. Такий художній хід символізує новий тип сучасної релігійності як данину сучасним процесам глобалізації – індивідуальні релігійні пошуки чи ре-індивідуалізм. Однак, кожен індивідуальний садочок у зображенні В.Барнем Ньюмен, також виявився неспроможним принести людині очікувані заспокоєння, розраду, полегшення. І лише маленька дівчинка – жителька цього села, зрозумівши секрет старенької, вчинила інакше. Вона обійшла всі дворики, всі індивідуальні садочки, попросивши з кожного насіння. Це насіння вона й посадила у себе, з урахуванням того, що саме було потрібно кожному типу насіння – «кожну квітку вона підгодовувала тим, що було необхідно, і давала стільки води, скільки було потрібно. Ті рослини, які любили тінь, дівчинка садила біля огорожі, захищаючи їх від сонця. А ті, яким потрібне було світло, вона залишала на відкритих місцях, щоб вони росли здоровими на теплом сонечку. Не всі рослини розцвітали відразу. Одні розпускалися рано, а інші в цей час тільки визирали з землі, виштовхуючи свої ніжні зелені паростки. Маленька дівчинка розуміла, що всі квіти різні і у кожного свій час цвітіння». Але ще одна важлива умова потрібна була для того, щоб садочок розцвів у всій своїй красі й повноті – «потрібен час, і той, хто хоче це зробити, повинен день у день дбати про кожну квітку». Закінчується розповідь В.Барнум Ньюмен тим, що всі

жителі села зібралися в садочку маленької дівчинки. Вони нарешті зрозуміли, що мир запанує тільки тоді, коли вони вмітимуть цінувати відмінності між собою, вбачаючи в цьому багатоманітність проявів буття, навчатися жити один з одним у порозумінні, як різні квіти в садочку маленької дівчинки. В цьому закладена основна мета Віри Багаї – прагнення об'єднати людство в одну світову сім'ю, що можна здійснити лише спільними зусиллями духовно пробуджених людей. Саме таким чином і проявляється міфологема «сад» як релігійний ідентифікатор Віри Багаї – на узагальнюючому і на індивідуальному рівнях. «Бог відкривається через природу», – говорив Бага-Улла своєму сину. Після смерті батька, Абдул-Бага носив землю й воду, закладаючи і підтримуючи сад навколо його усипальні [5]. Потім багаї змогли придбати цю ділянку землі, інтегрували сюди вже підрослі оливкові дерев, почалося оформлення саду, що знаменувало собою, якщо можна так висловитися, практичну реалізацію міфологеми.

А 22 травня 2001 року відбулася важлива подія в житті всіх багаї світу, оскільки в Ізраїлі було відкрито Святі Тераси на горі Кармель, в центрі яких розташована увінчана золотим куполом Усипальниця Баба – відомий символ міста Хайфа.

Проект тривав понад десять років і коштував 250 мільйонів доларів. Величні споруди Всесвітнього Центру Багаї, 19 терас, фонтани та безперервні потоки води, духовні сади, що неспізнанно змінили гору – це свідчення впевненості багаї в мирному майбутньому людства. На це свято з'їхалося понад 5 тисяч послідовників віри і гостей практично зі всіх країн світу. На цій горі багаї створили відомі за своєю красою сади, щоб прикрасити златоглаву Усипальницю Баба – друге місце за святістю своєї Віри. Сади відкриті для безкоштовного відвідування всіх, хто приїжджає до Ізраїлю, як символ оазису – животворного куточку для роздумів, душевного заспокоєння і духовного вдосконалення. На церемонії відкриття Терас були присутні й багаї України – делегація в кількості 12 осіб з Києва, Одеси та Дніпропетровська [1; с.728].

Відкриття терас на горі Кармель та прибуття сюди тисяч багаї, що

відображають все розмаїття людей у світі, символізує знаменну ідею, яка раніше здавалась неможливою: сам факт існування людського співтовариства, здатного об'єднати групи людей, раніше роз'єднаних релігіями, расами, класами чи освітою; співтовариства, в якому люди співпрацюють більше, ніж протистоять; де чоловіки і жінки діють у рівноправному партнерстві; де лідери обираються за чеснотами, а не в боротьбі та передвиборчих кампаніях; де рішення приймаються та втілюються в життя при повній участі тих, кого це стосується. Все це – доказ того, що мир і справедливість не тільки можливі, але й практично досяжні [1; с.728].

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Єдність Бога, єдність релігії, єдність людства; усунення всіх форм упередженості; розвиток науки поруч з релігією; рівність чоловіка і жінки; усунення крайнощів багатства і бідності – це основні постулати Віри Багаї, які втілюються ними в життя в різних формах, серед іншого, й через садівництво. Послідовники цієї релігії вірять, що фізична краса і гармонія людини з природою – це віддзеркалення духовних якостей людини. Для багаї, сад як образ, як міфологема, що постає узагальнено – це вираження ідеї єдності в багатоманітті її проявів. Впевненість багаї в мирному майбутньому людства, проявляється у практичній реалізації і організації садового простору – як місця для роздумів, душевного заспокоєння і духовного вдосконалення. Сприйняття саду як міфологеми на індивідуальному рівні, виявляється через своєрідне ототожнення саду і власного тіла, позаяк за садом доглядають, так само старанно, як за своїм власним тілом.

Краса та естетика саду покликана виконувати виражену психотерапевтичну функцію – заспокоює, знімає стрес, умиротворяє, відновлює душевну рівновагу тощо.

Відтак специфіка Віри Багаї залишає широке поле для подальших релігієзнавчих досліджень. Міфологема «сад» може стати об'єктом компаративного аналізу різних релігійних систем.

Література:

1. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. За ред. проф. А.Колодного / Редколегія: А.Колодний (голова) та ін. / Нові релігії України. Т. 8. – Київ, 2010. – 828 с.
2. Віра Бахаї. Національний офіційний сайт бахаї України. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bahai.ua/>
3. Громада Бахаї України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://vtrro.org.ua/about-bahai-ukraine.html>
4. Уинифред Барнум Ньюмен. Секрет сада. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bahai.kiev.ua/ua/knigi-o-vere-bakhai/sekret-sada.html>
5. Петряєва Т.С. Бахайські сади Ізраїлю. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://naurok.com.ua/bahayski-sadi-izra-lyu---odin-iz-ob-ektiv-svitovo-spadschini-yunesko-57815.html>

УДК 2-188.5

ЧИ Є І ЯКИЙ ВІН - РАЙСЬКИЙ САД НА ЗЕМЛІ?

Филипович Л. О. (м. Київ)

Постановка проблеми. В періоди криз - соціальних, політичних, духовних - актуалізуються есхатологічні очікування людей, які напряду пов'язані із майбутнім життям особи, народу, людства. Саме такий період зараз переживає Україна - час непевності, протистояння різних політичних сил, вибору правильного напрямку свого цивілізаційного розвитку, пошуку світоглядних орієнтирів, які б допомогли подолати проблеми, уникнути глобальної катастрофи, досягнути бажаного стану умиротворення і спокою. Про очікування щасливого майбуття світу, звільнення від негараздів, подолання хвороб і смерті говорять всі релігії. В межах останніх сформовані фактично дві найпоширеніші моделі передбачення майбутнього: ведична (індуїстсько- буддійсько-джайністська) та авраамістична (іудейсько-

християнсько-ісламська) [Титаренко 2017: 52-66]. Найбільш міфічно і метафорично уява про майбутнє зафіксована в понятті "рай". Різні традиції дуже відмінно описують цей рай, але, як правило, він постає як відокремлене і відмінне від звичайного земного світу спеціальне "місце перебування людини в її довершеному стані" [Религиоведение 2006: 844].

Українці здавна мріяли про рай і зараз прагнуть миру, блаженства, спокою, як в раю, але погано собі представляють, де це і яким він має бути. Найчастіше в їхніх мріях, як і в мріях інших народів, йдеться про якийсь сад, де ростуть мільйони різних рослин, де мирно уживаються люди і тварини, де не потрібно працювати, а лише насолоджуватися вічним життям. Така натуралістична картина раю персоніфікується і матеріалізується в свідомості кожної окремої людини, залежно від умов її народження та виховання, рівня освіти і міри самореалізації.

Мета статті - з'ясувати присутність ідей раю і райського саду в культурі, в т.ч. й українській, природу цих уявлень, виділити сформовані підходи до райського саду - міфічний, релігійний, метафоричний та історичний, порівнявши картини Едему в різних релігійних і нерелігійних традиціях, оприсутнити ідею едемського саду в українській дійсності.

Останні дослідження. Є різні аспекти розуміння, а відповідно і дослідження раю: історичні, географічні, біологічні (зокрема ботанічні і зоологічні), медичні, аграрні, етичні, соціальні, мистецькі, філософські, релігійні та ін. І тут не бракує книжок, які описують рай з різних позицій. Релігієзнавців цікавить те, як різні релігійні вчення розуміють, що таке рай, як ці вчення відтворюють суспільно-історичний і антропологічний контекст, як релігійна людина творить той сад і який він. Спеціальне релігієзнавче дослідження про райський сад нам невідоме. Але пов'язані із раєм теми розглядаються в дослідженнях сучасних філософів та релігієзнавці. Класиком в розумінні релігійних сенсів раю і райського саду по праву вважається Мірча Еліаде, чий розділ "Рай і утопія: міфічна географія та есхатологія" органічно присутній в його книзі "Пошуки. Історія та смисл історії", яка

щойно вийшла друком українською мовою. Зауваги, які робить відомий вчений щодо актуалізації цих тем стосовно сучасної західної людини, з успіхом можна прикласти і до українця, який так само прагне "звернутися до власних витоків, відновити первинну ситуацію", що вказує "на бажання почати все спочатку, на ностальгію за земним раєм..." [Еліаде 2018: 131].

Методологічний фундамент для аналізу концепцій майбутнього запропонувала В.Титаренко в своїй ґрунтовній монографії [Титаренко 2017]. Автор на основі новітніх наукових методологій подивилася на концепції майбутнього, і на релігійні, і на соціально-утопічні чи філософсько-історичні, як на продукт і етапи людського пізнання світу, як на відображення контексту, в якому конструюється бажане майбутнє. Модель майбутнього тісно пов'язана із словом/мовою, яким/якою ця модель називається/описується. Говорячи про конструювання реальності та майбутнього в релігійних концепціях, Титаренко вважає, що незалежно від традиції (ведичної чи авраамістичної), всі ці моделі мають "одну мету - переформатувати майбутнє..., сформувати і реалізувати у різних сакралізованих формах ідеї чи концепції виживання людства" [Там само: 67]. Тобто, уявлення про рай - це не тільки думка і образ про ідеалізоване минуле, але це й есхатологічні очікування людства.

Відомий дослідник християнської есхатології В.Докаш, який не тільки дослідив, але й сконструював протестантську систему есхатологічних очікувань, засвідчив високий онтологічний статус світового історичного процесу і статус особистості, завдяки якій формувалося і розвивалося уявлення про майбутнє людства, про його перебування у раю [Докаш 2007: 110-134].

Чим більше заглиблюєшся в дослідницьке поле концепту "райський сад", тим зрозумілішим стає його неосяжність. Навряд чи автору вдасться в межах даної статті висвітлити всі аспекти теми, але спровоковане конференцією "Філософія саду" (квітень 2019, Умань) роздумування частково знайдуть свою текстуальну реалізацію.

Основний виклад. Мотиви раю здавна присутні в мові і культурі різних народів, в т.ч. й українців. Ще з дохристиянських часів праукраїнцям було відомо про світову трихотомію, де світ ділився на явний і посмертний із знаком плюс чи мінус. До речі, поняття раю у наших предків більш давнє, ніж поняття аду (пекла). З приходом християнства уява про поза- або неземний світ конкретизувалася в багатьох поняттях, одним з яких стало поняття раю і райського саду (едему).

Саме слово "рай" - праіндоєвропейського коріння. Філологи дослідили його походження, і вважають, що спочатку воно означало багатство або товари. Першослово "rehís" з давньоіндійської та давньоіранської мов перекладалось як скарби і дари. Згодом багатство і скарби стали асоціюватися із щастям. І наближене до українського "рай" авестийське (іранське) "gāii" або "gāu" - вже точно вживалося на позначення багатства, щастя, раю. Праукраїнське слово "гаїь", саме в значенні матеріального щастя, було використане і для позначення місця вічного життя.

В сучасній українській мові слова "рай" і "райський" - часто вживані (райська насолода, райські яблучка, райські умови, податковий рай, райська місцевість, райський острів, райські кущі тощо). Українці із задоволенням називають свої садиби, ресторани, готелі, агентства нерухомості, дизайнерські і ландшафтні компанії, продукти тощо, вживаючи саме слово "рай" або однокорінні слова (напр., рай-дуга, небо-к-рай тощо). "Державний реєстр географічних назв" містить немало населених пунктів України з назвами "Рай", "Райки", "Райгород", "Райське" в Херсонській, Запорізькій, Черкаській, Тернопільській, Донецькій та інших областях.

В свідомості пересічного українця, який забув чи і не знав, що за релігійними уявленнями рай - це місце, де блаженствують праведники після смерті, що це сад, в якому жили перші люди Адам і Єва до так званого гріхопадіння, рай пов'язаний із красивою, благодатною місцевістю, із насолодою, блаженством, щастям. Можливо, для переважної більшості українців "рай" - це метафора, але вона живе і свідчить про стійкий архетип,

в якому проявляється, за визначенням М.Еліаде якась "туга за раєм" [Еліаде 2016: 429].

Певно ця ностальгія спонукала ентузіастів Ботанічного саду НАНУ створити виставку "Едемський сад" - такий собі оригінальний куточок на своїй території, павільйон, де знайдете екзотичних тварин і рослини [Виставка "Едемський сад"]. В такий незвичний спосіб ботаніки нагадують українцям про первісний світ, трохи незвичний для нас, але такий гармонійний, на думку організаторів.

Райська тема звучить і в літературі, і в мистецтві. В українській традиції потужно присутнє ототожнення рідного краю із земним раєм (У нашій раї на землі / Нічого кращого немає...). В художній і побутовій мові часто вживаються "тихий рай" "рай далекого дитинства". Для українця рай - це рідна земля, це рідна хата [Словник української мови: 441].

Цікавий відгук тема раю знайшла в православно-богословському осмисленні Русі, а особливо Києва як другого Єрусалиму. Київ в середні віки сприймається сакральним центром світу, світу русичів, як земний рай [Завгородній 2002].

В історії світової культури письменники не раз зверталися до ідеї райського саду. Для шанувальників творчості Ернста Хемінгвея пам'ятним є його роман "Райський сад", який приголомшував не одне покоління цнотливих українців. Багато українців зачитувались свого часу фантастичним романом Станіслава Лема "Едем", куди потрапили в результаті катастрофи астронавти, знайшовши там нову цивілізацію, яка інформаційно поневолила власне населення.

Українці безпомилково зв'яжуть "Сад божественних пісень" Сковороди саме з ідеальним уявленням про справедливе життя, про рай, який поет талановито оспівує, захоплюючись красою рідної природи. Опис зелених ланів і дібров, чистих річок і озер, співучих пташок (жайворонків, соловейків), які є запорукою свободи духу, морального здоров'я і гармонії (на противагу міському життю), панують в його творчості і нагадують традиційний райський образ.

І сучасна соціальна дійсність утримує в собі "тугу за раєм" у таких соціально та ідейно конфліктних формах, як ностальгія за СРСР, колишні мешканці якого - а серед українців таких чи не 50% - живуть надією повернути собі той "соціалістичний рай", коли все було гарантовано державою і майже безкоштовно. У видозміненому вигляді, осучаснена "туга за раєм", але вже не своїм, прадідівським, а чужим, американським чи європейським, проявилася в еміграції, коли в пошуках "втраченого раю" тисячі українців двинули на Захід.

Тому рай як концепція щасливого майбутнього, як образ гармонійного устрою, як символ безгріховного існування, завжди буде жити в свідомості людей, навіть якщо ці концепції є хибними чи безперспективними. Загалом погоджуючись з тим, що релігійні концепції майбутнього містять в собі і позитивні моменти [Титаренко 2012: 113-119], розглянемо сучасні очікування раю українцями, критично поставившись до їхніх планів на майбутнє.

Про живучість людської віри в рай свідчать результати опитувань Pew Research Center. Так, 2014 Religious Landscape Study зафіксувало, що 72% американців вірять в рай [Murphy, C. Most Americans believe in heaven], визначаючи його як місце, де люди винагороджується за праведне життя на землі. Найбільш раєвірними серед американців є мусульмани (89%), християни (82%), серед яких найоптимістичніше щодо існування раю налаштовані мормони (95%), члени історичних чорних протестантських деномінацій (93%), євангелісти (88%) і католики (85%). До половини всіх іудеїв, буддистів та індусів США також вірять в рай.

Щодо українців та їхньої віри в рай вдалося знайти лише одне дослідження (і то не українське), яке провів той же Pew Research Center 2017 року. В масштабному дослідженні релігії і національної приналежності в Центральній та Східній Європі знайшлося місце і питанню про віру в рай. З 86% дорослих респондентів України, які вважають себе віруючими, 59% вірять в рай [Религия и национальная принадлежность: 28]. Ці показники середні для

країн Східної Європи, які вийшли з тривалої атеїстичної доби, коли релігійне поняття раю заміщувалося новим соціалістичним потрактування майбутнього щасливого життя.

Нині українці, незважаючи на всі негаразди, соціально-економічну і політичну кризу, п'ятирічну війну, втрату територій, масовий виїзд молоді за кордон тощо, якимось, але не дуже впевнено прагнуть зберегти віру в світле майбутнє, яке для багатьох постає у формі раю, райського саду. При відсутності соціопитувань, які б дали нам інформацію про уявлення українців про рай, можна скористатися коментаріями на різних форумах, реакцією людей на повідомлення про знаходження історичних підтверджень раю тощо. Люди, як виявилось, мислять рай не просто в традиційних образах, які відомі їм з дитинства (про молочні ріки і пряні береги) чи з біблійних образів.

Сучасна людина конкретизує, контекстуалізує, персоніфікує і приватизує рай. Частина з українців корегують уявлення про рай, виходячи із своїх нинішніх потреб. Рай - це час без війни, це стан до війни, це уявне повернення в свої домівки, це мрія про возз'єднання родин, це можливість зустрічі із своїми померлими і вбитими родичами, це колишнє чи не здійснене тут, на землі, життя в потойбіччі. Тобто тут образ раю - це відбиток соціальних та індивідуальних устремлінь, надій або страхів перед майбутнім, тут рай постає як соціальна утопія, як альтернатива існуючому, нереалістична соціальна реальність, про що пише В.Титаренко.

Але інша частина українців, життєві активісти, не чекаючи, коли їхні сподівання оформляться у вигляді образу раю і реалізуються після смерті, беруться за створення райських умов вже зараз і тут - в своєму домі, в своїй місцині, в своєму селищі чи місті. І це стосується не тільки якихось видимих в матеріальному вимірі змін, але й роботи над собою, спрямованої на самоудосконалення, тобто досягнення стану раю, тобто умиротворення, спокою, гармонії в своїй душі. Але навіть в такій ситуації людина користується своїми уявленнями про рай, сформованими традиційними

релігійними концепціями, де акумульовані колективні уявлення про рай, райський сад. Індивідуалізована картина раю, синонім щастя, залежить від внутрішніх потреб людини, від оточення, в якому вона живе, від традицій, які там панують. "Українці високо цінують свої родини, друзів, ... це для них дуже важливий показник того, що інтегрально визначає їхнє відчуття щастя [Щастя українців у грошах]", – кажуть соціологи. Саме мікросередовище середньостатистичного українця визначає, чи відчувається він щасливим, чи хоче такого щастя вічно. За результатами опитування, в травні 2017 року щасливими себе вважала половина українців, нещасним – кожен п'ятий. Змістовно наповнюючи своє розуміння щастя (а отже, можна припустити, і раю), українці мріють про здоров'я (53%), мир у країні (44%). Ладу у сім'ї та розуміння близьких прагне отримати 37%, грошей – 25%, успіхів дітей – 18,5%, знайти хорошу роботу сподіваються 15% українців [Соціологи дослідили щастя українців у відсотках].

Світові дослідження щастя, які фіксуються у World Happiness Report, враховують багато факторів, які визначають рівень щастя людей. Введений навіть міжнародний індекс щастя (Happy Planet Index), який вперше запропоновала обчислювати New Economics Foundation (NEF) в липні 2006 року. На індекс впливає рівень ВВП на душу населення, соціальна підтримка, тривалість здорового життя, свобода життєвого вибору, щедрість (благодійність), сприйняття корупції, рівень негативізації майбутнього та стан екології. Українці мають індекс 4,103, найвищий індекс дають фіни 7,632, найнижчий Бурундія 2,905 ["Індекс щастя": українці – одні з найбільш згорьованих у світі].

Але, як і більшість подібних досліджень, цей індекс не враховує головного – чи відчуває себе людина щасливою, незважаючи на усі ці показники. Із 2001 року Київський міжнародний інститут соціології (KMIS) вимірює рівень щастя українців, запитуючи людей, чи вважають вони себе щасливими. І якщо на початку двохтисячних "так" відповіло лише 38% громадян, зараз таких вже 63%. Коли нещасливих українців запитали, чому ж

вони нещасливі – більшість назвали навіть не бідність (34%), а **"невпевненість у завтрашньому дні"** (36%). Це почуття, пов'язане не тільки з високим рівнем корупції і нестабільністю в країні, але й з особливостями української ментальності. Але про це треба говорити окремо, що не входить в завдання даної статті.

Повертаючись до визначеного контексту, зазначимо, що кожна релігія дає власне визначення поняттю "щастя", по-своєму трактує цей стан, пропонує свої шляхи його досягнення. А от як та чи інша релігія впливає на щастя людини, його розуміння та очікування - таких досліджень явно бракує. Прийнято вважати, що релігійні люди щасливіші за нерелігійних, оскільки мають перспективу (і вірять в неї) на щасливе райське майбутнє після смерті. Але самодекларації, як відомо, недостатні для об'єктивних оцінок реального щастя людей, для чого важливо розглядати культуру, умови та інші особливості країни, де живуть ті чи інші віруючі. Наразі деякі дослідники дійшли висновку, що протестанти, буддисти і католики щасливіші, ніж інші релігійні групи. Євреї, індуїсти, мусульмани і нерелігійні люди займають середні позиції. А ось **православні** виявилися найменш щасливими і задоволеними життям [Судакова].

Виділяючи існуючі в історії людства уявлення про райський сад - міфічні, релігійні, метафоричні та соціально-історичні, першим за часом виникнення є міф. Міфічні образи раю і райського саду присутні фактично в усіх культурах, які природно перейшли в переважну більшість релігій. В образі раю фактично зафіксований результат пізнавального процесу, процесу моделювання майбутнього, процесу очікування майбутнього, коли люди здатні жити не тільки сьогоднішнім днем, але й помислити про завтра. Титаренко вважає, що поширені очікування майбутнього (в нашому випадку раю) мають "соціальний характер" [Титаренко 2017: 49]. Далі дослідниця робить цікаве припущення: соціальні очікування, які були притаманні первісному суспільству, де панував міфологічний тип мислення, "за своєю орієнтацією не були спрямовані в майбутнє" [Там само: 51], оскільки в них

відсутня "зацікавленість невідомим, новим... прагнення до будь-яких соціальних трансформацій". Раю як майбутнього бажали, але й боялися, бо було невідомо, що то таке є, аж поки не "прописали" в своїй свідомості його ознаки як саду, де комфортно і приємно. Але це сталося вже в рамках монотеїстичних релігій Близького Сходу в зв'язку із ідеєю гріха.

В іудаїзмі та християнстві уявлення про рай набувають подальшого розвитку і зафіксовані в Біблії як 1) конкретне місце перебування перших людей до звершення ними первісного гріха, тобто рай описується як сад - Едем (Книга Буття. 2,8—3,24); 2) конкретне місто - Небесний (Новий) Єрусалим (Апок. 21,2—22,5); в іудаїзмі Едемський сад (Ган Еден) досі розглядається як той, що знаходиться в Єрусалимі - вічному місті; 3) як Царство Небесне, де перебувають після смерті душі праведників і святих. Рай як Царство Небесне описане в християнських текстах, які спочатку виносили рай за межі людського розуміння, але з часом сприйняття раю стає емоційним і віддзеркалює своєрідну небесну географію.

На думку відомого дослідника релігій М.Еліаде, рай - це, безумовно, сакралізований простір, певний центр, де почалося творіння світу. Саме тут, в самому центрі - реальному і живому - відбулося і творіння людини. Цей своєрідний центр світу, "пуп землі", є найвищим серед усіх світів [Еліаде 2016: 422-426]. Саме сюди людина прагне повернутися, опинитися в цьому серці світу. Чи без зусиль, чи долаючи складнощі людина бажає "перевершити в природній спосіб людський стан і повернути собі божественний стан", опинитися у сакральному місці. Якщо людині не відкривається цей сакральний простір через ієрофанію, тоді вона конструює такий простір, в чому Еліаде вбачав чи не найдавнішу автентичну "тугу за раєм", постійно відчувану людиною потребу наблизитися до архетипу і реалізувати його [Там само: 429-432].

Як би люди не уявляли собі рай, але очевидно, що він відрізнявся від цього світу, він був неймовірним, кращим, вищим, прекраснішим, ніж звичайне життя. Нинішнє покоління також цікавиться, а чи є рай? і який він?

На ці запитання відповідає один із протестантських сайтів [Чи справді є рай?]. Те, що більшість людей називають «раєм» – це вічне місто, за Біблією «Новий Єрусалим», з описання якого ми дізнаємося, що тут тече кришталево чиста річка від трону Божого і Агнця [Ісуса] через усю місцину. Обабіч річки буде рости дерево життя, що приносить дванадцять плодів кожного місяця. Вулиці будуть із чистого золота, неначе прозоре скло. Мури міста будуть зроблені з різних коштовних каменів: смарагдів, оніксів, аметисту, топазу тощо. Не буде потреби ані в сонці, ані в місяці, не буде потреби в храмах чи церквах. Бо присутність Господа буде і світлом, і церквою [Там само].

Віруючи в реальне існування раю, люди шукали місце, де б він міг фізично розташовуватися. Традиційно Сад Едема географічно пов'язували із регіоном Дворіччя. Туди споряджалися численні експедиції, але досі так нічого і не знайдено. Але багато хто і зараз вірує, що **Едемський сад - реальне місце на землі.**

Таким місцем частіше всього називається Месопотамія (сучасний Ірак), територія між річками Тигр і Євфрат, про що ми читаємо в книзі Буття 2:10-14, 15. Але сьогодні ми не знайдемо там ніякого раю, тільки пустеля. Після потопу сад був знищений, вважають археологи, які прагнуть віднайти хоч якісь докази Едемського саду. Не знайшовши їх в Міжріччі як певній географічній точці, вчені шукають райський сад на дні Персидського залива, в Аравії. А от ще одна гіпотеза: "І все-таки кращого місця, ніж держава Бахрейн, не знайти. Тут росте Древо життя або Шаджарат аль-Хайя - одне з нерукотворних чудес на світі".

Багатьом віруючим людям важливо підтвердити відомості про рай, як й інші біблійні історії.

Так, в ісламі рай розглядається підкреслено натуралістично, це нагадує сад з прохолодними джерелами, ріками з молока, вина і меду, де праведники, одягнені в шати з атласу, парчі і шовку із золотими і перловими браслетами, будуть насолоджуватися прохолодою, а їм прислуговуються прекрасні

отроки, гурії і дружини. Едем - це прекрасне місце повернення, яке успадкують нащадки Адама (Коран 20: 75-76, 38: 49-54, 13: 19-23, 35: 32-53). У садах Едему пануватиме радість і повне умиротворення (Коран 19: 61-63).

Але все більше послідовників авраамічних релігій схильні трактувати Едем, райський сад метафорично. На відміну від традиційних католиків і православних, які буквально розуміють Біблію, а отже і відомості про Едемський сад як реальне місце на землі, протестанти психологізують поняття раю, яке сприймають переважно як внутрішній стан людей до втрати ними спілкування з Богом. Сучасним християнам пропонується сприймати рай переважно не як місце, а як умови життя - внутрішньої і зовнішньої екзистенції перших людей перед падінням. Рай як "початок усієї історії людства ...мусить бути зародком і обіцянкою" [Короткий теологічний словник: 423]. Тобто, рай є метафорою, яка символізувала щасливе догріховне буття перших людей. Едемський сад інтерпретується як символ щасливого майбутнього для праведної людини-християнина; мирного і прекрасного буття, душевного спокою; рівноваги і внутрішнього задоволення; красивої, щедрої, благодатної та багатой землі, кохання; найвищої насолоди. Як виявилось, із обговорення теми раю на форумах, це питання турбує віруючих. Але враховуючи, що ні міфологічна, ні релігійна, ні метафорична інтерпретація вже вповні не задовольняють сучасного віруючого, який хоче знати і де рай розташований, і чи залишився таким, яким був від сотворіння, після вигнання перших людей з раю, і що з ним стало потім, пропонуються оновлені відповіді.

Деякі християни переконані, не заперечуючи те, що райський сад є обіцянкою для всіх віруючих, закликають не озиратися на перший сад, а з нетерпінням очікувати новий, де будуть остаточно відновлені особисті відносини з Богом. Біблія говорить, що Бог приготував вічний спокій (Євреям 4: 4-7). Чимало біблійних пророцтв показує, що в майбутньому люди знову житимуть у Раю, який буде відновлений на землі. Бог створив Рай на землі і чітко показав, що люди завжди житимуть на ній. У Біблії говориться,

що наша планета має існувати вічно ([Псалом 104:5](#)). Там також написано: «Небо,— небо для Господа, а землю віддав синам людським!» ([Псалом 115:16](#)). Тож не дивно, що в Біблії міститься обіцянка про відновлення Раю на землі. У Раю, де пануватиме мир і злагода, Бог дасть людству вічне життя. Не буде болю і страждань. Люди зможуть сповна насолоджуватися дивовижною природою нашої планети ([Ісаї 65:21—23](#)).

Багато релігій вчить, що в Раю житимуть лише добрі люди. Однак кожен по-своєму розуміє, що означає бути добрим. Дехто думає, що для цього достатньо лише брати участь у релігійних церемоніях і читати молитви. Біблія вчить, що в Раю житимуть «праведні». А кого Бог вважає праведним? Аж ніяк не того, хто виконує обряди своєї релігії, але при цьому нехтує Божою волею. У Біблії говориться: «Чи жадання Господа цілопалень та жертв таке, як послух Господньому голосу? Таж послух ліпший від жертви» ([1 Самуїла 15:22](#)). Іншими словами, «праведні», які вічно житимуть у Раю,— це ті, хто слухається Божих заповідей, записаних у Біблії. Якщо ви будете старанно вивчати Біблію, то дізнаєтесь, як догоджати Богові. А йому неважко догодити. Біблія каже, що Божі «заповіді не обтяжливі» ([1 Івана 5:3](#)). Бог охоче винагородить ваш послух, дозволивши вам жити в Раю.

Пізнавані сюжети проповіді свідків Єгови, які суголосні багатьом неорелігіям з екологічним акцентом, закликають будувати рай на землі, зберігаючи і культивуючи Божий дар життя. Все це свідчить про живучість прагнення людини до досконалості, до досягнення гармонії, зовнішньої і внутрішньої, яка позначена поняттям рай, райський сад.

Висновки. Як бачимо, ідеї раю і райського саду досі активно присутні в культурі людства, зокрема й українства. Уявлення про райський сад, зафіксовані в різних формах - міфічній, релігійній, метафоричній, соціальній, є дуже давніми архетипами, порівнюючи які можна передбачити, що ідея едемського саду в українській культурі буде неодноразово оприсутнюватися, компенсуючи якусь вічну "тугу за раєм", яка притаманна як історичним, так і сучасним народам.

Література:

1. Cline, Eric H. (2007). From Eden to Exile: Unraveling Mysteries of the Bible. National Geographic.
2. Murphy, Caryle Most Americans believe in heaven ... and hell [Електр. ресурс]. - Режим доступу: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/11/10/most-americans-believe-in-heaven-and-hell/>
3. Nelson, Thomas. Nelson's Complete Book of Bible Maps and Charts, 3rd Edition. —2010.
4. Выставка «Эдемский сад»: <https://kudago.com/kev/event/vystavka-edemskij-sad/>
5. Диякон Александр Филиппов. Гипотеза о местонахождении Рая в свете теории дрейфа материков // Церковный вестник Санкт-Петербургской митрополии, 2003, № 3.
6. Докаш, В. Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації: Монографія. - К.-Чернівці, 2007. - 544 с.
7. Еліаде, М. Пошуки. Історія та смисл в релігії / Пер. з англ. Анни Марії Басаурі Зюзіної. - К.: Дух і Літера, 2018. - 256 с.
8. Еліаде, М. Трактат з історії релігій / Пер. з фр. Олексія Панича. - К.: Дух і Літера, 2016. - 520 с.
9. Завгородній, Ю. Ідея сакрального центру в культурі Київської Русі: XI ст - перша третина XIII ст (до характеристики просторово-часових уявлень): автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2002. - 20 с.]
10. "Індекс щастя": українці – одні з найбільш згорьованих у світі [Електр. ресурс]. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/77730>

11. Рай: Короткий теологічний словник. Карль Рагнерб Герберт Форгрімлер. Пер. з нім. о. д-ра О.Авраменка. Львів, 1996.
12. Религиоведение. Энциклопедический словарь. Под ред. А.Забияко, А.Красникова, Е.Элбакян. М: Академический проект, 2006. 1256 с.
13. Религия и национальная принадлежность в Центральной и Восточной Европе Исследовательский центр Пью 2017 [Електр. ресурс]. Режим доступу: <https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2017/05/CEUP-Overview-Russian-FOR-WEB.pdf>
14. Саган, О. Рай і пекло // *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. — Київ : Абрис, 2002. — 742 с.
15. Словник української мови: в 11 томах. — Том 8, 1977.
16. Соціологи дослідили щастя українців у відсотках [Електр. ресурс]. Режим доступу: <https://acc.cv.ua/news/chernivtsi/sociologi-doslidili-schastya-ukrayinciv-u-vidsotkah-39923>
17. Судакова, Н. Рецепт українського щастя [Електр. ресурс]. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/12/20/7201737/>
18. Титаренко, В. Від пророцтв у релігії до прогнозування в релігієзнавстві: історія, теорія, перспективи. Монографія. - Київ, 2017. - 324 с.
19. Титаренко, В. Релігійні концепції майбутнього в парадигмі дискурс-аналізу // Наук. вісник Чернівецького університету. - Чернівці: ЧНУ, вип. 602-603. Філософія, 2012. - С. 113-119.
20. Топачевський, А. З Божого саду. Рослини і тварини у Святому Письмі. - К.: Веселка, 2015.
21. Чи справді є рай [Електр.ресурс]. - Режим доступу: <https://www.svitstudentiv.com/a/ray.html>

22. Щастя українців у грошах, але не тільки – соціологи [Електр. ресурс].
Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28733403.html>

23. Эден // Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона. — СПб.,

УДК 130.123: [111.12:791]

ДУХОВНІ Й БУТТЄВІ САДИ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА
(спроба філософсько-культурологічного аналізу)

Ямчук П. М. (м. Умань)

Постановка проблеми. Українська духовно-інтелектуальна ідентичність – явище ще багато в чому не досліджене як у філософському сенсі поняття, так і в усьому дискурсі українознавчих дисциплін. Вона й досі є багато в чому *terra incognita* не лише для європейців, а й для самих українців з одного боку і – об'єктом рішучого й послідовного несприйняття з боку тих, хто відмовляє українцям у самому праві бути собою. Саме тому, в одразу скажемо не вельми численних, кінознавчих зосібна, і культурологічних загалом дослідженнях, присвячених вивченню кінострічки «Мічурін» українського режисера, який зростав серед батьківських сосницьких садів, тоталітарною пропагандистською машиною в жодному разі не міг бути допущеним аналіз *українського* садотворчого аксіологічного універсуму, що трансцендентально й метафорично співпадає із «Садом Божественних пісень» та «Садком вишневим коло хати». Асоціація із садотворчою, садівничою філософією Григорія Сковороди і Тараса Шевченка вказувала на трансцендентальність такої української духовно-інтелектуальної ідентичності, а отже – а пріорі була злочинною. Сталін дав першій кольоровій і звуковій кінострічці Олександра Довженка «Життя в цвіту» зрозумілу й близьку росіянам назву - «Мічурін». Назву – дану всупереч задуму й волі її творця, та й взагалі всупереч об'єктивній образній реальності

фільму. Проте, український кіномитець Олександр Довженко чітко розумів: нав'язана Сталіним та підвладною йому російсько-радянською імперією назва кінокартини «Мічурін» - тимчасова. Сутність його твору як славня, що оспівує філософію буття, а разом з нею етику й естетику українського садівництва – вічна. Цілющі струмені правди змиють фальш сталінської назви, а кольорові картини квітучого й плодоносного саду, які є гімном трансцендентальній українській садівничій філософії творення засвідчать і наголосять дане автором ім'я кінокартини: «Життя в цвіту».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Євген Маланюк у суголосності до вищевказаних ідей перспективно і – водночас – із огляду на минуле ясно стверджує: «Дійсними творцями життя, справжніми конструкторами його форм є мислителі, апостоли ідей, як справжніми пророками історичних подій є митці і в першу чергу – поети. Винайти на основі ідейної ситуації, на тлі перехрещення біжучих ідей... геометричне місце точок, накреслити рівноділячу ідейних силових ліній... Мислителі роблять це інтелектом, митці – інстинктом, артистичною інтуїцією» [1, с.276] У Довженковому «Житті в цвіту» («Мічуріні») таке ясне відчуття автором себе як «дійсного творця життя, справжнього конструктора його форм» є домінуючим, а пріорі – пасіонарним. Всебічне вивчення пасіонарності феномену Довженка як садівничого і є **метою** пропонованої студії.

Виклад основного матеріалу. Кіномитець О.Довженко саме тому є «мислителем, апостолом ідей... справжнім пророком історичних подій», що відчуває самим своїм єством *незалежно* від репресивного тиску влади і доби, духовний трансцендентальний зв'язок між минулими й сучасними поколіннями. «Ты вечности заложник, у времени в плену...» - мовив про сутність митця-мислителя геніальний Борис Пастернак. Саме таке єднання і дозволило автору «Землі» й «Аерограду» стати творцем «Життя в цвіту». На наш погляд, саме у тріаді кінострічок «Земля» - «Аероград» - «Життя в цвіту» найповніше вияскравлюється сутність його феномену як пасіонарія – одного із тих, хто оберігав і примножував українські традиційні ціннісно-сміслові універсалії там

і тоді, де для цього не було жодних сприятливих умов. Українці завжди мислили й жили у цій ціннісно-смісловій тріаді: «Всесвіт-Земля-Сад» і ця тріада, на наше переконання, є сутністю філософії творчості Олександра Довженка.

У Довженковому фільмі «Життя в цвіту», суголосно зі сказаним Є.Маланюком і з висловленими нами вище концептами, привертає увагу ще декілька вагомих аспектів. Головним із них є – попри сталінсько-беріївський розгром – торжество Саду. Саме Сад є головним і по-справжньому єдиним героєм кіноповісті – кінопоєми «Життя в цвіту». Сад – його філософія, весь час його повсякденного буття – від квітіння до народження зрілого плоду живе у філософсько-українознавчій семіосфері його натхненного твору. Яблука в «мічурінському» саду так само грають і міняються барвами як класичні й славнозвісні яблука «Землі». Лише з однією суттєвою відмінністю. Наприкінці 1940-х кіномитцеві Довженкові став доступним колір. Відтак – барви його бачення українського саду засяяли ще більш панорамною гамою, ніж це було наприкінці 1920-х.

Євген Маланюк зовсім не випадково оцінює з українського, як колись мовив Гоголь, «прекрасного далека» феномен українського митця як пасіонарного творця нової морально-етичної й пов'язаної з нею новітньої світоглядної реальності. Олександр Довженко став справжнім всесвітнім конструктором форм майбутнього, творцем і справжнім пророком, садівничі й садотворчі ідеї якого лише нині, після пережитих численних техногенних катастроф (Чорнобильська стала наймасштабнішою) в сучасній екологічній ситуації поступово лише починають усвідомлюватися людством. Так само – якщо йдеться про освоєння повітряного океану і безповітряного Всесвіту – як і постаті українців Юрія Кондратюка, Сергія Корольова. І досі малознаного українця – авіаконструктора, а згодом – будівничого аерокосмічних ракет, Архипа Люльки. В Довженковім «Аерограді» єдність земного й всесвітнього – одна із провідних філософем.

Трактування феномену Слова Є.Маланюком прямо співвідноситься зі

втіленням Слова у сьогочасній та майбутній реальності. Тобто з феноменом діла. З особливим явищем, що ним є здійснення справ, які ясно спрямовані на благо людини і людства. Згідно зі Святим Письмом саме таке Слово є першопочатком суцього. А відтак – є першоджерелом діла. Отже, Слово покликане відповідати і самою своєю сутністю визначати й народжує «могутнє і натхненне *діло*», «фотографію дійсного чуття і віри, не те словоблудіє, ту словесну розпусту, що ними буди мітинги, засідання і з'їзди московської революції» - стверджує Євген Маланюк. Термін «фотографія», особливо якщо пригадати першопочаткове визначення кіномистецтва як «рухомої фотографії» у цьому контексті здобуває особливого значення. Понад усе – контекстуально – фотографія, а особливо фотографія рухома є точною фіксацією не лише подій, а й – що не менш важливо – фіксацією думок, настроїв, переживань, миттєвих і мимовільних емоцій. Це – картина епохи. Картина, яка становить документально чи художньо виражене відтворення суті та порухів доби.

Відтак, мистецтво слова і мистецтво кіно є тотожними, якщо йдеться про головне надзавдання будь-якого творення й відтворення реальності: «Ми говоримо про слово, що автоматично – чудесно втілюється в діло, про слово – напруження тятиви, слово-зброю, що Шевченко поставив «на сторожі» Нації». Силу українського «напруження тятиви», силу українського «слова-зброї», яке «Шевченко поставив на сторожі нації» Сталін вирішив використати проти цієї нації. І – на користь своєї імперії. Інакше годі пояснити наступне. Як могла розпочатись підготовка до зйомок і власне повномасштабні зйомки кінострічки режисером, «шматки душі» якого були ще нещодавно «розкидані» після засідання Політбюро ЦК ВКП(б). У «проспонсорованій» єдиним у тоталітарному СРСР «меценатом» кінострічці «Мічурін» в 1948 році не пролунало би ні мелодій розгромленого «Зрітелєм» творця «Сумбура вместо музики», ні – тим більше – пісень на слова вбитого не так і давно тоталітарним режимом з волі того самого «Зрітеля-Читателя» (під цими псевдонімами найчастіше друкувався в «Правдє» сам Сталін), вповні нерозквітлого, російського поета Бориса Корнілова. Вочевидь, опальному Довженкові для

створення кіношедедру, що міг і мав уславити імперське кіномистецтво, було надано не лише матеріальну базу картини, а й можливу в СРСР свободу в доборі творчого колективу і навіть певного трактування героїв, що не завжди збігалось з їхньою партійно-державною оцінкою.

Цікаво, що номінальний головний герой кінокартини «Мічурін» постає в ній не ідеалізованим, а навіть в дечому – негативним персонажем. Про слушність такого припущення свідчить хоча б його байдужа реакція на страждання і відхід із земного буття дружини, яка у найскрутніші, найважчі часи розділяла з ним випробування долі, зневіру і ваготу пошуків. Одержимість наукою і фанатизм служінні їй є нікчемним виправданням байдужості до страждань і смерті близької людини. А власне кажучи – жодна наукова теорія, а надто така суперечлива, оскільки значною мірою ідеологізована, як у героя кінострічки – не може виправдати байдужість до люблячої і страждаючої людини. Вихований в українській православній традиції Олександр Довженко не міг, навіть у безбожницько-тоталітарному столітті, цілком ясно не показати контраст між істинним христонаслідувальним людинолюбством та «соціалістичним гуманізмом», який часто підміняв собою справжні гуманістичні засади життя людини і суспільства. Слід підтвердити дане теоретичне положення прикладом з життя геніального кінорежисера.

Цікавим, проте, на жаль, мало актуалізованим в сучасному соціально-гуманітарному дискурсі є спогад російського радянського письменника Олександра Авдєєнка про зустріч із Олександром Довженком у момент трагічного екзистенційного випробування, коли, за висловом Ліни Костенко, «з усього світить сутність всіх речей». Річ у тім, що Сталіну не сподобався написаний О.Авдєєнком кіносценарій. Наслідком цього став вихід розгромної статті в органі ЦК ВКП(б) «Правдє» і скликана в ЦК ВКП(б) нарада за участі відомих радянських письменників, драматургів, поетів (В.Катаєв, Н.Погодін, Н.Асєєв та інші), які в присутності членів Політбюро Маленкова, Жданова й, звісно, самого Сталіна таврували і кіносценарій і його автора.

Яскравим контрастом до такої підлої поведінки² радянських метропольних письменників є епізод, що, так само як і картина публічного цькування, зафіксований письменником у романі-спогаді. Йдеться про зустріч О.Авдеєнка після виходу згаданої вище погромної статті у “Правде” з митцем, що належав з волі Сталіна й підвладних йому ідеологів радикального постпросвітництва 1930-40-х років до привілейованої групи радянських митців, і який ніколи, цілком свідомо, не перейшов, на відміну від інших, у касту “інженерів людських душ”. Він не зробив це саме тому, що завжди залишався не геніальним *радянським* кінематографістом, а репрезентантом гнаної української ідентичності в метропольній культурі СРСР.

Залишався саме тому, що був вихованим у сім'ї української християнської громади. Олександр Авдеєнко пригадував: “Біля прохідної зустрівся з Олександром Петровичем Довженком... *Я захоплювався Довженком давно*. Його фільмом “Земля” я був вражений. Тремтів від захоплення, коли довженківський Василь повертався додому... переповнений життєрадісністю починав танцювати. За хвилину до своєї загибелі... Я помирав і воскресав разом з дідом-садівником у довженківському садку. Я торкнувся до прекрасного. *Сама доля послала мені у такий тяжкий день Довженка!* (курсив усюди наш. П.Я.) [2, с. 97] На наш погляд, концептуально показовими є всі висловлені міркування автора-героя про О.Довженка, адже саме вони свідчать передусім, про глибинний іманентний (і можливо не усвідомлюваний автором-оповідачем, але від того не менш вагомий) зв’язок між чільним і звичайним представником української християнської громади у метропольній культурі. Цікаво також й те, що із відомих на той час кількох фільмів О. Довженка захоплення молодого митця викликає саме найбільш таврована і засуджувана метропольною владою й критикою геніальна “Земля”.

Викликає, певне, не в останню чергу й тому, що її світогляд, поетика, проблематика є виразно українськими, втіленими новаторськими на той час

² Такі виступи «радянської творчої інтелігенції», з огляду на історичний досвід нещодавнього на той час 1937 року, могли викликати у Сталіна бажання не лише морально, а й фізично знищити неугодного йому письменника. Цього, до речі, тривалий час боявся О.Авдеєнко.

засобами кінематографу одвічними доміантними принципами української традиції, культури та моралі, що консервативно були збережені й декларовані автором у несприятливу до них історичну епоху. Саме через два чинники – українську хліборобську позицію й філософію та геній автора “Землі” так вразила оповідача ця стрічка. Автор-герой, без сумніву знав про погромницьку критику “Землі” (передусім за два вищеназвані чинники), але це ніяк не вплинуло на його сприйняття картини та її автора. Крім вище окресленого, до названих доміант слід також віднести й захоплення самим феноменом універсальної особистості О.Довженка, що, подібно до барокових українських митців-мислителів єднала в собі і риси філософа і митця-новатора (одного з перших у всіх розуміннях у Європі кінорежисера) і художника і письменника. Для геноцидно знищуваної української громади постать О.Довженка була своєрідним маяком, орієнтиром руху збереження національної традиції.

Саме тому, очевидно, й реакція О.Довженка на зустріч з уже опальним тоді О.Авдеєнком становить собою яскраво контрастну картину, якщо провести її зіставлення з типовою поведінкою радянських митців метропольно-постпросвітницького кшталту. “Олександр Петрович, зрозуміло, вже прочитав сьогоднішню “Правду”. Але ні словом не обмовився. Обняв мене, і не відпускаючи, повів до себе в корпус, що називався довженківською студією. З’явилась повна корзинка яблук і великий слоїк меду...Ми їли яблука та мед і розмовляли. Про все на світі, але тільки не про Київську кіностудію, не про кінофільми, не про працю письменників та режисерів. *Довженко говорив про сади України, про Дніпро... Ніколи до цього я не бачив Довженка таким добрим, лагідним...як у той день.*” (курсив усюди наш. П.Я)[2, с. 97]. Картина поводження О.Довженка із молодим опальним митцем, уже *після того*, як він дізнався про його опалу є виразно христонаслідувальною за архетипно-світоглядною природою. Архетипи, які закарбувались у пам’яті автора-оповідача (“яблука”, “садок”, “мед”, “Дніпро”, “Україна”) становлять неподільний семіотичний код української духовно-буттєвої ідентичності. Саме до них, а не до сьогодення й метропольних впливів апелює О.Довженко

розраджуючи молодого українця³. Свідоме уникання болючої теми – це не лише вияв української делікатності, але й свідчення іманентної спроби О.Довженка переакцентувати українського хлопця від служіння чужій (і вже до нього ворожій силі) у бік консервативного за сутністю повернення до джерел, до батьківської традиції й ідентичності.

Щире співчуття людині, що несподівано потрапила у загрозливу ситуацію, виявлялось у лагідному (винятково, як зазначив автор-оповідач) поводженні з нею. Таке поводження є не лише важливим контрастом стосовно атмосфери доби й поведінки колег метропольних О.Довженка та О.Авдєєнка, але й є глибинно христонаслідувальні, адже диктується прагненням бути не на боці тих, що кривдять, а з тим, кого кривдять. Відтак – відповідати самому духові євангельських заповідей, можливо навіть не замислюючись над цим окремо, але завжди тримаючи ці засвоєні в дитинстві заповіді у якості першооснови свого буття у світі. І дарма, що саме таке поводження могло накликати (і можливо укупі зіншими подібними фактами) на нього особисто у майбутньому гнів найвищих ідеологів та адептів радикального постпросвітництва: “За два роки до кінця війни Довженка спіткала така ж сама доля... Довженко був позбавлений права не лише працювати, але й жити у рідному Києві ... Важка хвороба серця, викликана жорстокою розправою, дочасно звела Довженка у могилу...Я довго стояв на сходах його під’їзду і дивився на те місце, звідки щойно від’їхала лікарняна машина і пригадував *живий київський садок, живого Довженка, пасіку Довженка, яблука та мед Довженка*, сиву красиву голову його і все, що він говорив за роки нашої дружби” – згадує О.Авдєєнко. (курсив наш. П.Я.) [2, с. 97]

Як впливає із наведеної цитати, роль Довженка та його негласливе наголошування на українських буттєвих архетипах у зламний для автора-оповідача час добре зафіксувалось у пам’яті й у всій творчій індивідуальності автора роману “Відлучення”. Є також не випадковим й те, що О.Авдєєнко проводить уявну зіставну паралель між власним відлученням і трагічною

³ Олександр Авдєєнко народився на Донбасі в українській родині.

долею О. Довженка, ґрунтуючи її й на спільній причетності до українського начала, не дарма ж згадуючи у день смерті О. Довженка “яблука та мед”, “садок”, “пасіку”, що нерозривно пов’язується ним із “живим Довженком”. В такому бажанні та умінні плекати не лише сад у кіномистецтві, не лише сади на кіностудії, а й, як дбайливий садівничий, опікуватися садами людей, берегти й захищати від ідеологічних вітровів і морозів – теж пасіонарний феномен Довженкового садівництва.

Висновки дослідження. Філософія саду в житті й творчості генія кіномистецтва світового масштабу українця Олександра Довженка – явище недосліджене, хоча, на наше переконання, саме вона становить одну із провідних ціннісно-сміслових домінант його феномену. В даній статті ми спробували окреслити декілька «опорно-динамічних ліній» (термін С.С.Аверинцева), які наскрізно й нерозривно проходять через його життя і творчість. Акцентовано, що філософія саду й садівництва в семіосфері Олександра Довженка має, як це й притаманно традиційному українському христонаслідувальному світоглядно-буттєвому універсуму виразно, христоцентричний характер. Наголошено на антитезі «український христоцентризм – соціалістичний гуманізм», яка розкрита на матеріалі мемуарного роману О.Авдеєнка «Відлучення», де христонаслідувальність О.Довженка нерозривно поєднана з філософією буття в саду. До дослідження залучено також теоретичні праці Є.Маланюка, де на світоглядно-метафоричному рівні вивчаються різні аспекти розвитку літератури й культури загалом як своєрідного саду ідей і смислів, втілених у художніх образах.

Література :

1. Маланюк Є. Ідеї й дії// Є.Маланюк Вибрані твори. К.: Смолоскип. – 2017. – С. 275-283
2. Авдеєнко А. Отлучение// Знамя № 4.- 1989.- С.81

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Арістова Алла Вадимівна,

доктор філософських наук, професор, завідувач відділу соціогуманітарних наук, Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво».

Білошкурська Зінаїда Павлівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва.

Вуйченко Марина Анатоліївна,

доктор економічних наук, професор кафедри публічного управління та адміністрування Уманського національного університету садівництва.

Гарбар Ольга Петрівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Гейко Богдан Васильович,

провідний юрисконсульт юридичного відділу
Уманського національного університету садівництва

Доморослий Валентин Іванович,

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Коваленко-Чукіна Ірина Григорівна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Ковальчук Ангеліна Володимирівна,

студентка Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Костюк Майя Володимирівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін, Уманського національного університету садівництва

Лозко Галина Сергіївна,

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії освіти,
теорії й методики суспільствознавчих предметів Миколаївського обласного
інституту післядипломної освіти

Машковська Людмила Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін
Уманського національного університету садівництва

Михайлова Ніна Степанівна,

голова Уманського літературного об'єднання «ЛІТО», поет, письменник,
дослідник філософії буття рідного краю, громадський і культурний діяч

Ніколаєва Алла Арсентіївна

викладач кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-
педагогічної академії

Nisiewicz Przemyslaw,

Panstwowa Wyzsza Skola Zawodowa w Gorzowe Wielkopolskim, Rzeczpolita Polska

Очеретенко Людмила Юхимівна,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології
Уманського національного університету садівництва

Поліщук Олена Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних і
правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Предко Олена Іллівна,

доктор філософських наук, професор кафедри релігієзнавства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рибчак Віталій Іванович

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, завідувач
відділу міжнародних зв'язків Уманського національного університету
садівництва

Скорофатова Анна Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент Українського гуманітарного ліцею КНУ ім. Тараса Шевченка

Спаський Ігор Дмитрович,

викладач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету.

Стрикалюк Богдан Олександрович (о. Богдан),

протоієрей ПЦУ, головний редактор науково – популярного порталу «Філософія і релігієзнавство»

Титаренко Віта Володимирівна,

доктор філософських наук, доцент, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

Филипович Людмила Олександрівна,

доктор філософських наук, професор, завідувач відділом філософії та історії релігії Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України

Шатохін Анатолій Миколайович,

доктор соціологічних наук, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Ямчук Павло Миколайович

доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва

Наукове видання

ФІЛОСОФІЯ САДУ І САДІВНИЦТВА В СВІТОВІЙ КУЛЬТУРІ : ДЖЕРЕЛА ТА НОВІТНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

**МАТЕРІАЛИ ІІІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(до 175-ї річниці від заснування
Уманського НУС)**

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 01.07.2019 р. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 10,58

Тираж 100 прим. Замовлення № 1611

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19, вул. Садова, 2

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com

vizavisadova@gmail.com

